

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ	1
АПСТРАКТ	4
ABSTRACT	5
УВОД	6
ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ	8
ЦИЉЕВИ И МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА	12
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У РУСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА И БИЛИНАМА	17
Третий	24
Тридцать	25
Тридевять	28
Тридевять три	28
Триста	28
Тридцать три	29
Тринадцать	29
Три тысячи	29
Називи за остале сложене бројеве од броја три	29
Назив за број два	31
Другой	37
Деривати назива за број два	39
Двенадцать	39
Двадцать	41
Двадцать пять	41
Остали називи за сложене бројеве од броја два	42
Назив за број один	45
Первый	49
Назив за број четири	51
Сорок	53
Деривати назива за број четири	54
Четырнадцать	55
Четыреста	55
Назив за број семь	56
Деривати назива за број семь	58
Називи за сложене бројеве од броја семь	58
Назив за број девять	59
Деривати назива за број девять	60
Називи за сложене бројеве од броја девять	61
Назив за број десять	62
Закључак	64
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У УКРАЈИНСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА, ИСТОРИЈСКИМ ПЕСМАМА И ДУМАМА	68
Назив за број один	73
Перший	75
Назив за број два	78

Другий.....	82
Деривати назива за број два.....	83
<i>Дванадицять</i>	84
<i>Двадцять п'ять</i>	84
<i>Назви за остале сложене бројеве од броја два</i>	85
Назив за број три.....	87
Третій.....	89
Деривати назива за број три.....	90
<i>Трициять</i>	90
<i>Тринадицять</i>	91
<i>Триста</i>	91
<i>Три тисячі</i>	91
<i>Триста п'ятдесят</i>	91
Назив за број десять.....	93
<i>Назви за бројеве који у себи садрже десять</i>	93
Назив за број чотири.....	94
Сорок.....	96
Деривати назива за број чотири.....	96
<i>Назви за сложене бројеве од броја чотири</i>	96
Назив за број сім.....	98
Деривати назива за број сім.....	100
<i>Назви за сложене бројеве од броја сім</i>	100
Закључак.....	101
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ	
У СРПСКИМ НАРОДНИМ ПРИПОВЕТКАМА	
И ЕПСКИМ ПЕСМАМА.....	104
Назив за број један.....	104
Деривати назива за број један.....	106
Први.....	107
Назив за број два.....	109
Деривати назива за број два.....	112
Други.....	112
<i>Дванаест</i>	114
<i>Двадесет</i>	115
<i>Назви за остале сложене бројеве од броја два</i>	115
Назив за број три.....	117
Трећи.....	122
<i>Тридесет</i>	123
<i>Назви за остале сложене бројеве од броја три</i>	124
Назив за број девет.....	126
<i>Назви за сложене бројеве од броја девет</i>	128
Назив за број четири.....	129
<i>Назви за сложене бројеве од броја четири</i>	130
Назив за број седам.....	131
<i>Назви за сложене бројеве од броја седам</i>	132
Назив за број десет.....	133

<i>Називи за бројеви који у себи садрже број десет</i>	133
Закључак	135
РЕЗУЛТАТИ КОМПАРАТИВНО-ТИПОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ СЕМАНТИЧКОГ ПОТЕНЦИЈАЛА НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У РУСКОМ, УКРАЈИНСКОМ И СРПСКОМ КОРПУСУ	137
Библиографија	154
Речници:	164
Извори примера	165
Резюме	166

АПСТРАКТ

У раду се даје преглед лексичко-семантичког потенцијала назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику на материјалу руских народних бајки и билина, украјинских народних бајки, историјских песама и дума, српских народних приповедака и епских песама забележених у XIX веку.

Помоћу етнолингвистичког аспекта компаративно-типолошке анализе одређују се и описују опште карактеристике назива за бројеве, описује се магијски значај и симболика бројева, илуструје се за фолклор типична симболика назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику. На основу критеријума најфреквентније употребе издвајају се бројеви са позитивном и негативном конотацијом, одређује се сфера употребе и карактер најфреквентнијих бројева и описује се потенцијал лексичких значења, карактеристичан за сваки конкретан број у анализираном корпусу. У раду се дају основни путеви формирања семантичког потенцијала назива за бројеве и пореди се семантички потенцијал назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику у истраживаном корпусу.

У раду се користе подаци из митологије, етимологије, етнографије, етнолингвистике, из области проучавања реализације значења назива за бројеве у конкретном језику, из семантике бројева, лексикологије и историје језика.

У резултатима компаративно-типолошке и етнолингвистичке анализе семантичког потенцијала назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику дајемо преглед подударања бројева према релацији са екстралингвистичким реалијама које их одређују и објашњење неподударања фреквентности примера, заступљености појединих бројева и лексичко-семантичког потенцијала у истраживаним корпусима.

Кључне речи: руски језик, украјински језик, српски језик, назив за број, фолклор, лексичко-семантички потенцијал, лексичко-семантичка варијанта, значење.

ABSTRACT

In this work we are giving summary of lexically-semantic potential of terms for numbers in Russian, Ukrainian and Serbian languages on material of Russian folk tales and “bilinas”, Ukrainian folk tales, historical poems and “dumas”, Serbian folk tales and epic poems written down in XIX century.

Using ethnolinguistic aspect of comparative-typological analyse we are defining and describing general characteristics of terms for numbers, also describing magical significance and symbolic of numbers and illustrating for folklore typical symbolic of terms for numbers in Russian, Ukrainian and Serbian languages. According to criterion of the most frequent use we are describing numbers with positive and negative connotation, also defining sphere of use and character of the most frequent numbers and describing lexical meaning potential, characteristic for each concrete number in analysed corpus. In this work we are giving general ways of semantic potential creation of numbers and comparing semantic potential of terms for numbers in Russian, Ukrainian and Serbian languages in researched corpus.

In this work we are using informations from mythology, etymology, ethnography, ethnolinguistic, from the fields of studies terms for numbers meaning realisation in concrete language, from numbers semantics, lexicology and language history.

In the results of comparative-typological and ethnolinguistic analyse of semantic potential of terms for numbers in Russian, Ukrainian and Serbian languages we are giving summary of identical numbers according to the relation with extralinguistic realities which are defining them and explanation of nonidentical frequency of examples, presence of some numbers and lexically-semantic potential in researched corpora.

Key words: Russian language, Ukrainian language, Serbian language, number, folklore, lexically-semantic potential, lexically-semantic variant, meaning.

УВОД

Системски прилаз семантици подразумева уочавање веза и зависности између језичких јединица на плану садржаја, као и избор одговарајуће лексичке групе, која би била семантички организована и погодна за анализу. Једну од таквих група чине називи за бројеве, који својим номинативним значењем, симболиком, улогом и значајем за човека, стварају све услове за комплексну анализу односа смисао – значење.

Проучавање назива за бројеве у фолклору пружа могућност да се помоћу историјско-културног контекста разоткрију узроци варирања номинативних значења назива за бројеве и да се уоче све могућности експресивног колебања њиховог семантичког потенцијала.

У XIX веку рађа се фолклористика као наука о материји којом се фолклор бави; као наука о грађи коју чине народни обичаји и веровања, сујеверја и предања, песме и приповетке, ликовне форме и покрети – речју, све што обухвата народну уметност речи, обликовања, покрета, музике. Настала у непосредној вези са науком о језику, фолклористика је добила своје место управо у тренутку када је наступила нова, компаративна ера у лингвистици откривањем језичког материјала санскрита, класичног језика индијских епова, његовог поређења са другим индоевропским језицима и уочавања њихових сличности. Обиле прикупљене грађе изазвало је и паралелна фолклорна испитивања.

Фолклор је део књижевности, тачније књижевност настаје из фолклора. Фолклор је предисторија књижевности. Читава књижевност народа одређеног стадијума може и треба да се проучава на основу фолклора. Фолклор првобитно може да чини интегрисани део обреда. Са настанком или нестанком обреда фолклор се одваја од њега и почиње да живи самосталним животом. Са друге стране, предмет етнографије су народи, етноси, њихова етничка историја, начин живота, карактеристичне црте културе тих народа, њихово порекло (етногенеза). Етнографија се бави проучавањем најранијих облика материјалног живота и социјалне организације народа. Зато се историјска фолклористика, која проучава настанак појава, њихову прву етапу, ослања на етнографију. Овакво проучавање чини прву етапу детаљног историјског проучавања. Због тога између фолклористике и етнографије постоји чврста спрега. Ван етнографије не може бити проучавања фолклора. У сваком случају, бајка, епос, обредна поезија, бајања, загонетка као жанр не могу да се објасне без употребе етнографских података. И не само жанрови, већ и многи мотиви налазе своје објашњење у представама и религиозно-магијској пракси на разним нивоима развоја људског друштва. Овде је кључна и улога етнолингвистике чији је циљ да покаже како су језик у различитим облицима свог постојања и његова историја утицали и утичу на историју народа, на стање и тип неког етноса, неке социјалне групе у друштву, какве су то лингвистичке методе које могу да помогну у решавању различитих задатака етнографије и социологије. У задатке етнолингвистике спадају и анализа употребе језика, односа према језику у различитим језичким ситуацијама, у различитим етносоцијалним слојевима и групама. За етнолингвистику објекат није само јединица језика, већ и човек, индивидуа, његови поступци и радње у његовом односу према језику и преко језика.

Тражење извора фолклора у првобитном миту постало је основни метод многобројних фолклориста, посебно оних који су припадали такозваној митолошкој школи, која је била водећа у Европи од почетка XIX века све до краја прве деценије XX века (Ф. И. Буслајев, Орест Милер, А. А. Котљаревски, и др.). Међу њима се истиче личност А. Н. Афанасјева (1826-1871), познатог историчара, историчара књижевности и теоретичара фолклора. А. Н. Афанасјев је постао веома популаран као издавач народних умотворина, пре свега бајки. Наслеђе, које је он оставио у области фолклористике, веома је велико. Са највећом доследношћу митолошка усмереност на свакодневни живот је остварена у опширним коментарима бајкама, које је он издао.

Украјинској фолклористици XIX века највећи допринос дали су И. Ј. Рудченко (1845-1905) и И. И. Манжура (1851-1893), ентографи, први и најзначајнији сакупљачи украјинских народних бајки и дума.

Као кодификатор народних умотворина, културни реформатор и књижевник Вук Стефановић Караџић (1787-1864) особена је појава у српској књижевности. В. С. Караџић је књижевно промовисао вредности које су ранијим развојем биле запостављене – српски језик и народну поезију. Његова истраживања деле се на четири области: сакупљање народних умотворина, реформу језика и правописа, етнографске списе и историјске списе. Осим народне књижевности и језика, он је обухватио својим истраживањима и све остало што одређује народ: његов свакодневни живот, обичаје, веровања, народну митологију, историјска збивања, слику земаља у којима су Срби живели. Први српски фолклориста и уједно утемељитељ српске филологије, В. С. Караџић је био и етнолог, историчар, географ.

Полазећи од корпуса фолклора из XIX века, пре свега од грађе руских народних бајки које је сакупио А. Н. Афанасјев, руских билина, украјинских народних бајки које су сакупили И. Ј. Рудченко и И. И. Манжура, украјинских дума, српских народних приповедака и најстаријих јуначких песама које је сакупио В. С. Караџић у овом раду помоћу компаративно-типолошке и етнолингвистичке методе анализира се семантички потенцијал лексичко-семантичких назива за бројеве.

Лексичко-семантичке варијанте формиране путем различитих врста преноса значења, стварају својеврстан смисаони преглед, оригиналан за фолклор, пре свега за бајке, епос, веровања, обреде руског, украјинског и српског народа, али са објективно одређеним универзалијама, које чине основу за конфронтацију.

За разграничавање основних функционално-контекстуалних интерпретација значења у раду користили су се подаци из митологије, етимологије, етнографије и историје језика.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Језик као облик свести повезан је са бројем. Са развојем појма броја у људској свести образовала се категорија бројева у језику.

Речи-називи за количину предмета свој почетак датирају од давнина. Оне су настале из потребе тадашњег друштва, из потреба елементарне економије заједничке привреде. Да би умео да води инвентар рада, човек је морао да зна да рачуна.

Потичући из објективног света, категорија количине је у свом развоју прошла етапе које је човек спознао у стварности која га окружује. На раним етапама људске спознаје количина једног или другог конкретног мноштва фиксирала се у перцептивно-очигледним ликовима. Сваки збир предмета, који је интересовао човека, чувао се у његовом памћењу са оном тачношћу, која је дозвољавала да без грешке репродукује неко лице, неки догађај или ствар. Дакле, у памћењу човек није чувао укупну количину, на пример, паса, коња и сл, већ поједине представе о њима. Довољно је било да се у том збиру појави нешто ново, оно се одмах уочавало.

У овој веома правилно сачуваној појави о скуповима, количина предмета или догађаја се није разликовала. Конкретни скуп се спознавао и разликовао не по количинским карактеристикама, већ по неким индивидуалним обележјима. «Бројеви» множине у њима својственом значењу још нису постојали. Била је само конкретна појава о неком скупу предмета или догађаја. Дакле перцептивно-очигледни начин одражавања количинске карактеристике конкретног збира предмета послужио је као историјски предуслов за настанак категорије количине. Почетном етапом настанка категорије количине као категорије апстрактног мишљења сматра се етапа када је утврђена једнака бројност конкретног збира предмета. Одређујући једнаку бројност два скупа, која су настала од квалитативно различитих предмета, човек је настојао да их апстрахује од њихових конкретних разлика. Изабравши један скуп предмета као еталон, он је поредио са њим друге скупове и одређивао је међу њима однос. Функцију тог еталона најчешће су обављали прсти руку и ногу, као и други делови људског тела. Понекад су узимани каменчићи, штапови, чворови итд, ипак, испоставило се да су делови тела најзгоднија опрема за рачунање: она је увек уз човека. Сваки део тела се разликује од другог и има свој назив. (Арполенко 1980: 4)

Издавање еталона, у поређењу са којима се одређивала једнакост бројности неког скупа, довело је до тога да се осмисле одређене количине, то јест бројеви. Али они још нису били бројеви у правом смислу. Називи за њих су у почетку били називи делова тела. Први, или, како их још зову, чворови, бројчани називи настајали су управо од назива конкретних ствари и предмета. Појам броја и фигуре не може да се узме било одакле, већ само из реалног света. Десет прстију на којима су људи учили да броје, то јест да обављају прву аритметичку операцију, представљају све што је потребно, само не производ слободног стваралаштва разума. На тај начин, већина древних бројчаних назива повезана је са називима делова људског тела или са операцијом бројања на прстима. Утврђено је да у многим језицима број пет потиче од речи са значењем рука. Тако је, посебно, словенски назив за број *пет* - свесловенски и прасловенски главни број «*quinque*»

настао од назива дела руке човека – *pěstь* (пет прстију на руци, који су служили при примитивном бројању). Број десет у низу језика значи буквално две руке¹, а број двадесет – човек. Старословенски декадски систем бројања очувао се до данас за разлику од Келта чији се вигезимални систем делимично очувао у француском. Оба система потичу од бројева прстију. Број прстију на руци одговара декадском систему, а број свих прстију на руци и на нози вигезималном. То мишљење потврђује и етимологија².

Најстарији називи за бројеве са значењем били су слични савременим бројевима, али су се разликовали од њих по томе што су сами били схваћени као предмети. Називи за бројеве са конкретно-предметним значењем били су закономерна појава у животу људи. Они одражавају рану етапу људског мишљења, када приликом бројања човек још није могао, али је пробао да их апстрахује од конкретних особина предмета.

Такав предметни карактер имали су и најстарији системи рачуна. Као пример на овом плану је такозвани завршни тип рачуна. Његова суштина је била у томе што се сваком предмету или догађају који се бројао додељивао број. Последњи број је био израз читаве количине. Тако је „*пети*» означавао не само постојање броја пет у овом низу у предмету или догађају, већ и количину свих предмета или догађаја.

Завршни тип рачуна је најпре постојао у санскриту, а касније у старогрчком, германским и словенским језицима. Он се претежно користио приликом одређивања броја људи и имао је специјални израз: после заменице сам употребљавала се бројчана компонента у облику редног броја, на пример: *сам-пет* – «*сам-пети*». Ово је значило да поред оног који рачуна, постоје још четворица. Онај који рачуна, себе сматра последњим у овом низу: Иван је први, Степан други, Никола трећи, Петар четврти, (ја) сам - пети. Пошто његов број завршава рачун, он представља и укупан број људи: укупно нас је петорица. (Арполенко 1980: 6)

На тај начин, на овој етапи развоја категорије количине средства бројања се разликују од објеката бројања. Функцију средстава бројања обављају други предмети – еталони мере количине. Оне омогућавају да се посредно одреди количина предмета који интересују човека. Ипак појам о конкретним количинама још се не замишља одвојено од појмова о конкретним предметима – објекти бројања који чине неки збир. Логично, још нема ни апстрактног рачуна. Човек само покушава да га апстрахује од особина оних предмета који се пореде.

Током много векова у људској свести број се апстраховао од предмета. Изгубивши предметно значење, називи бројева постали су израз апстрактне количине. Стварање апстрактних бројчаних назива значило је велики успех сазнајне делатности човека – способност да се апстрахује приликом бројања предмета од свих њених особина, осим количинских.

Са настанком појма броја почиње да се ствара посебна класа речи за означавање количине – број. У прасловенском језику са значењем количине

¹ Балтословенски и свесловенски главни број из прасловенског доба. Некада се деклинирао као именица деклинације *-i*, тако је и у староцрквенословенском. Био је према томе апстрактум по тој деклинацији и одговарао по значењу грчком *δεκάς*, *-άδος*, која је реч постала интернационална: декада. То је било и првобитно значење: десет је значило „прва декада“.

² P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (JAZU), Zagreb, 1971-1973

употребљавале су се поједине именице и придеви. У процесу даљег развоја словенских језика речи за означавање количине издвајале су се из састава имена и образовале посебну лексичко-семантичку категорију бројева. Настанак бројева у источнословенским језицима датира из XII-XVII века и углавном се завршио на почетку XIX века. (Супрун 1969: 6)

Номинативност бројева је прилично својеврсна. Бројеви, као што је познато, именују апстрактно-математичку количину, или број и количину некога, нечега. Количина као таква у реалном свету не постоји: она је апстрактна категорија људског мишљења. Из овога логично проистиче да је референтна сфера броја непредметна. Али, са друге стране, у објективној стварности постоје количински односи између предмета, који говоре о вези бројева и са предметним светом. Такав карактер референтног односа бројева условљава одговарајуће номинативне функције: нумеративну – именовање апстрактно-математичког броја и квантитативну – именовање количине некога, нечега. Основа за број је функција изражавања количинско-предметних односа реалне стварности, то јест квантитативна функција. Нумеративна функција историјски је споредна, зато што су чисто количински односи уопштени одраз мишљења човека објективно постојећих количинско-предметних односа.

Способност броја да се употребљава у позицијама које не означавају само број директно зависи од његове функционално-семантичке улоге. Када број означава цифру (нумеративна функција), он се појављује или у позицији субјекта и објекта, то јест у позицији супстантива (*седам* је број, који је имао у свести древних људи магијску снагу: *четири* плус *три*), или у позицији предиката (*три* плус *пет* је *осам*). Дакле, при нумеративној употреби број игра конститутивну улогу у образовању реченице.

На први поглед, значења назива за бројеве су семантички ограничена, једнотипна, не допуштају објективна смисаона и емотивна колебања, зато битно место у анализи ове лексичко-семантичке групе заузима одабрани корпус, који својом разноврсношћу ствара услове за појаву и реализацију одређених естетских значења, упоредо са чувањем основног номинативног плана.

У савременој лингвистици заступљени су разноврсни правци проучавања назива за бројеве што сведочи о посебној занимљивости назива за бројеве која може да се објасни значајем места бројева за различите науке о човеку и компактношћу ове лексичке групе, која дозвољава да се приликом њене анализе лако примењују и илуструју различите методе. (Арполенко, 1980: 6)

Разноврсне монографије посвећене истраживањима система назива за бројеве могу да се систематизују у следеће области:

- радови из митологије

(Ј. С. Боровски, Н. Н. Вајецка, С. Васиљев, В. Војтович, В. Хнатјук, Ј. Ф. Холовацки, Ј. О. Карпенко. И. Нечуј-Левицки, М. В. Попович,)

- радови из етимологије и етнографије

(А. К. Бајбурин, В. Винтер, Х. К. Вовк, О. Воропај, М. П. Ивченко, М. Ј. Иоселева, Т. Б. Лукинова, П. Мутавцић, В. З. Панфилов, Љ. Раденковић, Б. Сикимић, Ј. С. Степанов)

- радови из етнолингвистике

(С. М. Толстаја, Н. И. Толстој)

- радови из историје језика

(Г. В. Гамкрелидзе, Вјач. Вс. Иванов, Г. Думезил, О. Ф. Жалобов, Н. В. Ивашина, Н. Идельсон, А. Леонтјев, Т. Б. Лукинова, А. А. Реформатски, А. Е. Супрун, В. Г. Таранец, В. А. Топоров)

- радови из области проучавања реализације значења назива за бројеве у конкретном језику

(Н. Беговић, Т. Бушетић, Т. Вукановић, Ј. Вукмановић, С. Грбић, А. Дандис, Драгутин М. Ђорђевић, Т. Р. Ђорђевић, Н. Јанковић, Ф. Колеса, А. А. Корифински, Ф. Котула, Т. Б. Лукинова, Л. Н. Мајков, Т. Маретић, С. Мијатовић, М. Ђ. Милићевић, С. Милосављевић, Л. Момировић, М. О. Новикова, А. Петровић, Љ. Поповић, Б. Првуловић, Љ. Раденковић, В. Скуратовски, С. М. Толстаја, Н. И. Толстој, Ж. Требјешанин, Миленко С. Филиповић, В. Чајкановић, М. Шкарић)

- радови из лексикологије

(Ј. Д. Апресјан, А. Е. Супрун)

- радови из семантике бројева

(А. Леонтјев, Љ. Раденковић, С. М. Толстаја)

- радови из симболике бројева – ова област истраживања донекле се заснива на етнолингвистичком приступу проученом корпусу.

Етнолингвистички аспект компаративне анализе карактеристичан је и за наш приступ истраживању лексичко-семантичких потенцијала назива за бројеве. Језик фолклора, пре свега народних бајки, билина, дума, епских песама који још увек представља један од мало проучених система упоредо са лексичким материјалом пружа податке етнографског и историјског карактера неопходне за свестрано истраживање било ког лексичко-семантичког потенцијала. Као пример радова у области проучавања назива за бројеве у фолклору могу да послуже радови В. Ј. Пропа, А. А. Потебње, Ф. И. Буслајева, В. Г. Гамкрелидзеа, Т. Б. Лукинове, В. Г. Таранца, Ф. А. Топорова, С. М. Толстоје, Н. И. Толстова, Љ. Раденковића, који су посвећени месту, значају, симболици назива за бројеве у руским, украјинским и српским народним веровањима, обредима, обичајима, магији, бајањима.

Што се тиче упоредног проучавања лексичко-семантичких потенцијала назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику неопходно је посебно нагласити радове Т. Б. Лукинове и С. М. Толстоје посвећене етимологији и историјату назива за бројеве у овим језицима, који се одликују богатством података везаних за ову област, а такође поменута истраживања структурно-семантичких назива за бројеве у источнословенским језицима у радовима В. М. Топорова и В. В. Иванова, В. З. Панфилова и Н. И. Толстоја.

ЦИЉЕВИ И МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Циљ нашег рада је компаративно-типолошка анализа семантичких односа у корпусу назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику проучаваног на материјалу фолклора, тачније корпуса који чине руске народне бајке и билине, украјинске народне бајке, историјске песме и думе и српске народне приповетке и епске песме забележене у XIX веку. Посебно нас занима значај, значење и симболика бајки, билина, дума и епоса у историјском животу и развоју мишљења руског, украјинског и српског народа, као носиоца језика на чијем се фолклору проучава семантика бројева. Управо је овај корпус идеалан пример, у којем емотивни контекст ствара други семантички план назива за бројеве, помера њихова појмовна значења, а понекад их потискује уопштено-симболичком интерпретацијом.

Оригиналност фолклора са изразито психолошком позадином, која проистиче из жеље народа за изразом националне самосвести кроз своје стваралаштво, а такође његове вечите тежње да се на такав начин идентификује и утврди кроз време, донекле пружа одговоре на питања о разлозима варирања значења чак и код такве, чинило би се, објективно ограничене у емотивно-садржајним могућностима лексичко-семантичке групе. (Љ. Поповић 1991: 6)

Бајка је сачувала трагове многобројних обреда и обичаја: многи мотиви тек путем поређења са обредима добијају своје генетско објашњење. Најједноставнији случај је када се обред и обичај у потпуности подударају са бајком. Овај случај се среће ретко. На пример, у бајци се закопавају кости, и у историјској стварности су заиста тако радили. Или: у бајци се говори да царску децу закључавају испод земље, држе их у мраку, дају им храну али да то нико не види, и у историјској стварности стварно су тако и радили. Проналажење ових паралела изузетно је важно за фолклористу. Када се ова подударања обраде, често се испоставља да конкретан мотив води порекло од неког обреда или обичаја, и може се објаснити његова генеза. Бајка није хроника. Између бајке и обреда постоје различити облици односа, различити облици везе. (Проп 2002: 10, 13)

О односу бајке и мита постоји огромна литература. Као прича о чудесима бајка је најсроднија миту. Под митом се најчешће подразумева прича о божанствима или божанским бићима, у чије постојање народ верује. Овде се не ради о веровању као психолошком, већ као историјском фактору. Две врсте су по својим структурним обележјима „изоморфне“, а разликују се по значењу у друштвеној функцији. И мит и бајка граде се у виду ланца губитака и стицања одређених тражених предмета с тим што у миту та стицања имају космички или ритуални карактер (светлост, ватра, свети напитек, таблице судбине итд.), док су у бајци у питању личне вредности (чудесни предмети, невеста, храна и сл.). Време збивања такође је различито: у миту се говори о неисторијском времену (обично времену што претходи историји), а у бајци реч је о времену које припада историји, иако та историја није ближе одређена. Главно тежиште мита усредсређено је на порекло и обнову света, човека, животиња, обичаја, његов јунак је „спаситељ“ који долази у посед добра с универзалним, макрокосмичким значајем, у бајци је, у средишту пажње довитљива личност која постиже успех од приватног, микрокосмичког значаја. Са становишта усмених приповедача и њихових

слушалаца мит је не само веродостојан већ има и сакрални карактер, јер се њиме делује на богове и на природу у циљу одржавања утврђеног поретка ствари. За разлику од њега, бајка је профана, измишљена прича чија је основна функција забавна. (Деретић 2004:299)

Прва научна проучавања бајке потичу од браће Грим (митолошка теорија); следи антрополошка теорија о миграцији мотива, фински (историјско-географски) метод, структурални, итд. Према књижевно-теоријским проучавањима, бајка као врста тежи повраћању устаљеног реда ствари који је на њеном почетку поремећен. Јунак и његови помагачи чине све да би се равнотежа повратила, неправда поправила и при том су им доступна сва чудесна средства и све могућности. Очекиван срећан крај одлаже се низом напетих и занимљивих епизода. Градња је јасна, ток радње симетричан, али разгранат. Иако фантастична, бајка не прави разлику између натприродних и овоземаљских бића, свет у њој је „једнодимензионалан“ а стварно и нестварно налазе се у истој равни. У бајци нема ни психолошког развитка радње ни емотивних доживљаја личности. Теоретичари бајке наглашавају њен „апстрактан“ стил, фигуративност ликова. Развијајући као врста уметничко-фиктивно, бајка се не изолује из своје средине, те проучавање њених подврста и варијаната пружа грађу историчарима, етнологима, социолозима, психолозима и другима. (Милошевић-Ђорђевић 1996:20)

Претпостављало се да у време индоевропског јединства бајки није било, већ да су постојали митови о божанствима. Древном религијом сматрала се религија клањања сунцу и другим силама. У зависности од тога како је та религија одумирала, митови су прелазили у бајке. Задатак науке био је у томе да се из бајке утврде религиозне представе давнина. Борба јунака са змајем тумачила се као борба облака (змаја) са сунцем (јунаком), које својим мачем (муњом) уништава и убија облак. Буђење успаване лепотице тумачило се као буђење природе у пролеће. Јунак (сунчев зрак) љуби успавану лепотицу, које представља природу, утонулу у зимски сан, и тиме је враћа у живот. Јунаци бајки обично су божанства Сунца, неба, светлости, грома, воде, а њихови непријатељи су божанства таме, зиме, хладноће, облака, пустиња, планина, итд.

Мада не треба негирати да је бајка на раном стадијуму свог развоја била повезана са религиозним представама, развој првобитних облика мишљења, првобитног погледа на свет није повезан са пасивним клањањем Сунцу, већ са радом човека и његовом активном борбом са природом.

Разлика између мита и бајке може се успоставити и на основу категорије чудесног које се јавља у обе наративне врсте. У миту јунаци су натприродне личности, богови и хероји, смештене у натприродном свету, од којих ни једно ни друго не подлежу сумњи, већ представљају предмет веровања. У бајци, налазимо обичног човека који примарно припада оностраном свету, свету историје, али по свом деловању усмереног на свет натприродних бића у којем пролази кроз разна искушења и авантуре, да би на крају изашао као победник. Његови доживљаји нису предмет веровања, као у миту, али јесу предмет идентификације. С јунаком и његовом судбином слушалац се поистовећује на сличан начин на који се читалац романа поистовећује с јунаком романа. Бајка је пре свега прича, прастара прича, занимљива због својих необичних перипетија и чудесних пустоловина јунака. Она песнички изражава значајна људска искуства, тежећи да захвати свет целовито, у

свим различитим видовима људског постојања, и све то у складу са својим формалним и изражајним могућностима. Бајка користи формуле, сталне бројеве, стереотипне почетке и завршетке, тачно понављање епизода; сви ти моменти чине основу њеног особеног апстрактног стила.

Бајка је најразвијенија и најзначајнија усмена приповедна врста. По В. С. Карацићу, бајке или, како их он назива „женске приповетке“ одликују се тиме што „приповедају којекаква чудеса што не може бити“. За разлику од других врста приповедака које говоре о реално могућим, бајка износи немогуће догађаје. Оно што она приповеда спада у категорију „чудеса“. У појму „чудеса“ односно „чудесно“ налази се кључ за разумевање природе немогућег које је садржано у бајкама. Посреди је основна естетска категорија бајке као усмене врсте. (Деретић 2004:299)

У основи приповедања бајке налази се вековима стварана народна представа о томе шта у животу представља правду, а шта неправду. Детаљно изучавање становишта народа уметнички је исказано у бајци, и представља један од најважнијих задатака фолклора. Било који читалац или слушалац, препуштајући се чарима бајке, која нам осликава ликове старца и старице, Ивана-будале, Ивана-царевића, маћехе и пасторке, вештице, злог старца-чаробњака (*Коцея*), змаја, прелепе принцезе, зле царице и многих других ликова осећа дубоку животну и уметничку правду бајке.

Закон хронолошке неподударности у бајкама, које су забележене у XIX веку може да се поремети, али је он у целини за бајку закономеран.

Руске народне бајке које је сакупио А. Н. Афанасјев углавном се састоје од бајки забележених нешто пре реформе сељаштва.³ У то време, када су потчињени сељаци у својој већини били отргнути од писмености и цивилизације, у бајкама је народ давао слободу својој фантазији, стварао ликове необичне лепоте, снаге и правичности. Основно место припада магијским бајкама. То се објашњава тиме што је у фолклористици средине XIX века посебно место припадало магијским бајкама, јер су сматране најстаријима и због тога и посебно вредним. Магијске бајке су сачувале остатке неких старих паганских представа, као што је, на пример, веровање у господаре шума, мора, планина, сила (вештица - *баба-јага*, морски цар - *морской царь*, змај - *змеј Горыныч*, Мразић – *Морозко*), култа предака (умрли отац поклања коња), веровања у преобраћивања, итд. Али вредност и снага магијске бајке није у томе. Такво веровање у народу је одавно нестало. Бајка се никада не приказује као стварност: бајка по садржају је добра управо као измишљотина. Без обзира на своју фантастичност, бајка исказује високе животне идеале народа. У магијским бајкама народ је изградио ликове јунака – представника унесрећених, бораца за истину и правду, богатих свешћу о томе да су у праву, прелепих у својој смелости, која не познаје границе. Магијска бајка се увек завршава слављењем истине и кажњавањем лажи, преваре и подлости.

Свет бајке је бескрајно разнолик. Бајка кроз уметнички вредне ликове изражава најбоље квалитете народа и тим самим развија те квалитете код оних који

³ Реформа сељаштва је 1861. године укинута у Русији. Обављала се на основу „Одредби о сељацима, који се ослобађају потчињености кметовима“ од 19.02.1861. године. „Манифест“ о укидању кметства потписао је руски цар Александар II Романов.

воле да слушају или да читају бајку. Она и данас одушевљава уметничком вредношћу својих ликова, богатством измишљотина и неисцрпношћу фантазије.

Јунак бајке, премда је као лик апстрактан, без индивидуалних црта, на свој начин је ближи појединцу као личности од јунака других усмених врста. За разлику од митских јунака чија делатност има космички смисао и за разлику од епског јунака који своју бит изражава у сфери историјског, етничког и политичког, јунак бајке у својим тежњама и радњама оријентисан је пре свега на оно што се најдубље тиче њега самог и његових најближих. Бајка је првенствено прича о појединцу, о његовом формирању и сазревању, о томе како он путем испуњења најдубљих психичких потреба својствених сваком човеку израста у личност, како постаје „јунак“.

Анализа назива за бројеве у типолошки сличним језицима углавном се ослања на њихову идентичну описну улогу у језику, општи правац развоја значења, одређене везе и зависности, које се понављају у језику и дају могућност да се називи са значењем броја контрастирају као чланови једног лексичко-семантичког система. Полазећи од става да савремена лингвистика захтева истраживање конкретних језичких појава према стилској припадности текстова који се анализирају, постављамо следеће циљеве:

- да се одреде и опишу опште карактеристике назива за бројеве у корпусу руских, украјинских и српских народних бајки, билина, приповедака, дума и епских песама;
- да се опише магијски значај и симболика бројева у руском, украјинском и српском језику на материјалу народних бајки, билина, приповедака, дума и епских песама забележених у XIX веку;
- да се илуструје освртима на словенску митологију типична за фолклор симболика назива за бројеве;
- да се на основу критеријума најучесталије употребе у корпусу руских, украјинских и српских народних бајки, билина, приповедака, дума и епских песама издвоје бројеви са својом позитивном и негативном конотацијом;
- да се одреди сфера употребе и карактер бројева са најучесталијом употребом и да се опише потенцијал лексичких значења карактеристичан за сваки конкретан број у анализираном корпусу;
- да се упоређи семантички потенцијал назива за бројеве у руском, украјинском и српском корпусу;
- да се прате основни путеви формирања семантичког потенцијала бројева, као и начини преноса особина значења коришћени приликом образовања нових лексичко-семантичких варијанти.

У истраживањима семантике назива за бројеве у руском, украјинском и српском фолклору на материјалу народних бајки, билина, приповедака, дума и епских песама користили смо компаративно-типолошку методу која подразумева поређење и супростављање сличности и разлика у структури, семантици и функционисању упоређиваних чињеница као и одређивање низа међујезичких подударња и разлика у границама појава које се проучавају.

Упоредо са компаративном методом приликом анализе примењивала се комплексна методика заснована на описној методи, која се узајамно допуњује са методом контекстуалне анализе, утемељене на синтагматским односима међу

језичким јединицима, уколико се реализација сваког конкретног значења остварује у реалним условима текста. У току истраживачког рада била је коришћена метода семантичке реконструкције етнографије и историје.

Упоредо са атрактивношћу истраживања семантике система назива за бројеве у руском, украјинском и српском фолклору на материјалу народних бајки, билина, приповедака, дума и епских песама суочили смо се са проблемом недовољно разрађене методологије за проучавање такве врсте.

Стога приликом реконструкције еволуције семантичког потенцијала назива за бројеве у фолклору на материјалу бајки, билина, приповедака, дума и епских песама као и код одређивања њихове семантичке структуре, често смо користили методу дедуктивног логичког закључивања. Као корпус за истраживање, изложено у овом раду, послужиле су народне руске бајке у три тома које је сакупио истакнути историчар, историчар књижевности и теоретичар фолклора, представник митолошке школе XIX века, А. Н. Афанасјев; билине у двадесет пет томова (први том – Билине Печоре), украјинске народне бајке које су забележили и објавили етнографи И. Ј. Рудченко и И. И. Манжура; украјинске думе које је објавио Колеса Фиљарет и српске народне приповетке и епске песме које је сакупио Вук Стефановић Караџић. Материјал за анализу назива за бројеве у укупно 475 руских народних бајки, 74 народне анегдоте, 20 пошалица и 23 билине представља 4.165 примера⁴; у укупно 135 украјинских бајки и 52 историјске песме и народне думе представља 1.421 пример и у укупно 104 српске приповетке и 83 епске песме (јуначке најстарије) представља 2.524 примера, добијених путем ексцерпције свих примера из текстова поменутог корпуса (укупно 8.110 примера).

Практична и теоријска вредност нашег рада састоји се у томе да изложени материјал може да се користи у истраживањима из историјске лексикологије и језика фолклора. Резултати рада могу да буду корисни приликом проучавања и превођења народних бајки, легенди, приповедака, билина, дума, епских песама. Извршена анализа може да буде употребљена у пракси факултетске наставе, приликом припреме семинара и стручних курсева.

⁴ Захваљујући најобимнијем извору руских бајки и билина, у нашем раду руски корпус је највећи, скоро трипут већи у односу на украјински и скоро двапут већи у односу на српски корпус, тако да број примера из руског извора представља готово половину укупног броја примера целокупног истраживања. Нисмо желели системом елиминације да се одрекнемо половине наведених примера и наводимо их у потпуности, што приликом навођења украјинског и српског корпуса наглашавамо.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У РУСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА И БИЛИНАМА

У корпусу од укупно 475 народних бајки, 74 народне анегдоте, 20 пошалица и 23 билине на укупно 4.165 примера забележено је 60 различитих бројева, тачније бројеви: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 38, 39, 40, 41, 48, 50, 60, 70, 75, 77, 80, 90, 100, 120, 150, 170, 200, 300, 500, 600, 700, 800, 1000, 2000, 3000, 5000, 6000, 10000, 12000, 20000, 25000, 40000, 50000, 300000.

Централно место у систему назива за бројеве заузимају бројеви: *три* (1026 примера), *два* (865) и *один* (506), који су најактивнији и најфреквентнији. Следе бројеви: *двенадцать* (297), *тридцать* (175), *четыре* (100), *семь* (97), *шесть* (89), *сто* (71), *десять* (65), *тридцать* (63), *сорок и девять* (60), *пятьсот* (57), *триста* (45), *пять* (40), *двадцать* (34) и низ мање активних бројева – *тридцать три* (25), *двадцать пять* (24), *двести* (23), *пятнадцать* (22), *сорок тысяч* (19), *тысяча* (16), *оба* (14), *семьсот* (13), *восемь и девяносто* (12), *тринадцать и пятьдесят* (10), *три тысячи и двадцать девять* (9), *восемнадцать и семьдесят семь* (8), *семьдесят, сорок один и десять тысяч* (7), *пара* (6), док су као најмање фреквентни забележени бројеви *одиннадцать, сто семьдесят и шестьдесят* (5), *восемьдесят, пятьдесят тысяч и тридцать два* (4), *пять тысяч, двадцать четыре, четырнадцать, две тысячи, двенадцать тысяч, двадцать тысяч* (3); *двадцать пять тысяч, шесть тысяч, семьдесят пять, девяносто девять, триста тысяч, сорок восемь, четыреста, шестнадцать* (2), *семь тысяч, двадцать два, двадцать семь, сто двадцать, тридцать восемь, тридцать девять, тридцать три, триста и шестьсот* (1).

Нашу пажњу због својих значења и лексичко-семантичких варијанти највише привлаче бројеви *три, два, один, четыре, семь, девять, десять* и сви деривати ових бројева.

Назив за број три

У језику руских народних бајки и билина најактивније функционише назив за број *ТРИ* (у истраживаном корпусу назив за број *три* забележен је 904 пута, док је назив за број *третий* забележен 264, *тридцать* 175, *тридцать* 63, *триста* 44, *тридцать три* 25, *тринадцать* 10, *три тысячи* 9, *тридцать два* 4, *триста тысяч* и *тридцать тысяч* 2, *тридцать восемь, тридцать девять* и *тридцать три* 1). Назив за број *ТРИ* спаја се са именицама, које могу бити класификоване према њиховој корелацији са екстралингвистичким реалијама на следећих 10 група: одређен временски период, бића, квантитативна јединица, елементи фауне, елементи флоре, делови тела, разно: апстрактна и предметна сфера, производи човекове делатности, елементи топоса, хронотоп. Наводимо преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља са којима се спаја број *три* у руским народним бајкама и билинама.

1. Одређен временски период:

- год (116), день (66), сутки (42), месяц (21), час (13), ночь (11), неделя (3), минута (3), лето, зима

2. Бића:

- сын (55), дочь (26), брат (10), богатырь (9), мама (8), баба (8), сестра (7), человек (7), девица (6), молодец (5), щенок (4), царевич (4), мужик (4), царевна (3), черт (2), змей (2), детенок, девушка, снаха, старец, красавица, купец-хозяин, богатейший купец, зять, мальчик, ребята, боец, поученец, товарищ, отрок, трехлетний младенец

3. Квантитативна јединица:

- раз (16), верста (6), сажень (4), шаг (2 пута), бутылка вина (2), пудик, аршин, бутылка спирта горячего, фунт орехов, фунт свинцовых пуль, пучок свеч, сороковка говядины, банка молока, баночка золота, фунт хлеба, котел пива, ведро вина, коврига хлеба, стог сена, короб блинов, костра пирогов, колода карт

4. Елементи фауне:

- корова (5), жеребец (4), яичко (3), сокол (2), голубица (2), табун (2), кобыла (2), утица (2), медведь, конь, петух, перо, ворон, конь трехлесточек

5. Елементи флоре:

- зерно (3), яблочко (2), дуб (2), куст, поддубовик

6. Делови тела:

- голова (18), волосок (10), нога (5), пара рук (3), брюхо (2), сердце, глаз, кожа, ступня

7. Производи човекове делатности:

- корабль (20), ремень (6), просвира железная (5), плетка трехпрядная, трехвосткая (5); копеечка (3), невод (3), колпак железный (3), цепь (3), кольцо (2), двери (2), сани (2), щелчок (2), платье, черная печать, деньги, сухарь, винт, бревно, грядка, этаж, чудный ковер, монетка, закром, труба, лепешка, пара башмаков железных, посох чугунный, каменный просвир, тарелочка, железный обруч, куля, лыжи, топор, жердина, кол, хворостина, денежка, ковш, петля, чарочка, застава великая, погреб, пуговка, угол

8. Елементи топоса:

- дорога (4), терем (3), местечко (2), дорога (2), река, поприще

9. Хронотоп:

- царство (4), встреча, сторона

10. Разно: апстрактна и предметна сфера:

- прут (15), слово (4), сорт (3), диковинка (3), заря утренняя (3), волшебная вещь (3), утеха (3), рана (2), заря вечерняя (2), худо (2), бриллиантовый камыш (2), высота до трех сажень (2), земной поклон, свадьба, речь, перевоз, голос, задача, золотое блюдо, война, смерть, рогожа дырявая, снопуха, полено, полк, дружина, быстра струя, столбик дубовый, росстань

На основу истраживања спојивости бројева са именицама према корелацији са екстралингвистичким реалијама дошли смо до закључка да све лексичко-семантичке варијанте значења за бројеве можемо условно да разврстамо на следеће групе: примарно номинативно значење; номинативно значење; пренесено значење и симболичко значење.

Значења броја *три*:

1. Примарно номинативно значење – ‘број три, према староруском *трие*; старословенско *трие*; (*τρεῖς*); прасловенски **trъje*, према староиндијском *trayas*, авеста *vr̥āyō*, литвански *trỹs*, летонски *trīs*, грчки *τρεῖς* (**treyes*)’ (Фасмер 1964:101-102)

2. Номинативно значење – ‘непаран, 2+1’: ...у *царя* было *три сына*; ...снял у змея *три головы* и погнал стадо домой; У него было *три прута*: один железный, другой свинцовый, а третий чугунный...

3. Пренесено значење – ‘целовит, који чини јединство’: У *старика* со *старухой* было *три дочери*; В одной семье было *три брата*; Пришли *три черта* и хвастаются

4. Пренесено значење – ‘количински исцрпан, интензиван’: прикажите мне *дать три колоды карт, три бутылки вина сладкого да три бутылки спирту горячего, три фунта орехов, три фунта свинцовых пуль да три пучка свеч воску ярого.*

4а Пренесено значење – ‘временски исцрпан, дуг период’: а я в то время *три дня* ничего не ела; Дня через *три* сидит да ест себе кишочки; дожидаетесь меня *ровно три месяца*, а не буду через *три месяца* – и ждать нечего!; А царская погоня плавала *три дня, три ночи*; оставайся-ка у меня в гостях *дня на три*; сотворили *трехдневный пир*

4б Пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан; вредан (само у саставу сложеница) / јефтин (посебно уз новчану јединицу *копейка* – пара)’ –Я не пью *простого вина, подайте мне трехгодовалого; трехкопеечный калачик*

5. Пренесено значење – ‘вишекратан’ – *три раза* пропела, а петух все молчал; Только *три раза* по росе покатаься; *Три раза* медведь догонял, *три раза* бычок залеплял ему глаза.

6. Пренесено значење – ‘троједини’ – *И стало их трое; Вот однажды* все они *трое* пошли в лес;

7. Симболичко значење – ‘свет, свечан, свето Тројство у хришћанству – изведеница’ – она заболела в самый *троицын день*; святая *троица*

8. Симболичко значење – ‘несвакидашни, редак, непотпун (само у саставу сложеница)’ – *трехногая кобыла; трехстенная крепость; трехэтажный дом; а тут и пишет к нему трехглавый змей; Триглазка матери* рассказала...

Појам броја као апстракције настајао је веома полако. Он је од јединице прешао на два, а од два на три. На овом степену људско мишљење се задржало веома кратко. Многи језици првобитних народа не знају за бројеве веће од три. Три је означавало „много“, толико, колико се може избројати. Три је постао свети број, он игра посебну улогу у религијама читавог света, самим тим и у хришћанској, где не постоји један бог, већ постоји троједино божанство, тројица, која се састоји од оца, сина и светог духа. И не само на примеру светог тројства, већ и на свему што је немогуће поделити и што без сва три дела не може да постоји, не би било потпуно (*она заболела в самый троицын день; а тут и пишет к нему трехглавый змей; три понесли в одинь день: корова, девка-чернавка и королева*). Периоду рачунања по десетицама претходио је веома дуг период рачунања до три. Сигеи бајки настајали су управо у овом периоду. Све то донекле објашњава постојање

сталних утројавања у бајци. Све радње у древном фолклору представљене су као веома интензивне, као оне које не обавља обичан човек. Али нема средства да се искаже та интензивност. Једино средство је да се радња понови неколико пута. Понављање исказује интензивност радње, као и снагу емоционалне напетости говорника. Понављање радњи у фолклору има исто значење као и хиперболизам. (*и подала ему три золотые яичка: первым с попом похристосоваться, вторым с дядюшкой князем Владимиром; бил я тебя два раза; прибью и в третий, коли не отдашь гусака да двух сотен рублей на придачу; копнул раз, другой, третий – вырыл котел полнехонек золота; Раз топором кинул – недокинул, в другой кинул – перекинул, а в третий совсем не попал; день плывут, и другой плывут, а на третий стала вода сбывать; плывет год, плывет другой, а на третий год приезжает к некоему богатому, стольному городу...*).

Као што следи из наведених значења, *три* је број (старословенски и прасловенски); *непаран*, $2+1$; он је *целовит*, чини јединство, без само једног члана или компоненте то јединство би било нарушено. Три је *временски исцрпан*, често означава дуг период, када је три дана и/или три ноћи дуже од стварно дугог временског периода. Три је и *количински исцрпан* када се инсистира на интензитету количине садржане управо у броју три. У саставу одређених сложеница три је *квантитативно исцрпан*, *вредан* и супротно томе *јефтин*, само посебно уз новчану јединицу – пара (*копейка*). Три је *вишекратан*, јер управо понављање радње три пута има очекивани учинак. Он је и *троједини*, недељив, нераскидив. Његова симболичка значења су *свет*, *свечан* и *несвакидашњи*, *редак*, *непотпун* (само у саставу одређених сложеница). Одређена значења која смо издвојили овде потврђују претходна истраживања других научника, пре свега В. Ј. Пропа и С. М. Толстаје. То се пре свега односи на појам, улогу, интензивност употребе, симболику и магијски значај броја три.

Проп примећује да је рачунање у фолклору исто тако условно, као што су условни простор и време. (Проп 1976: 96) Са концепцијом простора и времена у фолклору је уско повезано рачунање. Тројност у индоевропском фолклору представља проблем. Њено решење се своди на то да је број три некада био граница изван које рачун дуго времена није излазио. Рачунање по пет и по десет (на прстима руку) је већ далека тековина. «Три» је некада означавало «много», а «много» је означавало исто што и «јак», «веома», то јест, путем мноштва је означавао интензитет. Зато се тешкоћа подухвата и победе, повећано интересовање за приповедање, узбуђење, које оно изазива, изражавају понављањима, ограничено због наведених разлога путем броја три. У фолклору неких других народа ту исту улогу, коју у руском језику игра утројавање, игра рачунање по четири и пет. За бајку, као најстарији од свих жанрова карактеристично је утројавање. Родитељи имају три сина, цар три ћерке, принцеза поставља три задатка, трипут се одиграва борба са змајем, три змаја имају по 3, 6, 12 глава, итд. Само утројавање је обележје далеке прошлости. Његово објашњење треба тражити у историји бројчаног система, бројања и рачуна.

Ако се удубимо у утројавања у бајкама, донекле можемо да приметимо противречност. Савремено мишљење не захтева трократно понављање. Зато у бајкама од три величине по схеми $2+1$, три етапе утројавања нису равноправне. Пресудно је једно – последње. Од тројице браће само је један јунак приповедања.

Двојица друге браће су ту како би били контраст за њега. Од три задатка принцезе, трећи је најтежи, од три борбе са змајем најтежа и пресудна је трећа. У свим овим случајевима постоји схема 2+1 (главе змаја - 3, 6, 9 = 3x1, 3x2, 3x3 или - 3, 6, 12 = 3x1, 3x2, 3x2x2), понекад се среће схема 3+1. Не постоји схема 1+1+1. Другим речима понављање има карактер појачавања. То појачавање је каснији додатак, када тројица прерастају у јединство. Према суштини, главну улогу има само једна етапа, а то је последња. Утројавање је једно од питања стила бајке. (Проп 1984: 199-200)

Посебно нам се интересантно представља улога најмлађег од тројице браће, који учествује у бајци. Велики део народних бајки, пратећи обичан епски пријем, почиње тако да је отац имао три сина: два паметна, а трећег глупака. Он лежи на пећи и ништа не ради. Али то је привидан изглед, који је противречан унутрашњим квалитетима: то је глупак кога сви презиру и он ће касније извести подвиге из бајке. Испоставиће се да је он несебичан јунак, он ће ослободити принцезу, он ће доживети највећу срећу. Али све је то тек у будућности. Ако се јунак роди на чудноват начин, он брзо расте, „не из дана у дан, већ из сата у сат“. Три брата понекад расправљају о праву првог, испробавају своју снагу. Право првог увек добија најмлађи брат.

Старија браћа, паметњаковићи, никада не пролазе искушења, они увек бивају поражени, што произилази из њихове унутрашње, моралне неспособности: они мисле само на себе, о награди. То се односи и на рођене ћерке старице, које се супростављају пасторци. Оне одлазе у шуму за њеним траговима, надају се да ће добити исту такву награду као и она, али не пролазе искушења и уместо награде заслужују жестоку и праведну казну. Старија браћа су названа паметнима у значењу које се даје тој речи на вашару животне таштине, где свако мисли само о својим личним интересима, а најмлађи глупаком у смислу непостојања у њему те практичне мудрости: он је простодушан, није зао, саосећа са туђим несрећама тако што заборавља личну сигурност и сваку корист. Сходно томе речи лукав и зао у руским говорима значе: мудар, искусан, паметан, проницљив. (Проп 1984: 177-178)

Народна бајка је увек на страни моралне правде, и по њеном чврстом убеђењу победа увек треба да остане са простодушношћу, незлобом и страдањем најмлађег брата. Ова епска поезија истински паметним признаје само добро, а зло уводи своје поклонике у безизлазне грешке и често их доводи до неизбежне пропасти.

У бајци се срећу три различите врсте вештица. То су: вештица-дародавца, код које долази јунак. Она га испитује, од ње он (или јунакиња) добија коња, вредне поклоне, итд. Следећи тип је вештица-крадљивица. Она краде децу и покушава да их испече, после чега следи бекство и спас. И, још се у бајци спомиње вештица-свађалица. Она долеће код јунака у колибу и узима од њих каиш, итд. (Проп 2002: 36)

Постоје три добра савета. Несрећни се жени паметном девојком. Она везе три скупа тепиха. Јунак продаје те тепихе за три савета: *прежде смерти ничего не бойся, при радости не радуйся, замахнись да не ударь и др* (пре смрти се ничега не плаши, када си срећан не радуј се, замахни али не удари, итд). Следећи те савете, јунак иза мора стиче огромно богатство. Вративши се кући, види да жена има дете.

Сетивши се последњег савета, он не жури да казни жену и сазнаје да је дете његов син, који се родио у његовом отсуству.

Код Афанасјева срећемо: «*Раз спросил – бояре молчат, а другой – не отзываются, в третий – никто ни полслова*». («Једном је питао – бојари ћуте, други пут – не одазивају се, трећи – нико ни да проговори»). Овде је обичан тренутак обраћања настрадалог са молбом за помоћ, при чему се она обично исказује трипут. Најпре је молба упућена слугама, затим бојарима, а трећи пут јунаку бајке. Сваки члан тријаде са своје стране такође може још да се утројава. На тај начин, пред нама се не налази свакодневни живот, већ амплификација и спецификација фолклорног елемента. (Проп 1976: 160)

Осим у бајкама, број три, који симболизује завршеност и потпуност неког редоследа, које има почетак, средину, и крај, најчешће фигурира у упутству да се трипут обави нека магијска радња (обилажење, крштење, кађење, изговарање бајалице и др.). Трећи члан неког низа често се тумачи као највиши, савршени, а први и други у том низу као редоследно приближавање правом, главном: *первая радость – зеленое платье, вторая радость – дорогой кубок, третья радость – золотой перстень* („прва радост је зелена хаљина, друга радост је скупи крчаг, трећа радост је златни прстен“). (Толстаја 2003)

Понављање броја три среће се и у руским свадбеним обредима. Трочланост је типична црта источнословенског митолошког система која је широко представљена у песмама младенаца руског становништва Средњег Поволжја. Марамца, којом треба да се обрише младожења (у постсвадбеном обреду) везана је *тремя шелкам браньем / тремя шелкам разным* (са три одабране, са ти различите свиле). Младожења има три сестре, три лепе девојке - *три красны девицы*. На кући младожење су три прозора са капцима и сви су решеткасти - *три окошечка, / да три косячатые, / да все решетчатые*. Избор обредне хране и пића у младеначким песмама у различитим местима је традиционалан и такође трочлан. (Толстаја 2003)

Број три је био, и често остаје и до данас важна компонента не само свадбених обреда. Он се такође среће, мада знатно ређе, у обичајима и обредима, повезаним са рођењем детета и сахрањивањем. Тако, код Руса у просторије у којима се обављао порођај није било дозвољено да се улази три дана. У Псковској губернији бабица и породиља доносиле су из купатила три камена и стављале су их на шпорет. Породиља је требало да трипут обиђе око стола.

Када би човек умро, блиски рођаци, опраштајући се од њега, тражили су опроштај, понављајући формулу трипут. Исто тако човек на умору трипут моли да му опросте и одговор се такође понавља трипут. Сахрана се по обичају обављала три дана после смрти. Приликом изношења сандука њиме су трипут ударали о праг, у другим рејонима, напротив, трудили су се да не додирну праг.

Број три често фигурира у различитим начинима лечења, које препоручује народна медицина. Тако су болесника од туберкулозе купали у води са три бунара, где су бацали смеће са три места, препечену глину из три пећи и маховину са три крова. Код жутице је било потребно сваког јутра током три дана пити кокошије жуманце. Против урока се препоручивало да се трипут прекорачи преко детета које се налазило на прагу. Преко три прага би прелазили, како би олакшали болове приликом порођаја. У Тулској губернији су децу оболелу од туберкулозе купали у

води са три бунара, у коју би још сипали три прегршта земље, а у Рјазанској губернији су давали да пију воду, у коју би пре тога накапали три капљице воска са три свеће. На Северу Русије код упале уха су сматрали да су ефикасна бајања: требало је да се трипут понове речи бајања, а затим да се трипут изговоре речи које терају болест, понекад је такође требало трипут дунути у болесно ухо. У неким местима у циљу излечења деци су давали по три пупољка врбе, освештане на Врбицу. (Толстаја 2003)

У урину болесника кувају три кокошија јајета, износе их заједно са лонцем и закопавају у мравињак, разбијају их и закопавају све заједно. Када мрави униште јаја, грозница треба да прође. Брадавицу, која треба да отпадне, умивају трипут кишницом, која се скупила у удубљењу, шупљини великог камена. (Даљ 1978-1980)

Најпопуларнији број, који се употребљава у магији је тројка. Древним исцелитељским врачањима, која ослобађају од болести, претходило је троструко читање молитви Богу, Богородици, Исусу Христу или једном од светаца. Обично се три пута изговарала реч „Амен“. Ради се, очигледно, о томе да је руски народ подједнако веровао како у моћ врачања, тако и у Божју милост, а Бог је у православљу троједини, то јест представљен је у три ипостаса – Отац, Син и Свети дух, зато су се и молитвом небесима обраћали трипут.

Трократна молитва белог мага Богу није само традиционално обраћање, већ је у неком степену и понижавање самога себе, смањивање сопствених снага и уздање у милост, помоћ и подршку одозго.

У улози „јачања“ љубавних чини често се користи трипут изговорена реч *амен*, при чему је принципијелно важно у том случају да се реч понови трипут – управо на овај начин „јачање“ има реалну снагу и постаје неуништиво.

Понекад се уместо усменог утврђивања употребљавало материјално, у том случају су се на ужету везивала три чвора, а затим су се закопавала у земљу.

Сасвим другачији смисао се давао трократном дејству код црних магова. Циљ њихових магијских експеримената је да се нанесе физичка или психичка штета другом човеку, да му се нанесе бол и патња, зато све ствари које они употребљавају у пракси и бајања треба у себи да скупе негативну енергију, набој мржње. Како би се повећала снага тог уништивног набоја, врач понавља своја бајања и радње три пута, утростручујући тим самим тај негативни потенцијал, захваљујући чему човек, на кога је усмерена та бујица нема снаге да му се супростави.

Обавезно постоје три добре ствари. Трипут куцнувши у дрво, рачунамо на успех у неком послу, сматрамо, да то треба да донесе срећу. Три је број среће и успеха.

У случају двоумљења којим путем треба кренути, или у ком се смеру окренути, обичај је био да се човек трипут окрене око себе и да након трећег окрета одабере смер у коме је окренуто лице. Та три окрета симболишу не само потпуну довршеност која је повезана с бројем три психомагијска поступка, већ и учешће у невидљивом свету надсвесног, који одлучује о неком догађају на начин сасвим стран чисто људској логици.

Обожавајући предмете и појаве средине која га окружује, првобитни човек је приписао и броју три, његовом количинском атрибуту магичну снагу. О овоме

говоре бројни језички обрти са бројем три, који показује хиперболизовани, интензивни израз неког обележја: *подчинится три раза* - приморати некога да буде покоран, обуздати строгим притисцима; суровост, веома унаказити; *гнать, выгнать (прогнать) в три шеи* - истеривати однекуд; *драть (рвать, сорвать, роздирать, снимать), сдрать (снять) (по) три шкуры* - веома бирати, притискати; *под три черта (ветра)* - прогањати некога или изражавати осећање великог незадовољства; *работаь (делать) в три пота* - веома тешко, исцрпљујуће, не дижући главу; *в три ряда купаться (лечь, струиться) пот* - о прекомерном знојењу од врућине или тешког рада; *наговорить, наболтать, намолоть три мешка гречишной шерсти* - испричати много глупости, будалаштина; *за тремя замками* - о нечему што је веома добро сакривено, недоступно, итд.

Посебан тип фразеолошки условљених значења броја три чине читаве номинације постојаних група речи – сложених термина. Променљива особина природе термиолошког значења лежи у томе, што је оно само одраз одговарајуће појаве реалне стварности у том облику, у коме ова стварност постоји у одређеном систему знања. (Арполенко 1980: 64)

На основу свега наведеног можемо извести закључак да број *ТРИ* има изразито позитивну конотацију. Сматра се срећним, добрим и његова улога у акционалним жанровима фолклора је да штити и помогне.

Третиј

Следећи најфреквентнији по броју примера у руским народним бајкама и билинама је назив за број *ТРЕТИЙ*. Наводимо класификацију и преглед свих лексема уз које овај број стоји:

1. Одређен временски период:

- день (58), ночь (21), год (10), месяц (5), час (3), неделя (2), утро

2. Бића:

- младший (меньший): дурак (21), дочь (14), брат (8), сын (7), сестра (4), Семен (Симеон) (4), старец (3), сын (2), богатырь (2), дочь (2), мужик (2), царевич, молодец, ответчик, Ана-царевна, овчар, заморышок, детище, повар, Иван-царевич, ягишна, царевна, подружка, черт, разбойник

3. Квантитативна јединица:

- раз (73),

4. Елементи фауне:

- яичко (4), курочка, птичка, петух, бык, голубица

5. Елементи флоре:

- яблоко, куст

6. Делови тела:

- глаз (4), лапа, очко

7. Производи човекове делатности:

- ковер (4), изба (3), канат (2), чаша (2), ложка, ведро, полено, бочонок, пара башмаков, посох, петля, стакан, палатка, колодезь, комната

8. Елементи топоса:

- перевоз (4), дорога (2), встреча (2), море, река, сторона

9. Разно:

- прут (4), облако (2), загатка (2), задача (2), етаж (2), сила, полк, ускор, худо, грядка

Значења:

1. Примарно номинативно значење – ‘староруски *трети*, старословенски *трети* (*трѣтѣ*), прасловенски **tretyjъ*, према литванском *trėcīas*, летонском *trēss*, старопруском *tirts*, староиндијском *tṛtiyas*, староперсијском *vritiya*, авеста *vritiya*, готском *pridja*, латинском *tertus*, грчком *трѣтос*, трећи, редни број’ (Фасмер 1964: 101)

2. Номинативно значење - ‘следећи по реду, следећи у низу’: *На третъей встрече им сказали то же самое; попадаетея третий колодезь*

2а Пренесено значење - ‘следећи по старости’: *У них было три сына: первый – Егорушко Залет, второй – Миша Косолапый, третий – Ивашко Запечник*

3. Номинативно значење - ‘последњи у низу’ – *Раз спросил, два спросил, в третий сказал*

4. Пренесено значење - ‘трећи пут, понављање радње’: *(первый раз проспал... второй раз проспал) в третий раз проснулся*

5. Пренесено о значење - ‘набрајање’: *На третий день собрались в лес дрова рубить; На третий день что-то в подпечке зашумело*

5а Пренесено значење - ‘разбрајање’: *дали ему другую, выпил и запросил третью*

6. Пренесено значење - ‘различит од осталих’ – *у него было три сына, два было умных, а третий дурак*

7. Символично значење - ‘остварење циља, постизање успеха’: *в третий раз размахнулся он еще сильнее и срубил чуду-юду девять голов*

На основу свих примера у истраживаном корпусу можемо закључити да се назив за број *ТРЕТИЙ* обично користи за постизање кулминације, а уједно и расплета. Све оно што му претходи само представља градицију потешкоћа, препрека, искушења које треба да савлада јунак (трећи, најмлађи, последњи брат, односно син) како би дошао до остварења свог коначног циља за опште добро и заслужене награде (треће, најмлађе, најлепше ћерке, односно сестре). Због тога су трећа препрека коју јунак савладава, трећи задатак који решава, трећа борба у којој учествује – најтежи, одлучујући, последњи у низу и самим тим крајњи. Њихово савлађивање уједно представља и крај бајке, увек срећан, који слави правду, несебичност јунака, који истрајава у искушењима због добробити свих, а не само због свог личног добра. *ТРЕТИЙ* је као и три увек позитиван, срећан, добар.

Тридцать

Назив за број *ТРИДЦАТЬ* у истраживаном корпусу најчешће стоји уз лексеме *царство* (42) и *государство* (30), а затим уз лексему *лет* (58). Према фреквентности понављања у корпусу следе лексеме класификоване у групе: *Одређен временски период*: лето (20), год (4), день (2), ночь; *Бића*: молодец (8), богатырь (7), девица (6), татарин (4), ученик, жена, купец; *Јединица мере*: верста

(5), рубль (3 пута), четверть; *Элементи фауне*: ворон (2), сокол, конь, голубь, лошадь, гусь; *Делови тела*: голова; *Производи човекове делатности*: корабль (5), молот (2), шатер, погреб; *Хронотон*: царство (42), государство (30), королевство (3)

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'тридесет', сложени број
2. Пренесено значење – 'количински исцрпан, много': *У твоего батюшки есть тридцать лошадей; заработали по тридцати рублей на брата и пошли в третью волость*
- 2а Пренесено значење - 'временски исцрпан, дуго': *тридцать лет с коня не слезает; Иван-царевич лежал мертв на том месте ровно тридцать дней*
- 2б Пренесено значење - 'топосно исцрпан, веома далек, удаљен, онај који следи после тридевят': *Только отъедешь за тридцать верст от города; за тридевять земель, в тридесятом государстве; слетаешь за тридевять земель, в тридесятое государство*
3. Пренесено значење - 'последњи у низу, набрајање': *тридцатый молодец сказал; а сам тридцатый (богатырь) он*
4. Символично значење - 'оноземалски, загробни свет, свет мртвих': *как только приехали в тридесятое государство; Еду я в тридесятое царство, хочу повидать красную девицу*

Као што видимо из самих значења броја тридесет, најчешћа лексичко-семантичка варијанта је 'просторно исцрпан, веома удаљен, далеки свет', што има симболично значење оноземалског или загробног света, односно света у који човек одлази после смрти.

Обележавање времена у фолклору је увек условно, јер фолклор изражава предатарски стадијум⁵ спознаје времена. Јунак, одлазећи, обавезује обећањем своју жену да га чека (3, 9, 12) 30 година, и она то испуњава, али никада не стари. Период који је потребан јунаку да би дошао до тридесетог царства траје дугих тридесет година и за то време се ништа не мења, што говори о симболичком значењу вечности.

Огромна већина задатака усмерена је на слање јунака у тридесето царство. Оно се не утројава, већ је јединствено. Ако полазно царство од ког почиње бајка, мало личи на земљу у којој ми живимо, тридесето царство сасвим тачно одговара представама које је човек некада имао о оноземалском свету, о свету, у који човек доспева после смрти. Овде се срећемо са појавом која се може назвати другачије значење обреда. По речима Пропа, под другачијим значењем подразумева се замена бајком једног, било ког, елемента (или неколико елемената) обреда, који је због историјских промена постао непотребан или неразумљив – другим, разумљивијим. На тај начин, другачије значење се обично повезује са деформацијом, са променом облика. Најчешће се мења мотив, али измену могу да доживе и други саставни делови обреда. На пример, у бајци се прича да јунак зашива себе у кожу краве или коња, како би се извукао из јаме или како би стигао у

⁵ Период пре увођења календарског рачунања године од 1. јануара до 31. децембра, када је година почињала у пролеће и завршавала се у зиму.

тридесето царство. Њега затим узима птица и преноси кожу заједно са јунаком на планину или иза мора, куда јунак другачије не може да стигне. Познат је обичај да се у кожу зашивају покојници. Систематско проучавање овог обичаја и мотива бајке указује на њихову несумњиву везу: подударање је у потпуности, не само према спољашњим облицима, већ и према унутрашњем садржају, према смислу овог мотива, према току радње и према смислу овог обреда у историјској прошлости, ипак са једним изузетком: у бајци у кожу се зашива жив човек, а у обреду зашивају мртваца. Овакво неподударање је веома једноставан случај другачијег значења: у обичају је зашивање у кожу омогућавало умрломе да стигне у царство мртвих, а у бајци она му омогућава да стигне у тридесето царство. (Проп 2002: 10)

Овде се срећемо и са мотивом када вештица угости јунака на његовом путу у тридесето царство, који настаје на основу представе о чаробној храни, коју узима умрли на свом путу у загробни живот. Вештица се постепено изјашњава као чуварка улаза у тридесето царство и уједно као биће, повезано са светом животиња и светом мртвих.

Тридесето царство се никада конкретно не описује. Споља се оно ничим не разликује од уобичајене средине. Царство у које стиже јунак, удаљено је од очинског дома непроходном шумом, морем, ватреном реком са мостом, где се сакрио змај, или провалијом у коју јунак упада или у коју се спушта. Понекад је то царство представљено као град. То је «другачија» или «нестварна» држава (*небывалое государство*). У њој влада поносна принцеза владарка, страشان цар или цар-девојка. Оно није увек насељено људима: то је понекад «змајево» царство. Крадљивци девојака: орао, соко, гавран односе их у своја птичја царства, медвед у медвеђе царство, итд. Овде ће се јунак срести са крадљивцем или власником предмета или човека кога он тражи. Овде је његов антагониста и овде је предмет његове потраге.

Јунак је дужан да докаже да је био у тридесетом царству, да је у стању да оде тамо и да се врати, или да погине. На пример, од њега се тражи да донесе предмете, чудновате ствари (*диговинки*), који се могу наћи само тамо. Ови предмети скоро увек имају златну боју. Ако се тражи да донесе жар-птицу, свињу златне длаке (*свинка-золотая щетинка*), патку златне ћубице (*утка-золотые перышки*), јелена са златним роговима (*золоторогий олень*), коња са златном гривом и златним репом (*золотогривый и золотохвостый конь*), итд, онда је то поуздан знак да је јунак дужан да борави у другом царству. Овде спада и задатак «да донесе сунце, месец и звезде», «да добије од сунца и од месеца кључеве» и други задаци, повезани са сунцем. Бајка чак понекад директно говори о силаску у пакао. Од јунака се тражи да проведе седам година у тамном царству, да донесе воду која лечи и оживљава. (Проп 1984)

У тридесетом царству не види се ниједна грађевина. Та пустош се понекад истиче. Ипак, у тридесетом царству постоје грађевине, и то су увек дворци. Дворац некада чувају змајеви или лавови; дворац и врт су ограђени високом оградом изнад које су затегнуте жице. Овде јунак треба да издржи борбу са својим противником. Најизразитији њен облик је борба са змајем.

Уопште, када је реч о три царства, онда је тридесето царство златно, а претходна су сребрно и бакарно (*золотое, серебряное и медное царство*). Такође се

може говорити о представљању три царства као небеског, земаљског и подземног. По речима Пропа, ова веза такође није потврђена материјалом: бакарно, сребрно и златно царство не налазе се једно испод другог, већ једно испред другог, обично се сва три налазе испод земље. Према канону бајке тридесето царство је последња етапа пута јунака, после чега следи његов повратак, а долазак три пута је немогућ (њему морају да претходе повратак и нови одлазак), два царства су постала пролазна етапа, а једно – златно је етапа доласка.

Тридесет

Потпуно исто симболичко значење као и број тридесет има број *ТРИДЕСЕТ*, који у истраживаном корпусу стоји само уз лексеме класификоване као *Хроноп* - земља (62) и царство:

1. Примарно номинативно значење - '3x9', вишеструко утројавање 3x(3+3+3 или 3x3)
2. Пренесено значење - 'топосно исцрпан, веома далек, удаљен': *В неком царстве, за тридесет земель; и попал за тридесет земель*
3. Симболичко значење - 'оноземаљски, загробни, свет мртвих': *тридесетая земля*

Док је тридесето царство, држава, краљевство место у које је јунак послат да борава и управо тамо обави тражену потрагу, којом доказује свој боравак у њему, *тридесетая земля* је само последња етапа пута, који јунак мора да пређе до свог коначног одредишта, односно до света мртвих. Тај пут је веома дуг и просторно и временски. На њему се јунак среће са низом препрека и искушења, па му можемо приписати симболичко значење „чистишта“ или времена у коме душа умрлога лута (по народним веровањима 40 дана), док не стигне на своје коначно одредиште. Ако је тридесето царство пакао у коме је јунак боравио, онда *тридесетая земля* представља «врата пакла». (Проп 1984)

Тридесет три

У истраживаном корпусу само на једном примеру забележен је број *ТРИДЕСЕТ ТРИ* који стоји само уз реч земља, и има пренесено значење - 'просторно исцрпан, веома далек, веома удаљен'. Овај број још једном потврђује стално утројавање као један од основних елемената бајке, што је и његово номинативно значење - 'утројавање, 3x9x3'

Следе бројеви који у себи садрже основни број три добијен његовим множењем или сабирањем са другим бројевима, чиме се само истиче симболика овог броја и његово својство као позитивног, доброг, срећног броја.

Триста

ТРИСТА се у истраживаном корпусу среће са следећим лексемама из: *Јединица мере*: рубљ (30), пуд (5), скирд, копна; *Бића*: молодец (6), станичник-разбойник; *Разно*: палка.

1. Примарно номинативно значење - 'триста, сложен број, 3x100'
2. Пренесено значење - 'количински исцрпан, много': *выскочило из колечка*

триста молодцев; есть у меня триста скирдов, в каждом скирду по триста копен

2а Пренесено значење - 'квантитативно исцрпан, много, вредно': *и оставляет он сынку триста рублей денег; Триста рублей истратил, а товару не купил*

Тридцать три

ТРИДЦАТЬ ТРИ стоји уз лексеме из: *Одређен временски период*: год (6); *Бића*: богатырь (12), девица (2), молодец, разбойник; *Елементи фауне*: слепень; *Производи човекове делатности*: колышек, и поред значења која следе указујемо на његову иконичност, редупликацију, односно, понављање истог броја 33:

1. Примарно номинативно значење - 'тридесет три, сложен број, $3 \times 10 + 3$ '
2. Пренесено значење - 'количински исцрпан, много': *что разом убил тридцать трех слепней; во дворце сидят тридцать три девицы-колицы*

2а Пренесено значење - 'временски исцрпан, дуго': *Не надоело тебе лежать в чистом поле тридцать три года; и сидел сиднем тридцать лет и три года*

Тринадцать

ТРИНАДЦАТЬ стоји уз следеће лексеме из: *Одређен временски период*: сутки, ночь; *Елементи фауне*: голубица (2); *Елементи флоре*: поддубье; *Бића*: нечистый; *Производи човекове делатности*: шатер (2), подпруга (2) и има следећа значења:

1. Номинативно значење - 'тринаест, $12 + 1$ ($3 \times 4 + 1$)'
2. Пренесено значење - 'количински исцрпан, много': *стоят на зеленом лугу тринадцать белотканых шатров; В тринадцать ночей перебивало у солдата тринадцать нечистых в переделке*
3. Пренесено значење - 'временски исцрпан, дуго': *На тринадцатые сутки пробудился бедный Никита*

Три тысячи

ТРИ ТЫСЯЧИ стоји само уз реч рубль (9) и има значење:

1. Примарно номинативно значење - 'три хиљаде, сложен број, 3×1.000 '
2. Пренесено значење - 'количински исцрпан, изузетно много': *старуха взяла три тысячи*
3. Пренесено значење - 'квантитативно исцрпан, изузетно скупо, велике вредности' - *и купил коня за три тысячи*

Називи за остале сложене бројеве од броја три

ТРИСТА ТЫСЯЧ забележен је уз лексему человек - сила (2) и има примарно номинативно значење - 'триста хиљада, сложен број, 3×100.000 ' и номинативно значење - 'количински исцрпан, изузетно много': *а силы с ними триста тысяч (человек)*.

ТРИДЦАТЬ ДВА је забележен уз реч богатырь (4), **ТРИДЦАТЬ ТЫСЯЧ** уз лексеме сила, неприятель.

Са по једним примером забележени су бројеви *ТРИДЦАТЬ ВОСЕМЬ* уз лексему пежина (са примарним номинативним значењем - ‘тридесет осам, сложен број, $3 \times 10 + 8$ ’ и номинативним значењем ‘количински исцрпан, много’), број *ТРИДЦАТЬ ДЕВЯТЬ* уз реч брат (са истим номинативним значењем ‘количински исцрпан, много’ и примарним номинативним значењем - ‘тридесет девет’), сложен број, $3 \times 10 + 3 \times 3$ (или $3 + 3 + 3$)’.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *три*, назива за број *третий* и назива сложених бројева од броја *три*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *три* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	непаран, 2+1	...снял у змея три головы и погнал стадо домой
2	целовит, који чини јединство	У старика со старухой было три дочери
3	временски исцрпан, дуг период	А царская погоня плавала три дня, три ночи
4	количински исцрпан, интензиван	прикажите мне дать три колоды карт, три бутылки вина сладкого да три бутылки спирту горячего, три фунта орехов, три фунта свинцовых пуль да три пучка свеч воску ярого.
5	квантитативно исцрпан; вредан/јефтин	Я не пью простого вина, подайте мне трехгодового
6	вишекратан	Три раза медведь догонял, три раза бычок залеплял ему глаза.
7	троједини	Вот однажды все они трое пошли в лес
8	свет, свечан, свето Тројство	она заболела в самый троицын день
9	несвакидашњи, редак, непотпун	а тут и пишет к нему трехглавый змей

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *третий* у руском фолклору

Р. бр.	Третий	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	третий	следећи по реду, следећи у низу	На третьей встрече им сказали то же самое.
2	третий	последњи у низу	Раз спросил, два спросил, в третий сказал
3	третий	следећи по старости	У них было три сына: первый – Егорушко Залет, второй – Миша Косолапый, третий – Ивашко Запечник
4	третий	трећи пут, понављање радње	(первый раз проспал... второй раз проспал) в третий раз проснулся
5	третий	набрајање	На третий день что-то в подпечке зашумело
6	третий	разбрајање	дали ему другую, выпил и запросил третью
7	третий	различит од осталих	у него было три сына, два было умных, а третий дурак
8	третий	остварење циља, постизање успеха	в третий раз размахнулся он еще сильнее и срубил чуду-юду девять голов

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *три* у руском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	тринацать	количински исцрпан, много	стоят на зеленом лугу тринацать белотканых шатров
2	тринацать	временски исцрпан, дуго	На тринадцатые сутки пробудился бедный Никита
3	тридцать	квантитативно исцрпан, много	У твоего батюшки есть тридцать лошадей
4	тридцать	временски исцрпан, дуго	Иван-царевич лежал мертв на том месте ровно тридцать дней
5	тридцать	просторно исцрпан, веома далек, удаљен, онај који следи после <i>тридевят</i>	за тридевять земель, в тридесятом государстве
6	тридцать	оноземалски, загробни свет, свет мртвих	Еду я в тридесятое царство, хочу повидать красную девицу
7	тридцать три	количински исцрпан, много	во дворце сидят тридцать три девицы-колпицы
8	тридцать три	временски исцрпан, дуго	Не надоело тебе лежать в чистом поле тридцать три года
9	тридевять	просторно исцрпан, веома далек, удаљен	В некотором царстве, за тридевять земель
10	тридевять	оноземалски, загробни, свет мртвих	тридевятая земля
11	тридевять три	просторно исцрпан, веома удаљен	пойди за тридевять три земель...
12	тридцать восемь	количински исцрпан, много	...да была у нас кобыла о тридцати восьми пежинах.
13	тридцать девять	количински исцрпан, много	Было нас у отца у матери тридцать девять братьев...
14	триста	количински исцрпан, много	есть у меня триста скирдов, в каждому скирду по триста копен
15	триста	квантитативно исцрпан, много, вредно	Триста рублей истратил, а товару не купил
16	три тысячи	количински исцрпан, изузетно много	старуха взяла три тысячи
17	три тысячи	квантитативно исцрпан, изузетно скуп, велике вредности	и купил коня за три тысячи
18	триста тысяч	количински исцрпан, изузетно много	а силы с ними триста тысяч (человек).

Назив за број два

Следеће место по френквентности примера у руском корпусу назива за бројеве у језику руских народних бајки и билина заузима назив за број *ДВА* (у истраживаном корпусу назив за број *другой* забележен је 500 пута, број *два* 365, *двенадцать* 297, *двадцать* 34, *двадцать пять* 24, *двести* 23, *оба* 12, *двадцать девять* 9, *пара* 6, *двадцать тысяч* 5, *двадцать четыре*, *две тысячи*, *двенадцать тысяч* 3, *двадцать два* и *двадцать пять тысяч* 2, *двадцать семь* и *сто двадцать* једанпут). Наводимо преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља са којима се спаја назив за број *два* у руским народним бајкама.

1. Одређен временски период:

- день (10), ночь (7), год (6), час (3), неделя (2), месяц (2), сутки (2)

2. Бића:

- сын (14), брат (14), молодец (13), дочь (12), богатырь (11), солдат (6), странник (5), мужик (5), человек (3), сын (3), старец (3), купец (3), девушка (2), крестьянин (2), мальчик (2), девица (2), черт (2), чадо (2), колотовка (2), сестра (2), боярин (2), парень (2), дети (2), швея, красавица, сосед, писарь, царевна, зять, сирота, внучка, баба, человек, царевич, отрок, товарищ, слуга, калека

3. Квантитативна јединица:

- раз (11), рубль (4)

4. Јединица мере:

- мера ржи (3), табун (2), часть (2), пригоршня, стадо, воз, котел денег, шаг, пуд, охват, ковш вина

5. Елементи фауне:

- голубь (3), корова (2), утка (2), кура (2), собака (2), птишка, лев, лошадь

6. Елементи флоре:

- яблоко (3), репка, орех, ягода, березовые прутья

7. Делови тела:

- зуб (2), крыло, глаз, рука, кожа

8. Производи човекове делатности:

- пузырек (5), сумка (4), тряпка (2), обруч, столб, свечка, топор, венец, мука, бочонок, сундук, кирпич, корабль, деньги, веревка, сарафан, ведро, золотник, мешок, бочка, колодезь, изба

9. Елементи топоса:

- гора (3), туча, камень

10. Разно:

- родник, золотое яичко, сила, угол

Поред наведених именица, у истраживаном корпусу забележени су и деривати назива за број два који се не могу сврстати ни у једну од наведених група, тачније: *вдвоем* (9) и *двойчата, надвое, с два меня*.

Значења броја два:

1. Примарно номинативно значење – ‘број два, староруски *дѣва* староцрквенословенски *дѣва, дѣве*, према литвански *dù* (<**dviō*), *dvi*, летонски *divi* m <**duvi* m. старопрусски *dwai*, староиндијски *divāu, divā, dvāu, dva, divē, dvē*, авеста *dva* m. *diye, f, n.*, грчки *δύω, δύο*, латински *duo, duae*, ирски *dāu, dā, di, f*, готски *twaī, twos, twa*, албански *dy*. (Фасмер 1964: 486)

2. Номинативно значење - ‘количински одређен, 1+1’: *Были-жили два мужика; В некотором царстве жили два крестьянина: Иван да Наум; портрет не достал только за два бревна; два человека за узду держат; наезжает на двух старых швей и просит; и дала ему на дорогу щетку, гребенку да два молодых яблока*

2а Номинативно значење - ‘временски одређен’: *только ты часа два посиди у проруби; две ночи в шатрах ночевал*

3. Пренесено номинативно значење - ‘два иста, пар’: *сковал ей два железных зуба*

4. Пренесено номинативно значење - 'више од један, довољно; много' – *и набралась муки пригоршни с две; моя дочь два стада коней пригонит, два воза дбора притащит*

5. Пренесено значење - 'набрајање, разбрајање': *через один этаж перескакал, через два – нет, и уехал назад; едут день, и два...*

6. Пренесено значење - 'набрајање, градација': *и в этом озере выпросился остаться одну ночь; от одной ночи две ночи, от двух ночек две недели, от двух недель два месяца, от двух месяцев два года, а от двух годов жил тридцать лет.*

7. Пренесено значење - 'једнак, парни део нечега': *чтобы все отцовское имяние разделить меж собой на две части*

8. Пренесено значење - 'вишекратан': *богатырская рука два раза не бьет, а все с одного разу кончает!*

Као што следи из наведених значења, два је пар, састоји се од два иста, у себи садржи једнаке делове, односно, две половине нечега. Самим тим два је више и веће од једног, самог, појединачног, два је довољан. Удвоје или заједно представља јединство, нераскидиву везу, као и близанци, двојке који су два срасла, једно са два лика, две половине једног целог. Два је број који у себи садржи највише супротности, истовремено носи и позитивну и негативну конотацију, што потврђује наше истраживање, али и претходна истраживања других научника.

У светској историји и култури, први који је обратио пажњу на значење бројева уопште, и притом на двојку, био је антички грчки мислилац Питагора. Он је говорио да су бројеви све што постоји на свету. У узајамности парних и непарних бројева грчки филозоф је видео деловање универзалног принципа јединства супротности: коначног и бесконачног, правога и искривљеног, квадратног и округлог. Сам број два се скоро свуда представља као двојност. А. Л. Топорков сматра да је у словенској традицији број на два симболизовао везу са смрћу. (Топорков 1991) Полазећи од тога, стални израз - јести за двоје разумевао се као јести за себе и нечистог. Ову тврдњу потврђују и следећа обележја, која су постојала у прошлости, као што су „избу на два веника не метут; вместе в солоницу хлебом (картошкой) макать нельзя – умрет кто-то из родителей». На основу овог материјала можемо да закључимо да се броју два приписује значење неке двојности, неједнозначности.

Као супротност јединици, двојка је паран, слаб, „леви“ и „зао“ број. Он је и Бог и Ђаво, светлост и тама, супротност и противречност. Са друге стране, два је први паран број, број женског почетка. У том значењу он има симболику која се своди на следеће значења: умиљатост, покорност, попустљивост, скромност и послушност.

Број два је симбол близанаца, две поливине једног целог. А. М. Золотарев који је први јасно формулисао принципе односа подвојене организације са дуплом симболичком класификацијом, такође је утврдио да су обе те појаве повезане и са култом близанаца. (Золотарев 1934) Поштовање близанаца и страх од њих постојао је у свим првобитним религијама. На најкаснијим етапама култа близанаца близанце поштују, али један од њих се повезује са негативним низом у двојној симболичкој класификацији. Парни симболи близанаца оличавају две поларне супротности.

Проучавајући бајку можемо да приметимо да се неке функције (поступци учесника) лако разврставају у пару. На пример: задавање тешког задатка захтева његово решавање, потеря води ка спасу од ње, борба води ка победи, несрећа или невоља, са којом почиње бајка на крају нестаје, итд.

Парне функције обављају различите особе. Тежак задатак задаје једна особа, а решава је друга. Друга половина парне функције може бити позитивна или негативна. У бајци постоји прави и лажни јунак: прави јунак решава задатак и бива награђен, лажни јунак не може то да уради и бива кажњен. Парне функције су раздвојене посредним функцијама. Крађа принцезе (почетна несрећа, први елемент заплета) налази се на почетку бајке, а њен повратак (расплет) се дешава на крају. Приликом проучавања композиције, то јест, редоследа функција, спајање парних елемената у један не би довело до разумевања закономерности тока радње и развоја сижеа. (Проп 1976)

У бајкама момци, и неке девојке, у свом животу имају поступно два брака. Један – на који пристају, у „великој кући“ привремени и групни брак, други – после повратка кући, стални и препоручени брак, брак из кога се рађа породица.

У бајци се јунак понекад жени двапут, тачније, намерава да се жени по други пут, заборавивши на прву жену. Друга жена са којом јунак намерава да се жени после повратка кући може да одговара жени из другог, препорученог брака. У историјској стварности прва жена - жена браће, и притом сваког посебно, је остављана и заборављана. После повратка кући склапа се већ стални, други брак, гради се породица. Управо тако увек настоји да уради јунак. Али остављена жена „оданде“ подсећа на себе, и јунак се жени првом. (Проп 2002: 107)

У народним веровањима број два се повезивао са оноземаљским и нечистим почетком. Анимално удвајање делова тела човека и животиња говорило је о њиховим демонским особинама: дете које се родило са два низа зуба, могло је да постане вештац или врач (север Русије). Пас „са четири ока“, са тамним или жутим туфнама изнад очију или са два пара обрва, у стању је да види мртве и да уништи вампире, њега се боји стока (веровање, које је познато свим Словенима). Тело са две главе, према једном веровању наговештава богатство, а по другом несрећу, због чега га одмах по рођењу убијају и месо не употребљавају за исхрану (Полесје). Жилави људи живе веома дуго, а после своје смрти повлаче за собом још два човека из породице (Рјазанска губернија). Вештици се у очима могу видети две зенице (Карпати). Две душе или два срца имају вампири и други демони и лицемерни људи. Однос према трудноћи као према опасном стању често је мотивисано тиме што трудна жена има две душе - своју душу и душу детета које носи. Како би се неутралисала могућа штета таквом удвајању, трудној жени су, уколико се деси, упркос забрани да буде кума, стављали две кецеље, на крштењу су јој давали две кашике, исто то су радили и у случају да је на сахранама и на свадбама (Полесје). (Лукинова 2000)

У Полесју су сматрали, да ако два облака са две стране крену на сунце и буде кише, неко ће настрадати (Калинковички рејон). Рођење близанаца се често схватало као несрећа, опаснима су сматрали плодове који су срасли, јаја са два жуманцета, две свеће које истовремено горе. Није требало да двоје одједном пију воду, да истовремено устају од стола, мету под, распирују ватру, бришу се истим пешкиром, да се двапут ради неки посао. Тако ће према веровању, урокљиво бити

дете кога су двапут одвајали од сисе. Магијске ритуале није обављала жена, која је била двапут удата. Често су избегавали да назову новорођенче по имену некога од чланова породице, како у кући не би било двоје људи са истим именом, што је претило смрћу једном од имењака. (Толстаја 2003)

Број два обилује ватреном снагом и употребљава се за заштиту од демона. У обредима орања села у случају пошести морали су да учествују близанци-орачи, при чему су морали да ору на близанцима-воловима и да користе рало, направљено од дрвета са два стабла, или двограним ралом, којим су терали волове. У Полесју, када су умирала - нису се дала деца, препоручивало се да се новорођенчету одмах дају два имена, на пример Адам и Петар. Опасним се сматрало појављивање на небу истоврмено два светлећа тела – Сунца и Месеца, тада су забрањивани сетвени радови да не би пропала летина. (Лукинова 1997)

Често су нечисту силу терали уз помоћ двојице (или дуплих, растављених) предмета или оруђа, на пример, чешља, између којих су пропуштали или смештали биће или предмет који се штити. На Руском Северу приликом изгона стоке са обе стране пролаза поред стабала јавора стављала се брава и кључ, половине расцепане на два дела цепанице, два парчета воска, нож и камен. Стока је такође могла да се тера између две ватре или угарака који се диме. У Тамбовској области су жене, како би се ослободиле неплодности, у свитање ишле на реку, на место где се две реке уливају, или на три језера. Ишле су ћутке, не осврћући се, не поздрављајући се ни са ким. Воду су скупљале у једну посуду и поливале се њоме трипут и нешто су говориле. У народној медицини примењивало се лечење брадавица, тако што су се оне слале двојици људи, који јашу на једном коњу или магарцу и притом би говорили: „*двојници, двојници, узмите од мене брадавице*“ или „*нека моје брадавице иду на вас двојицу*“. У свим сличним случајевима позитивна семантика заснива се на поимању о два дела или парним деловима као о неком јединству. То потврђује још и то, што се у многим ритуалима раздвојени делови или половине једног целог пре извршења ритуала поново спајају. Брава се затвара кључем, чешљеви се састављају, делови поцепаног напола одозго надоле стабла дрвета кроз које су провлачили болесника, поново се спајају. Насупрот томе, негативна семантика броја два повезана је са идејом раздвајања или удвајања једног целог, нарушавања јединства. (Толстаја 1999а)

То, да је два ђаволски број потврђује широко раширено веровање код Словена, сходно коме човек може да убије ђавола само једним ударцем: ако удари други пут, ђаво ће оживети или ће се чак удвојити - од једног ђавола настаће двојица. Запис о томе постоји и код Руса (у Тамбовској области): „*Кажу, ишао је човек, и види на путу џак. Схвативши да је то вештица, човек узне колац који му се нашао при руци и из све снаге удари њиме по џаку. Одједном џак проговори људским гласом: „Удари још једном“. Човек се досети, ако удари још једном, неће изаћи на добро, и више није ударао. Сутрадан је чуо да се жена, коју су звали вештица, разболела и да лежи у кревету, а да је после неколико дана умрла. Испоставило се да јој је глава била изубијана. Човек је затим сазнао, да је ударио још једном, вештица је могла да се претвори у други предмет и да се сакрије*“. (Толстаја 2003: 50)

Поред тога, броју два могло је да се припише својство да се супростави нечистој сили: загонетка о петлу, од кога бежи сва нечиста сила: „*Двапут се роди,*

ниједном се не крсти, а ђаво га се боји“.

Перцепција броја два одредила је однос према обележју пар-непар. Обимна словенска грађа не потврђује распрострањено поимање о позитивном значењу парних бројева, који изражавају идеју целине, завршености. Према мишљењу Б. А. Успенског, обележје парности одређује поимање уторка, четвртка и суботе као „добрих“ дана недеље и непарних дана као „лоших“ дана, ипак у народној традицији оцена дана у недељи је, као прво, противречна (на пример, уторак се код источних Словена сматра најбољим даном, а код јужних Словена најлошијим и опасним), као друго, она се не заснива на једном, већ на многим обележјима: мушки-женски, први-последњи и др. (Успенски 1982)

Парност се у магијској пракси често, али не увек, оцењује негативно, а непарност позитивно. Многи ритуали захтевају строго придржавање непарности, на пример, непаран треба да буде број јаја која се стављају испод кокошке, број оваца на имању, број сватова у обреду просидбе младе, број јела или специјалних хлебова на парастосу, број цепаница које се уносе у кућу. Уралски сељаци су се приликом изградње куће трудили да положи непаран број венаца, најчешће тринаест, петнаест, деветнаест, двадесет један. Приликом прављења путера употребљавало се бућкало које има само три, пет, седам шиљака (гранчица). У обреду просидбе и руковања приликом склапања посла крст је требало да пољуби непаран број људи - како би се избегла несрећа.

Примера супротног, негативног тумачења непарног броја има прилично мало. Према једном смољенском запису *„завршавајући жетву, остављају мали круг непожњевене ражи, и ту раж жању у малим замасима, при чему обраћају пажњу на то, ако је број замаху непаран, у породици ће умрети један од њених чланова“.*

Супротно, позитивно значење парности често се среће, пре свега у сфери брачне симболике. Приликом врачања о удаји паран број, донетих у нарамку дрва, заграбљених зрна, предсказивао је скору удају. Али чак и овде су сведочења супротна. На пример, у закарпатском Хусту на Бадње вече девојке су доносиле у кућу нарамак дрва, колико могу да ухвате, и затим су бројале *„любит – не любит“*. Уколико су дрва парна, онда девојка следеће године неће наћи пара и неће се удати. Слични прилично ретки примери у словенској грађи још једном представљају превладавање опште негативне оцено парности над „контекстно“ утврђеном свадбеном позитивном оценом. (Толстаја 2003: 53-54)

Овај број фигурира у љубавним врачањима, што је и разумљиво, јер се ради о спајању двоје људи. За магијске радње приликом изговарања чини обично се узимају два предмета – повезују се две нити, обрћу се две свеће. Код обреда које обављају врачаре (магови) обично се стављају два прибора, две свеће. Приликом бајања употребљавају се два парчета корице хлеба која се ставља на болестан зуб; две гранчице брезе се стављају оболелом од грознице изнад главе у шуми.

Број два има најшири круг фразеолошки условљених значења. Он се употребљава за обележавање раздвојености, двосмерности, одсуства јединства у нечему. Тако, посебно, синонимијски фразеологизми: *служить двум богам; сидеть на двух стульях (между двумя стульями); маневровать между двумя огнями; действовать на двух фронтах* изражавају значење - делити два различита мишљења, трудити се да подржаваш истовремено две супротне стране.

Број два понекад указује на негативну сличност људске природе - *два сапога – пара; два сапога на одну ногу*; неподељеност, јединство - *две стороны одной медали* или потпуну спољашњу сличност - *как две капли воды*. Изразом *дважды два четыре* у математици се назива најједноставнија аритметичка радња са бројем два. Управо ово обележје једноставности и јасноће лежи у основи метафоричних израза као два пута два је четири, који су карактеристични за ситуацију, у којој је све јасно, једноставно, лако, где нема потребе за доказима.

У индивидуалним контекстуалним преображајима овог израза, на пример, блиског руском *дважды два не знаешь* јача се осетно значење једноставног, лаког, недоступног некеме, стварајући самим тим утисак неукости, неупућености у живот, неку област науке.

У народним пословицама и изрекама, у којима се обавештава о одређеним животним закономерностима, логичној вези неких појава, итд., број два се употребљава у свом количинском значењу, стварајући неки лик или супротност двојице и једног: *За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь; Скупой дважды заплатит, а дурной дважды сделает; Старые люди правду говорят; Два хитрых мудрого не превзойдут*.

Посебна фразеолошки условљена значења броја два су резултати фразеологизације нових језичких израза. Они се базирају на одређеној унутрашњој идеји или на сржи фразеолошке номинације. У основи израза *на своих двух* који означава пешке, то јест сопственим ногама, без помоћних средстава, налази се идеја одређеног начина премештања човека. Израз *убивать (убить) двух зайцев* означава истовремено обављати два посла, постићи два циља. Израз *в два голоса* мотивисан је хармоничним, сложним звучањем два или више гласова у песми и употребљава се у изразима за означавање одговарајућег пристанка, узајамног разумевања, пристанак на дела, поступке.

Фразеологизам *черта с два* семантички је неподељива јединица, чије је значење *тако неће бити, неће моћи*, то јест, није мотивисан значењем његових компоненти.

Другой

Следећи, најактивнији по броју примера у руским народним бајкама и билинама је назив за број *ДРУГОЙ*. У истраживаном корпусу стоји уз следеће лексеме из лексичко-семантичких поља:

1. Одређен временски период:

- день (127), ночь (18), год (11), утро (3), месяц (3), час (2), неделя

2. Бића:

- жена (7), дочь (6), мужик (6), брат (6), сестра (6), солдат (5), красавица (5), сын (3), богатырь (3), король (3), змей (2), мертвец (2), парень, всадник, старец, конюх, зять, царевна, купец, воин, баба, подружка, дворник, детина, невестка

3. Квантитативна јединица:

- раз (44)

4. Јединица мере:

- половина (4), стадо (3), сотня (2), конец, рюмка вина, келья

5. *Елементи фауне:*

- кура (4), конь (2), медведь (2), петух (2), рыба, кобылица, лошадь, яичко, утка, бирюк, гусь

6. *Елементи флоре:*

- яблоко, яблоня, зелье, пшено

7. *Делови тела:*

- нога (8), рука (6), лапа, голова, кожа, рог, брюхо, перо, бок

8. *Производи човекове делатности:*

- ведро (3), стакан (3), рукав (2), ковш (2), сапог (2), кожух, кран, корона, двери, полено, канат, полок, перчатка, чарка, чаша, стул, стена, столб, пузырек, обруч

9. *Елементи топоса:*

- сторона (14), деревня (3), берег (3), губерния (2), дом (2), комната (2), изба (2), дорога (2), волость, царство, государство, река, гора

10. *Хронотоп:*

- встреча

11. *Разно:*

- частушка (5), котел денег (3), угол, скалка, работа, прутик, худо, беда, наука,

Значења:

1. Примарно номинативно значење - ‘други, другачији’: Прасловенско *drugъ* изводи се из индоевропског **dhrugh-* (**dherough-*) бити спреман, јак, порекло води од **dher*, према другом објашњењу прасловенско *drugъ* изводи се од индоевропског **dhreu-/dhru-* јак, чврст, веран, поуздан (одатле и индоевропско **dhereuo-* дрво, поуздан, веран према немачком *trauen* веровати) у том случају везује се са готским *triggws* – веран, старонгелеско *getrywe*. Од веза типа старословенског *дрогъ* развило се придевско и бројчано значење „други, другачији“ које постоји у свим словенским језицима; у последње време предлага се ново поређење из санскрита *druh* – непријатељско демонско биће, авестински *druhš* – друг – демонско биће, утелотворење злих сила (ЕСУМ 2003:134)

2. Номинативно значење - ‘следећи, набрајање, градација’: *На другой день опять пошла Арина в поле; Во второй раз напала на них жасжда; приходит в другой дом и просит*

3. Номинативно значење - ‘тачно одређен, познат’: *Другой медведь видит, что посланный за дровами не ворочается*

4. Номинативно значење - ‘неко, непознат’: *Немного погодя пришел другой старец, а там и третий*

5. Номинативно значење - ‘набрајање, одбројавање’: *Разломал назади плетень, съел овцу, съел и другую...*

6. Пренесено значење - ‘супротни, преко пута’: *и попросил он его перевезть себя на корабле на другой берег; Подлетают они к другому берегу; по другую сторону изгорода стоит; с другой стороны вывернулся из-под черева*

7. Пренесено значење - ‘другачији, који се разликује’: *Много у ней и других славных кобылиц; Вот тебе другая работа;*

8. Пренесено значење - ‘саставни део нечега, половина’: *другая половина посулена тому*

9. Пренесено значење - 'још један такав, исти': *а другой сестры у меня не будет; а другой такой во всем свете не сыскать*

10. Пренесено значење - 'ново, другачије': *Старуха приготовила ей другого зелья*

11. Пренесено значење - 'остали': *а чтоб другие за нее делали*

Деривати назива за број два

Деривати назива за број два: *вдвоем, двойчата*, и синоними *оба* и *пара* и њихова значења:

1. Пренесено значење - 'заједно': *и поехали вдвоем в цыганский табор; что мы двое за ключом остались!*

2. Пренесено значење - 'близанци': *что жена без него родила ему двойчат*

ОБА у истраживаном корпусу стоји уз лексеме из лескичко-семантичког поља *Бића*: брат (2), человек (2), сестра; *Елементи фауне*: козел; *Квантитативна јединица*:: раз; *Делови тела*: рученьки (2) и *Елементи топоса*: сторона, и има примарно номинативно значење - 'обојица, обе; двојица, две', као и номинативно значење - 'заједно; исте врсте'.

ПАРА у истраживаном корпусу стоји уз лексеме из: *Елементи фауне*: вол (3), собака; *Производи човекове делатности*: перчатка, и има примарно номинативно значење - 'пар, два исте врсте'.

Двенадцать

Број *ДВЕНАДЦАТЬ* забележен је 296 пута и стоји уз следеће лексеме из лексичко-семантичких поља:

1. *Одређен временски период*:

- лето (25), час (15), день (5), годочок, сутки, вечер, утро

2. *Бића*:

- молодец (21), девица (10), богатырь (8), разбойник (4), дочь (3), татарин (3), девушка (2), кузнец (2), сестра, конюх, работник, приказчик, сын, плотник

3. *Јединица мере*:

- верста (12), куль, пуд

4. *Елементи фауне*:

- голубица (6), жеребец (6), лошадь (4), поросенок (3), волк (2), голубь (2), коза, баран, кот, бык, корова, лебедушка, скворец, овод, слепень

5. *Елементи флоре*:

- дуб (5), поддубье

6. *Делови тела*:

- голова (8), кожа (2), глаз (2), нога, хвост, крыло

7. *Производи човекове делатности*:

- подпруга (13), цепь (12), корабль (10), винт (7), двери (7), замок (5), подстегаolenка (4), венец (4), воз (3), стекло (2), войлочок (2), розвезь (2), церковь, лавка, фура с солью, подвода, чарка, прут, столб

8. Разно:

- заря (2), угол

Дериват *Двенадцатиглавый* забележен је уз лексеме из Лексичко-семантичког поља фантастични: *Бића*: змей (32) и чудо-юдо.

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'дванаест, основни број, 10+2, * *dъva na desete*' (Фасмер 1964: 487)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *Подходят, а вокруг огня греются двенадцать волков; в этой деревне двенадцать кузнецов работают*

2а Номинативно значење - 'временски одређен; подне-поноћ': *Ровно в двенадцать часов слышится салду, что кто-то гласит; до двенадцати часов пей и гуляй, а как двенадцать пробьет – ложись на постель*

3. Пренесено значење - 'количински исцрпан, много': *съешь со своими товарищами за один раз двенадцать быков жареных да двенадцать кулей печеного хлеба*

4. Пренесено значење - 'узраст': *Было ему лет двенадцать, и пошел он раз в конюшню; В то время было Ивану только двенадцать годочков*

5. Пренесено значење – 'временски исцрпан, дуго': *Двенадцать лет жил он в супружестве и прижил только одну дочь*

6. Пренесено значење – 'добро чуван; добро обезбеђен' – *Есть у богатыря конь за двенадцатью дверьми железными, за двенадцатью замками медными, на двенадцати цепях; в том царстве есть мельница за двенадцатью дверьми железными*

7. Символично значење – 'фантастично, страшно, моћно биће': *выезжает чудо-юдо двенадцатиглавое; конь у него о двенадцати крылах; на этом коне приезжал к тебе двенадцатиглавый змей*

8. Символично значење – 'множење, увећавање и јачање броја 3 (3x4 или 3+3+3+3)': *и растворились двенадцать железных дверей; сняли с него двенадцать цепей; страшный змей о двенадцати головах*

Број дванаест настаје множењем бројева три (нивоа света) и четири (стране света) и припада бројчаним шаблонима који се највише употребљавају у митско-поетским културама – дванаест делова године, сходно томе дванаест знакова зодијака, дванаесточлани пантеони, итд. Дванаест се сматра срећним бројем, али се у словенском фолклору као најгоре чудовиште појављује дванаестоглави змај. Добри број дванаест су дванаест апостола. Да би се распалила света ватра и припремила трпеза за Бадњу вечеру, обичај је био да се благовремено припреми од доброг дрвета дванаест цепаница. Јела, која су се спремала за овај празник, такође је био дванаест. У новогодишњим обредима често се среће број дванаест: дванаест стараца који руководе риуталом, дванаест снопова којима предвиђају будућу бербу, вода из дванаест бунара за врачање, света ватра – бадњак гори дванаест дана – шест дана на крају старе године и шест на почетку нове. (УНВ, 1991)

Број дванаест се у белој магији сматра благотворним. На такав однос према овом броју одражава се утицај религије и народних представа у вези са њом.

Број дванаест у белој магији се пореди са бројем апостола – ученика Исуса Христа. У народу је постојало веровање да човека за време сна чува његов Анђеочувар, због чега је, обављајући у поноћ магијске радње, усмерене на излечење болесника или на спајање два заљубљена срца, могуће добити помоћ тог светлог анђела. (Војтович 2002)

Сасвим се другачије према броју дванаест односе врач. За њих је поноћ оптимално време почетка магијског обреда, јер се управо у поноћ вештице, вешци и ђаво окупљају на врзином колу (сабату). Управо је у то време концентрација негативне, разарајуће енергије највећа, остаје само да се та зла енергија усмери ка ономе на кога је потребно. (Војтович 2002)

Двадцать

Број *ДВАДЦАТЬ* стоји уз лексеме из следећих лексичко-семантичких поља: *Одређен временски период*: лето (4); *Бића*: човек (3), жена, мужик; *Јединица мере*: аршин (3), сажень (3), верста (2), шаг, пуд, четверть; *Елементи флоре*: орех и *Квантитативна јединица*: рубль (13), са следећим значењима:

1. Примарно номинативно значење – ‘прасловенски **dъva na desęti*, двадесет, број’ (Фасмер 1964: 486)
2. Номинативно значење – ‘количински исцрпан, много’: *двадцать сажень дров сожгли; солдат орехов с двадцать разгрыз да съел*
3. Пренесено значење – ‘временски исцрпан, дуго’: *Служила я хозяину двадцать лет; торговал ровно двадцать лет*
4. Пренесено значење – ‘запремински исцрпан, тежак’: *Скуйте-ка мне, добрые молодцы, палицу в двадцать пудов; Принесли котел пива, а несли двадцать человек*
5. Пренесено значење – ‘топосно исцрпан, далеко’: *сковал железный столб в двадцать сажон вышиною; разъезжались они на двадцать верст*
6. Пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан, вредан, скуп’: *Двадцать рублей в подать взношу, двадцать – долгу плачу, двадцать – займы даю, да двадцать – за окно кидаю; Бык двадцать рублей стоит*
7. Пренесено значење – ‘набрајање, градација’: *кто держит десять, кто – двадцать, инный – тридцать, прибывает со временем до сорока (жен)*

Двадцать пять

ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ забележен је уз лексеме из *Одређен временски период*: лето (2); *Бића*: люди, человек; *Јединица мере*: пуд (9), верста, *Делови тела*: рожок и *Квантитативна јединица*: рубль (9), са следећим значењима:

1. Примарно номинативно значење – ‘двадесет пет, сложен број’
2. Пренесено значење – ‘запремински исцрпан, тежак’: *Поди-ка, сделай мне железную дубинку в двадцать пять пуд; Сделали прут в двадцать пять пуд.*
3. Пренесено значење – ‘временски исцрпан, дуго’ (у царској Русији је период одслужења војног рока трајао 25 година): *Ведь я двадцать пять лет царю прослужил; служил у короля солдат в конной гвардии, прослужил двадцать пять лет*
4. Пренесено значење – ‘топосно исцрпан, далек’: *стоит медный город на двадцать пять верст*

5. Пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан, скуп’: *Ведь я корову заколол да кожу в городе продал за двадцать пять рублей; «Что просишь?» - «Двадцать пять рублей».*

Остали називи за сложене бројеве од броја два

Број *ДВАДЦАТЬ ДВА* стоји уз лексеме из следећих лексичко-семантичких поља *Биће*: богатырь и *Одређен временски период*: год и има примарно номинативно значење – ‘количински исцрпан, много’, ‘временски исцрпан, дуго’ као и број *ДВАДЦАТЬ ЧЕТЫРЕ* који стоји уз лексеме из *Биће*: богатырь, молодец, разбойник. *ДВАДЦАТЬ СЕМЬ* је у истраживаном корпусу забележен само уз лексему корабљ, и поред примарног номинативног значења истиче моћ и снагу броја 3 (3×9 или $3 \times (3+3+3)$), односно његово утројавање и множење.

ДВАДЦАТЬ ДЕВЯТЬ стоји уз лексеме из *Биће*: молодец (5), девица (4) и поред примарног номинативног значења – ‘двадесет девет, за 1 мање од 30’ има и пренесено значење – ‘велика снага’: *Дай мне силы только двадцать девять молодцев, а сам я тридцатый буду; Выходите из шатров все мои товарищи, двадцать девять молодцев;* и пренесено значење – ‘нешто огромно, ретко’: *да прикажи выбрать во всем царстве двадцать девять девиц.*

Број *СТО ДВАДЦАТЬ* забележен је само уз лексему лето и има пренесено значење – ‘временски исцрпан, изузетно дуго, читава вечност’: *так что сто двадцать лет я в избушке сижу.*

ДВЕСТИ стоји уз лексеме из: *Квантитативна јединица*: рубљ (20); *Биће*: татар; *Јединица мере*: верста; *Производи човекове делатности*: палка, и има следећа пренесена значења – ‘количински исцрпан, изузетно много’: *солдатская награда – двести палок; У русского посла Захарья Тютрина на одного мохнача, бородача – донского казака по две тысячи по двести татаровой выпало;* ‘квантитативно исцрпан, изузетно скуп’: *На другой день к вечеру заехал он в трактир, где за одну ночь по двести рублей брали; Стрелец купил на двести рублей разного шелку; и ‘просторно исцрпан, изузетно далеко’: мосту нет, а обходу двести верст.*

Број *ДВЕ ТЫСЯЧИ* забележен је уз лексеме из *Биће*: татар и *Квантитативна јединица*: рубљ (2) и поред примарног номинативног значења – ‘количински исцрпан, изузетно много’, има и пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан, изузетно скупо’: *Вот тебе в награду за то две тысячи рублей.*

Иста значења – ‘количински исцрпан, изузетно много’ и ‘квантитативно исцрпан, изузетно скупо’ има и број *ДВЕНАДЦАТЬ ТЫСЯЧ*, који је забележен уз лексеме из: *Квантитативна јединица*: рубљ (2): *везли они Марку Богатому двенадцать тысяч рублей долгу,* и *Биће*: человек: *отвинти все двенадцать винтов – и являются перед тобою двенадцать тысяч человек.*

Бројеви *ДВАДЦАТЬ ТЫСЯЧ* и *ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ ТЫСЯЧ* забележени су само уз лексему рубль, са пренесеним значењем – ‘квантитативно исцрпан, изузетно скуп, веома вредан’: *Киевский купец вынул двадцать тысяч и отдал московскому; Сейчас вынул король двадцать пять тысяч и отдал ему из рук в руки.*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте броја *два*, његових деривата и сложених бројева од броја *два*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *два* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	количински одређен, 1+1	В некотором царстве жили два крестьянина: Иван да Наум
2	временски одређен	только ты часа два посиди у проруби
3	паран	сковал ей два железных зуба
4	више од један, довољно; много	моя дочь два стада коней пригонит, два воза добра притащит
5	набрајање, разбрајање	через один этаж перескакал, через два – нет, и уехал назад
6	набрајање, градација	от одной ночки две ночки, от двух ночек две недели, от двух недель два месяца, от двух месяцев два года, а от двух годов жил тридцать лет.
7	једнак, парни део нечега	чтобы все отцовское имение разделить меж собой на две части
8	вишекратан	богатырская рука два раза не бьет, а все с одного разу кончает!

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *два* у руском фолклору

Р. бр.	Деривати броја два и синоними оба и пара	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	вдвоем	заједно	и поехали вдвоем в цыганский табор
2	двойчата	близанци	что жена без него родила ему двойчат
3	оба	обојица, обе; двојица, две	Пришли оба домой, стали жить да поживать да денежки наживать.
4	пара	пар, два исте врсте	Пару волов имеешь, а телеги не ехать не на чем...

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *другой* у руском фолклору

Р. бр.	Другой	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	другой	следећи, набрајање, градација	приходит в другой дом и просит
2	другой	тачно одређен, познат	Другой медведь видит, что посланный за дровами не ворочается
3	другой	неко, непознат	Немного погодя пришел другой старец, а там и третий
4	другой	набрајање, одбројавање	Разломал назади плетень, съел овцу, съел и другую...
5	другой	супротни, преко пута	и попросил он его перевезть себя на корабле на другой берег
6	другой	другачији, који се разликује	Много у ней и других славных кобылиц
7	другой	саставни део нечега, половина	другая половина посулена тому
8	другой	још један такав, исти	а другой такой во всем свете не сыскать
9	другой	ново, другачије	Старуха приготовила ей другого зелья
10	другой	остали	а чтоб другие за нее делали

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *два* у руском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	двенадцать	количински одређен	Подходят, а вокруг огня греются двенадцать волков
2	двенадцать	временски одређен; подне-поноћ	Ровно в двенадцать часов слышится солдату, что кто-то гласит
3	двенадцать	количински исцрпан, много	съешь со своими товарищами за один раз двенадцать быков жареных да двенадцать кулей печеного хлеба
4	двенадцать	узраст	Было ему лет двенадцать, и пошел он раз в конюшню
5	двенадцать	временски исцрпан, дуго	Двенадцать лет жил он в супружестве и прижил только одну дочь
6	двенадцать	добро чуван, добро обезбеђен	Есть у богатыря конь за двенадцатью дверьми железными, за двенадцатью замками медными, на двенадцати цепях
7	двенадцать	фантастично, страшно, моћно биће	на этом коне приезжал к тебе двенадцатиглавый змей
8	двенадцать	множење, увећавање и јачање броја 3	и растворились двенадцать железных дверей
9	двадцать	количински исцрпан, много	двадцать сажен дров сожгли
10	двадцать	временски исцрпан, дуго	Служила я хозяину двадцать лет
11	двадцать	запремински исцрпан, тежак	Скуйте-ка мне, добрые молодцы, палицу в двадцать пудов
12	двадцать	просторно исцрпан, далек	разъезжались они на двадцать верст
13	двадцать	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	Двадцать рублей в подать взношу, двадцать – долгу плачу, двадцать – займы даю, да двадцать – за окно кидаю
14	двадцать	набрајање, градација	кто держит десять, кто – двадцать, инный – тридцать, прибывает со временем до сорока (жен)
15	двадцать два	количински исцрпан, много	У королевны сила великая: двадцать два богатыря...
16	двадцать четыре	количински исцрпан, много	...едут двадцать четыре разбойника и везут с собой красну девицу...
17	двадцать пять	запремински исцрпан, тежак	Поди-ка, сделай мне железную дубинку в двадцать пять пуд
18	двадцать пять	временски исцрпан, дуго	служил у короля солдат в конной гвардии, прослужил двадцать пять лет
19	двадцать пять	просторно исцрпан, далек	стоит медный город на двадцать пять верст
20	двадцать пять	квантитативно исцрпан, скуп	Ведь я корову заколол да кожу в городе продал за двадцать пять рублей
21	двадцать семь	количински исцрпан, много	У меня на двадцати семи кораблях больше
22	двадцать девять	велика снага	Дай мне силы только двадцать девять молодцев, а сам я тридцатый буду
23	двадцать девять	нешто огромно, ретко	да прикажи выбрать во всем царстве двадцать девять девиц.
24	сто двадцать	временски исцрпан, изузетно дуго, читава вечност	так что сто двадцать лет я в избушке сижу.
25	двести	количински исцрпан, много	солдатская награда – двести палок
26	двести	квантитативно исцрпан, скуп	На другой день к вечеру заехал он в трактир, где за одну ночь по двести рублей брали

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
27	две тысячи	квантитативно исцрпан, скуп	Вот тебе в награду за то две тысячи рублей.
28	двенадцать тысяч	количински исцрпан, много	отвинти все двенадцать винтов – и явятся перед тобою двенадцать тысяч человек.
29	двенадцать тысяч	квантитативно исцрпан, скуп	везли они Марку Богатому двенадцать тысяч рублей долгу
30	двадцать тысяч	квантитативно исцрпан, скуп, веома вредан	Киевский купец вынул двадцать тысяч и отдал московскому
31	двадцать пять тысяч	квантитативно исцрпан, скуп, веома вредан	Сейчас вынул король двадцать пять тысяч и отдал ему из рук в руки.

Назив за број один

Следеће место по френквентности примера у корпусу у систему назива за бројеве у језику руских народних бајки и билина заузима назив за број *ОДИН* (у истраживаном корпусу назив за број *один* забележен је 453 пута, док је број *первый* забележен 53 пута). Наводимо преглед свих лексема са којима се спаја назив за број један у руским народним бајкама и билинама.

1. Одређен временски период:

- день (8), ночь (4), время (4), час (2), сутки (2), минута (2), месяц (2), неделя, миг, вечер

2. Бића:

- мужик (7), дочь (6), сын (4), старик (4), царь (3), брат (3), баба (3), богатырь (3), дурень (2), старуха (2), дочь (2), подружка (2), князь (2), солдат (2), молодец (2), человек (2), черт (2), детенышко, купец, царь, зят, мастер, слуга, барин, сестра, внучка, мохнач, дядя, генерал, мальчишка, богач, нечистый, боярин, парень, пастух, конюх, мирошник, муж, рыжий, леший, товарищ

3. Јединица мере:

- мах (5), стог сена (2), горшня (2), мешок, размах, глоток, половина

4. Квантитативна јединица:

- раз (30)

5. Елементи фауне:

- бык (3), утка (2), гусь (2), корова (2), куренок, боров, заяц, серый кот, ворон, зверь, птица, червяк, коза, бирюк, лошадь

6. Елементи флоре:

- дерево (2), орех, боб, яблоко

7. Делови тела:

- глаз (6), нога (4), рука (4), голова (3), кость (2), плечо (2), лапка, шкура, ушко, лицо, ус, рог, ладонь, перо

8. Производи човекове делатности:

- корабль (3), бар (2), калачик (2), окно (2), пузырек (2), накатник, жернов, столб, ведро, пятак, двери, меч, венец, полено, канат, палата, мостина, денежка, горшок, перчатка, ключ, бочка, коса, обруч, воз, костыль, бревно, кошелек, кирпичок, мат, хлебец, штаны, рубашка, сбруя

9. *Елементи топоса:*

- деревня (12), место (6), сторона (5), изба (3), село (3), город (3), могила (2), гора (2), Света гора, шириночка, дом, столица, комната, этаж, горница, полоса, двор, устье, сад, нора, лес, бок, дорога, перегон, тропинка, куча, слобода, государство

10. *Разно:*

- вино (11), конец (3), струя (2), дух, кадь, речь, солнышко, беда, семья, полушка, душа, поездка

Значења броја *один*:

1. Примарно номинативно значење - 'свесловенски и прасловенски (**edъnъ*), један, број' (Фасмер 1964: 122)

2. Номинативно значење - 'неки, неодређен, непознат': *то один мужик покинул даже и сани свои с лошастью; В это время у одного царя ослепла дочь*

3. Номинативно значење - 'тачно одређен, познат': *у него одна дочь была хороша-расхороша!; один меч у него четыре человека на носилках носят*

3а Пренесено значење - 'временски одређен': *Почулся он один годок, а уж лучшие учителя все знал; подожду еще один день*

4. Номинативно значење - 'једном; једанпут; некад' (таутолошки прилог *один раз*): *Один раз сделал часы в пятьсот рублей; Вот однажды нашел дурак три гороховых зерна*

5. Пренесено значење - 'сам; сам-самцијат': *а богатый – один как перст; Аленушка оставалась одна; Иван купеческий сын прожил целый год один-одинехонек*

6. Пренесено значење - 'један; једини; јединац': *и было у него детей всего-навсего один сын Иван; у него (купца) была одна дочь Анастасия Прекрасная*

7. Пренесено значење - 'исти': *чтобы вместе в одной норе жить, в одну нору корм носить; мы с ним в одной горнице жили*

8. Пренесено значење - 'квантитативно мали, кратак (уз временску јединицу), једини': *что он всего-то одни сутки у чертей прожил!; в год за одну копеечку порядился; Нет у меня ни отца, ни матери; один дядя, и тот обижает*

9. Пренесено значење - 'истовремени': *Все звери и птицы в один голос отвечали; и закричали в один голос; в один голос сказали царь и царица; все в одно слово говорят*

10. Пренесено значење - 'један те исти, понављани, таутологија': *Молодая одно отцу твердит*

11. Пренесено значење - 'из једног пута': *который на один помах убил сорок богатырей; одним махом сто побивахом!; которому он одним махом все три головы отсек; Иван Быкович с одного размаху шишб ему три головы*

12. Пренесено значење - 'брз': *в один момент*

13. Пренесено значење - 'један за другим, набрајање': *посылали к ней по одному человеку на съедение; Один за другим стали к бочонку прикладываться*

14. Пренесено значење - 'довољан': *на одну ладонь посажу да другой прихлопну; Одной рукой махнуть – пришибу!*

15. Пренесено значење - 'лаконичан (уз именицу слово)': *Одно слово сказать – чего только душа хочет, все есть!*

16. Пренесено значење - ‘поређење, градација’: *Один цветок другого прекраснее!*

17. Пренесено значење - ‘сличан; исти’: *они пошли на одно лицо.*

У најстаријим текстовима један се среће крајње ретко или се уопште не среће. Оправдана је претпоставка да један означава, по правилу, не само први елемент низа у савременом смислу, колико недељивост, јединство. Савршена недељивост, схваћена као јединица, објашњава приписивање броја један таквим представама те савршене недељивости, као што су бог или космос. (Топоров 1982: 630)

Број један је ван бројчаног низа – о томе сведоче и лексички подаци словенских и индоевропских језика (тај елемент низа се обично назива на другачији начин од осталих) и посебно је тумачење јединице и првог у језику културе. (Толстаја 2003: 48)

Што се тиче речи, која се пореди са један у бројчаном низу, она се не односи на прве речи које означавају бројеве. Према мишљењу Супруна, дихотомија *један-много*, неспорно је једна од првих количинских дихотомија људског мишљења, која је своје оличење налазила у различитим облицима. Број два се појавио раније од један. То потврђују и подаци дејег говора. У вези са тим наводи се и непостојање општеиндоевропске речи за јединицу. У прасловенском језику, наравно, постојала је реч за означавање јединице, могуће да је то било још **инъ*, а можда већ и **единъ*. Али са тачке гледишта семантике ова реч је имала више значење неке издвојене заменице него броја. (Супрун 1969: 18)

Као прво, основни корен речи са количинским значењем у прасловенском језику било је управо значење количине, а слово *единъ* једва да је могло да се схвати као обележје количине. Реч *единъ* (или *инъ*) се очигледно употребљавало пре зато да би се издвојила нека јединица из низа (мноштва) њој сличних, него зато да би се тиме означила количина. Као друго, реч *единъ* (или *инъ*) имала је читав низ значења, која су је повезивала и сметала јој да се усредсреди на изражавање једне функције која није главна за њу, али је главна за друге главне бројеве – означавање количине и броја. Оптерећење речи један са значењем доводи до тога да у савременим словенским језицима она остаје својеврсна заменица, можда и одређени члан, један од показатеља одређености у словенским језицима.

Само једно од многих значења речи један омогућава да се уброји у групу речи, које се пореде са бројчаним низом. По другом свом значењу реч један остаје ван граница те групе. Тако је било и у прасловенском периоду, тако је, по суштини, остало и данас. Са бројевима реч један повезује то, што она улази у саставне и сложене бројеве. Чак приликом бројања, када се бројчана значења оштро издвајају, уколико се не дешава реално или подразумевајуће именовање предмета који се броје, реч *один* замењује се речју *раз*. (Супрун 1969: 26)

Према речима Супруна (Супрун 1969: 26), другачију природу има такозвана прономинализација броја један у словенским језицима. Узимајући у обзир мноштво значења речи један, међу којима само као острвце изгледа «количинско» његово значење, било би тачније говорити о томе да у неким случајевима број један наставља да буде заменица, мада се у другим случајевима приближава бројевима.

Посебну групу образују постојани комплекси речи са бројчаним компонентама *один, одна, одно* у својству фразеолошких јединица. Уз помоћ других нумеративних фразеологизама они се разликују по специфичности и вишеструкој намени фразеолошки условљених значења бројева. Уколико бројеви нула, два, четири, пет, седам, десет, сто обављају одређену уметничко-стилистичку функцију или образују унутрашњи облик или одређени корен фразеологизама, а само количинско значење бројчаног елемента је тешко ухватљиво или и сасвим разблажено, број један у саставу фразеолошких јединица изражава своје директно значење или исто тако, као наведени бројеви, доживљава разне семантичке преображаје и заједно са другим елементима образује структурно-семантичко јединство, чије значење није мотивисано значењем саставних делова. Фразеолошко условљено значење броја један које се највише употребљава је *исти, исти тај, баи тај* са којим он функционише у фразеологизмима за означавање истоветности, сличности. Ово заједничко значење обједињује читав низ ужих логичко-смисаоних нијанси: сличност људских природа, која испољава претежно са истим манама, недостацима и т.сл.: *одного поля ягода*; спољашње-стилска сличност, једнотипност предмета: *на один аршин*; исти однос према одређеним питањима, такође и према животним ситуацијама: *одним духом дышать*; *в одну свирель играть*; једнака мера у прилазу према свему, поређење свих у неком односу: *постричь под один гребень*; истовременост са нечим, једнократност: *одновременно*.

Супрун говори (Супрун 1969: 27) да често број један стиче у постојаним изразима посебно, и ређе, предметно значење именица. Ова група фразеолошких јединица карактерише претежно различите начине испољавања и обављања радње: заједничка, потпуна, без било каквих изузетака, обухваћеност нечим: *(все) как один*; *все до одного*; једнодушност, потпуна усаглашеност у одређеним појавама, узајамност или првенство у нечему: *один другого*; *один другому*; близина распореда, размештаја нечега: *один до другого*; *один возле другого*; без других сведока, насамо: *один на один*; без нечије помоћи, без туђег мешања: *один на один*; не придржавајући се реда, доследности, на прескок: *один перед другого*; узастопно, по одређеном редоследу: *один за другим*; *один по другому*; постепено растући, нагомилавајући се (претежно за нежељено, непријатно): *одно да одно*.

Посебно или предметно значење број један изражава и у фразеолошким изразима са деловима *ни один – никто; любой; ничто; кто это*. Са значењем заменице *сам* број један се употребљава у фразеологизмима који су карактеристични претежно за сасвим усамљене људе, људе који живе сами или људе који су сами у одређеном тренутку: *один как палец*; *один-одним*; *один-одиошенький*; *один*.

У постојаним синтагмама, које означавају одређене временске периоде (време године, време дана) број један се појављује у улози неодређене заменице који, која, које: *одной весны (осени, зимы)*; *одного лета*; *одного утра (дня)*; *одной ночи*. Функцију ограничено-издвојених и појачавајућих речци број један обавља такође у саставу читавог низа фразеолошких јединица, придајући им различите нијансе у значењу. Значење *једини, само један* изражавају таутолошки изрази: *один-одним*; *одним-один*; *один-единый*; *один-одиошенький*.

Употребљавајући се са ограниченим значењем, број један указује на брзо, муњевито извршавање нечега: *в один момент*; *одним махом*; *одним ударом*; *одним*

духом; одна нога тут, (а) друга там. Посебни фразеологизми са таквом семантиком изражавају и друге смисаоне нијансе - одмах, без престанка, у једном даху. У стабилним изразима са значењем: бранити да се нешто мења макар мало: *ни на одну йоту; один шаг; (на) одну минуту* број један употребљава се у функцији појачавајуће речце.

Степен семантичке целовитости појединих фразеолошких јединица већ је толико висок, да се значење броја један потпуно разблажило у фразеолошкој номинацији: *высказать в одну душу* који означавају упорно, тврдоглаво инсистирати на нечему, не одступајући тражити нешто. (Арполенко 1980: 73)

Што се тиче пословица и изрека, овде се види читав процес синонимије у оквиру једног језика: *один в поле не воин; одна ласточка весны не делает*. Као што се види из примера, ове пословице имају идентичан смисао (немоћ једног човека у поређењу са колективом), оквир који представља (у улози усамљеника иступају или човек, мушкарац, или птица ластавица) директни редослед речи, синтаксу (или сложену реченицу, или просту са негацијом).

Говорећи о карактеристикама пословица и изрека са бројем један треба указати на разноликост супротности, изражених у њима (Супрун 1965). На пример:

- незаслужено стицање неке користи (један – други),
- неподударање укуса (један – други),
- посебно значење (вредност) догађаја, који се одиграо када је предмет био на свом месту (један-два),
- способност чак мале количине нечег негативног (лошег) да нанесе штету нечему великом и позитивном, добром (мало-много).

Первый

Еквивалент броја један за бројање у низу је редни придев *ПЕРВЫЙ*. У истраживаном корпусу он је забележен је уз следеће лексеме: *Одређен временски период*: ноћ (2); *Бића*: жена (2), товариш (2), сестра (2), красавица, встречный, ответчик, племянница, ягишна, брат, воевода, баба-яга, любимец; *Квантитативна јединица*: раз (5); *Делови тела*: брюхо; *Производи човекове делатности*: корона, тonya, корабль, перевоз; *Разно*: добыча, дело, вода, выстрел, встреча, река, взгляд, долг.

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'у староруском *prъvъ* = *prъvъ*; старословенски *prъvъ*, *prōtos*, према староиндијском *purvās*, *purvya*, авеста *raurva*, *raourva*, *raoirya*, староперсијском *ragiva*, албанском *parë*, први, редни број' (Фасмер 1964: 235)

2. Номинативно значење - 'при по реду, набрајање': *...а от первой жены осталась у него девочка...; Первое дело ее было – прогрызть у воза лубки; первая корона была хороша, а эта еще лучше..*

3. Пренесено значење - 'најбољи, најлепши, најомиљенији, најважнији, најхрабрији, највећи, највиши степен неког обележја': *Василиса была первая на все село красавица...; ...опять первым воеводою сделаю...;...первый любимец у царевича...; ...за первый долг поставил рассчитаться с татаринном...*

4. Пренесено значење - ‘одмах, одједном, из првог пута’(уз именицу раз): ...*то Иван с первого раза срубил у змея четыре головы...*

Посебно место у животу древног човека, његовој делатности и свакодневном животу заузима су лица, предмети, појаве, радње, повезане са редним бројем **prvъ, ПЕРВЫЙ*. Тако се посебна пажња придавала, на пример, првом снопу, пожњевеном у жетви на пољу, првом плоду са дрвета, а да не говоримо о првом детету у породици или првом приплоду код стоке. Ово прво се одликовало магичном снагом, њему се придавала посебна улога. Овакав однос према првом од давнина је карактеристично за многе народе.

Пуно је знакова и традиција повезано са првим даном године, првим даном брака, првим даном сакупљања летине. По речима Лукинове (Лукинова 2000: 40) „први је по магијским својствима, која су карактеристична за разне етнокултурне традиције, изоморфа читавом и целом низу истоврсних појава и предмета“.

Стара веровања сачувала су се и чувају се до данас пре свега на нивоу свакодневице као особине, традиције начина живота, сујеверја. Ипак могуће су и њихове трансформације, преношење на виши друштвени „регистар“, као што се то догодило са тим погледима, који су били повезани са првим дететом. Његова надмоћ над другом децом у породици код већине народа била је заштићена законом.

Посебно се односило према првим плодовима нове бербе. Истицало се да они, према старим веровањима, припадају Богу и чак у себи садрже Бога. Први одрезани крајак хлеба често фигурира као обавезни атрибут у свадбеним обредима, обредима крштења, симболизује богатство, судбину младенца или детета. На изоморфност одрезаног комада целог указује и руски дијалектизам *целух*.

Важну улогу је имала магија бројева у народној медицини. Могуће је да су под утицајем магије у прошлости исцелитељске особине приписивали читавом низу предмета са редним бројем први. Ефикасност лековитих средстава се повећавала, када су се примењивала првог четвртка у месецу.

Број један је симбол усправног човека: јединог бића обдареног том способношћу, због чега неки антрополози усправност сматрају разликовним знаком човека, чак и пре него разум. Један је представа почетка, првобитности, јединства, неког заједништва.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за броја *один* и *первый*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за броја *один* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	неки, неодређен, непознат	то один мужик покинул даже и сани свои с лошадыо
2	тачно одређен; познат	у него одна дочь была хороша-расхороша!
3	једном; једанпут; некад	Один раз сделал часы в пясот рублей
4	временски одређен	Поучился он один годок, а уж лучше учителя все знал
5	сам; сам-самцијат	Иван купеческий сын прожил целый год один-одинехонек
6	један, једини, јединац	и было у него детей всего-навсего один сын Иван
7	исти	чтобы вместе в одной норе жить, в одну нору корм носить

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
8	квантитативно мали, кратак, једини	что он всего-то одни сутки у чертей прожил!
9	истовремени	Все звери и птицы в один голос отвечали
10	један те исти, понављани	Молодая одно отцу твердит
11	из једног пута	который на один помах убил сорок богатырей
12	брз	в один момент
13	један за другим, набрајање	посылали к ней по одному человеку на съедение
14	довољан	на одну ладонь посажу да другой прихлопну
15	лаконичан (уз именицу слово)	Одно слово сказать – чего только душа хочет, все есть!
16	поређење, градиција	Один цветок другого прекраснее!
17	сличан, исти	они пошли на одно лицо.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *первый* у руском фолклору

Р. бр.	Первый	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	первый	први по реду; набрајање	...а от первой жены осталась у него девочка..
2	первый	најбољи, најлепши, најомиљенији, најважнији, најхрабрији, највећи, највиши степен неког обележја	Василиса была первая на все село красавица
3	первый	одмах, одједном, из првог пута	...то Иван с первого раза срубил у змея четыре головы...

Назив за број *четыре*

Од преосталих забележених бројева у истраживаном корпусу, нашу пажњу су посебно привукли називи за бројеве *четыре*, *семь*, *девять* и *десять*, као и називи за бројеве, изведени од њих или који у себи садрже ове бројеве.

Број *ЧЕТЫРЕ* забележен је 100 пута (док је *сорок* забележен 60, *сорок один* 7, *сорок тысяч* 19, *четырнадцать* 3, *сорок восемь* и *четыреста* по једанпут).

Број *ЧЕТЫРЕ* забележен је уз следеће лексеме: *Одређен временски период*: день (11), год (4), месяц (3), сутки (3), час, лето, ночь; *Бића*: сын (3), человек (2), старичок (2), мужик, дочь, брат, Егор; *Елементи фауне*: пара курочек (2), волк (2), корова; *Квантитативна јединица*: раз (3), рубль; *Јединица мере*: часть, четверть; *Делови тела*: нога (2), лапа, голова, крыло; *Производи човекове делатности*: колесо (2), куколка, корабль, комната, дощан, алтын, венец; *Разно*: сторона (10), угол (3), доля, река и фразеологизам: *на все на четыре стороны* забележен је 26 пута.

Значења броја *четыре*:

1. Примарно номинативно значење - ‘староруски *четыре*, прасловенски *četyre*, *četyri*, према литванском *keturi*, летонском *četri*, староиндијском *catvaras*, грчком *τέσσαρες*, *πίδυρες*, латинском *quattuor*, ирском *ethir*, готском *fidwôr*, четири, број, 2+2 или 2x2’ (Фасмер 1964: 352)

2. Номинативно значење - ‘количински одређен’: *сделай четыре куколки, рассади по четырем углам; Вот все четыре брата поседлали своих коней*

3. Пренесено значење - ‘временски одређен’: *Ехал он ровно четири месеца; чтобы четири года в церковь не ходить*

4. Симболичко значење - ‘раскршће, крст, распеће’: *на все четири стороны оглянулся; на все четири стороны поклонился*

За разлику од динамичне целовитости, коју симболише број три, број четири је представа статичке целовитости, идеално издржљиве структуре. Постоји становиште, сходно којем се тројност тумачи као незавршеност квартерне структуре. Отуда употреба броја четири у митовима о стварању васељене и оријентацији у њој: четири стране света, четири главна правца, четворке богова или четириипостасни богови, четири годишња доба, века, четири елемента (понекад се они односе на четири митолошка лика), итд. Четири компоненте се актуализују у тим геометријским фигурама, које имају највеће митско-поетско и симболичко значење – квадрат и крст. (Топоров 1982: 630)

Четири је готово од праисторијског доба симболизовао чврсто, опипљиво, приступачно чулима. Због повезаности са крстом, постао је јединствени симбол потпуности, свеобухватности, целокупности. Укрштањем меридијана са паралелом, земља је подељена на четири одсечка. Поглавари и краљеви на свим континентима су господари „четири мора, четири сунца, четири дела света“, итд, што истовремено може значити пространство којим владају и потпуност власти над свим поступцима поданика.

Број четири се такође веома често среће у самим текстовима љубавних чини и бајања и у протоколу магијских радњи. Тако је једна од најраспрострањенијих формула љубавних чини следећа: „*Устаћу ја, слуга Божији (слуга Божија, име), помоливши се, прекрстивши се на све четири стране света*“. Употреба броја четири у овом случају условљена је руском религиозном традицијом – крстити се на четири стране света – на тај начин је човек ограђивао себе са четири стране од нечисте силе. Окрећући се на све стране, он као да је око себе оцртавао свети круг. Када се човек јавно кајао за своје грехе, он се такође, заклињући се крстом клањао на четири стране, сваки пут заклањајући себе крстом, дајући на тај начин до знања сваком, ко га окружава, да се он истински каје.

Пре почетка обреда црне магије врач црта на поду угљем или кредом квадрат, у који затим уцртава три круга, од којих је сваки следећи мањих димензија од претходног. У четири угла тог квадрата опет црта по један круг, у центар којих обавезно ставља четири свеће, четири свећњака са свећама, четири кадионице или четири мангала за пушење, у сваки угао квадрата ставља се петокрака звезда. Све ове радње са употребом четири магијска предмета имају један једини циљ - да се ограде од читавог света, да освоје, то јест добију за потпуно располагање тај део земље за обављање обреда црне магије. (Толстаја 2003)

Просторно супростављање страна света највише изражава симболику броја четири, који се пореди са временским супростављањем делова дана и годишњих доба. Тог типа је паралелизам повезан са симетричношћу тих лексичко-семантичких јединица, њиховом изоморфном позицијом у систему просторно-временских обележја. Просторна метафоричност означавања времена, првобитни синкретизам просторних и временских појмова добро су познати. Код Словена је такође најстарији начин мерења и симболизације времена повезан са употребом

просторних величина. У многим језицима су називи делова године и дана и страна света изоморфни, при чему су могућа не само унутрашња, већ и међујезичка подударања. Стране света се такође подударају са годишњим добрима, на пример у руским говорима: *лето* - *југ, јужни ветар*, *зима* - *север, утро – исток, вечер – запад* (у украјинском језику постоји подударање страна света са деловима дана: *північ* (север, поноћ) / *південь* (југ, подне), *схід* (исток, излазак сунца) / *захід* (запад, залазак сунца).

Очигледно је то реликт веома старих семантичких односа, када просторно-временске везе још нису биле рашчлањене. (Ивашина 1998)

На тај начин, у словенском језичком свету појам о броју настаје у узајамном односу са временским и просторним појмовима. Праћење цикличних процеса, природних ритмова представља основу настанка како временских, тако и бројчаних структура. (Ивашина 1998: 76)

Број четири се употребљава ограничено за стварање фразеологизама. Он улази у састав фразеолошких јединица, чији унутрашњи облик чини оно што се појављује или постоји у објективном свету у количини четири: четири стране света, четири зида зграде, четири ноге код животиња. На основу овог количинског корена проширило се неколико фразеолошких значења: *жити (сидети) в четирах стенах* - осамљивати се, изоловати се, ни са ким не разговарати, водити самостално живот; *пустити (идти) на все четири сторони (бока, ветра)* - куда хоћеш, пустити некога куда жели, докле очи виде; *озираться (оглядываться, смотреть) на все четири* - гледати наоколо, на све стране; *говорити (разговаривать) в четири глаза* - водити разговор насамо, очи у очи, без других сведока; *с (со) всех четирах* - пасти целом тежином (на све четири кости), као камен. Понекад се број четири употребљава за хиперболизовано изражавање обележја радње: *следити (смотреть) в четири глаза; играти в четири руки*.

Сорок

Назив за број *СОРОК* стоји уз лексеме: *Бића*: човек (3), богатырь (3), молодец; *Одређен временски период*: недела (5), лето (3), *Јединица мере*: бочка вина (5), пуд, воз глины, верста, аршин, стог, четверть; *Елементи фауне*: собољ (6), жеребец (6), паук (4), сокол, сорокоалтынная кляча; *Производи човекове делатности*: ведро (2) и фразеологизам *сорок сороков*, који је забележен 14 пута. Има следећа значења:

1. Примарно номинативно значење - 'староруски *сорокъ* «сорок», «связка из 40 собольних шкур» - ова руска реч се често објашњава као позајмљеница из грчког (*τετράραχοντα* „четрдесет“, четрдесет, 4x10' (Фасмер 1964: 722-723)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *сорок молодцев в поле возятся; глянул – сорок стогов сметано*

3. Пренесено значење - 'временски исцрпан, дуго': *сорок лет как пасу на этом месте*

4. Пренесено значење - 'просторно исцрпан, далеко': *Мне самому идти добрых сорок верст*

5. Пренесено значење - 'тачно одређена тежина, тежак': *Скуйте мне палицу в сорок пудов*

6. Пренесено значење - ‘количински исцрпан, велико мноштво’: *сшить шубу из сорока сороков черных соболей; Лисичка обещалась и велела собрать сорок сороков серых волков*

7. Пренесено значење - ‘квантитативно исцрпан, јефтин (уз новчане јединице), мале вредности’: *Стой, конь, волчье мясо, сорокаалтынная кляча!*

Број четрдесет најчешће се везује за обреде и веровања око рођења детета и у посмртним обичајима: четрдесет дана се крије светлост у кући у којој је породила с дететом, да би се заштитила од порођајних демона. Толико времена крије се тежина детета ради заштите од урока. У четрдесети дан дете се носи у цркву. Четрдесет дана душа покојника лута око свога станишта. Људи у жалости не шишају се и не брију четрдесет дана, итд.

Број четрдесет имао је посебну улогу у обредима сахрањивања многих народа. Толико је, наиме, дана потребно да би се посмртни остаци сасвим ослободили свега што је живо у телу, и оног најсуптилнијег, тј. свих својих душа. Мртавац је, према таквим веровањима, сасвим мртав тек када прође четрдесет дана, а свечаношћу последњег дана укидају се све забране жалости. Тада почињу и обреди прочишћења кад се рођаци покојника разрешавају сваке обавезе према њему. Према тамбовском обичају, у случају смрти некрштеног детета треба четрдесетог дана поделити на раскрсници четрдесет крстева различитим људима, боље непознатима, за његову душу. (Толстаја 2003: 55) У циклусу обредног парастоса покојнику, поред трећег и деветог дана, обележава се такође и четрдесети дан после смрти.

Број *СОРОК ОДИН* забележен је уз лексеме: *Бића*: мальчик, дочь, девица; *Елементи фауне*: жеребец, яйцо и *Разно*: двор, столб и његово значење је - ‘количински исцрпан, веома много, 40+1’ чиме се само истиче и појачава вредност и јачина бројева 40 и 1, односно број 1 даје броју 40 додатну снагу: *в ихней деревне был сорок один двор; посадил клушку на сорок одно яйцо; и выпили на берег сорок один жеребец; конь коня лучше.*

Број *СОРОК ВОСЕМЬ* је забележен само уз лексему копейка: *а сорок восемь копеек дай мне сдачи*, и његово значење је да нагласи вредност броја 40 (40+8).

Број *СОРОК ТЫСЯЧ* стоји уз лексеме: *Биће*: сила (люди), брат, *Елементи фауне*: собака (8) и *Разно*: золотая казна (4) и његово значење је - ‘количински исцрпан, изузетно много, 40x1.000’, чиме се опет појачава снага и вредност броја 40.

Деривати назива за број четири

Деривати назива за број четири *четверо*, *вчетвером* и њихова значења:

1. Номинативно значење - ‘учетворо, заједно’: *Вот и поехали вчетвером и запели песни*

2. Номинативно значење - ‘заједно, скуп; исте врсте’: *Вот их набралось там в яме четверо; Нам четверым не съестъ, а ему одному мало; Вот и стало их четверо*

Четырнадцать

Број ЧЕТЫРНАДЦАТЬ забележен је уз лексеме: *Одређен временски период*: лето, год и *Производи човекове делатности*: бутылка и има значење ‘количински одређен, 12+2’, односно појачава се вредност броја 12 додавањем броја 2: *Четырнадцать бутылок осталось* и ‘узраст иницијације’: *и когда большая сестра была по пятнадцатому году, а меньшая по четырнадцатому*. Значење узраста иницијације је за нас посебно интересно, јер узраст од четрнаест година представља следећу етапу после доба невиности, детињства, одрастања, у ком се неко сматра вечито младим (узраст од 7 година) и седмогодишњи дечак или «девојка» у народној књижевности носи епитет мудар. Код узраста иницијације свака следећа етапа се повећава за 7 година – по схеми 7-14-21 или 12-24-више од 30 година. И док је неко са 7 или 12 година млад (невин, незрео), са 14 односно 24 године већ се сматра «старим» (зрелим, одраслим).

Четыреста

Број ЧЕТИРЕСТА је забележен само уз лексему рубль: *Теперь хоть четыреста (рублей) давай* и има значење - ‘квантитативно исцрпан, много, веома вредан’, односно појачава вредност броја 40 множењем са 10 (или 4x100).

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте броја *четыре*, *сорок*, њихових деривата и сложених бројева изведених од њих.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *четыре* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	количински одређен	сделай четыре куколки, расседи по четырем углам
2	временски одређен	Ехал он ровно четыре месяца
3	крст, раскршће, распеће	на все четыре стороны оглянулся

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *четыре* у руском фолклору

Р. бр.	Деривати броја <i>четыре</i>	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	вчетвером	учетворо, заједно	Вот и поехали вчетвером и запели песни
2	четверо	заједно, скуп исте врсте	Вот их набралось там в яме четверо

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *сорок* у руском фолклору

Р. бр.	Број <i>сорок</i>	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	сорок	количински одређен	сорок молодцев в поле возятся
2	сорок	временски исцрпан, дуго	сорок лет как пасу на этом месте
3	сорок	тежак	Скуйте мне палицу в сорок пудов
4	сорок	количински исцрпан, велико мноштво	сшить шубу из сорока сороков черных соболей

Р. бр.	Број сорок	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
5	сорок	квантитативно исцрпан, јефтин, мале вредности	Стой, конь, волчье мясо, сорокаалтынная кляча!
6	сорок один	количински исцрпан, много	в ихней деревне был сорок один двор
7	сорок восемь	количински одређен	а сорок восемь копеек дай мне сдачи
8	сорок тысяч	количински исцрпан, изузетно много	... все сорок тысяч горшков стоят целы...

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *четыре* у руском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	четырнадцать	узраст иницијације	и когда большая сестра была по пятнадцатому году, а меньшая по четырнадцатому
2	четырнадцать	количински одређен	Четырнадцать бутылок осталось
3	четыреста	количински исцрпан, много	Теперь хоть четыреста (рублей) давай

Назив за број *семь*

Назив за број *СЕМЬ* забележен је 97 пута (док је *семьсот* забележен 9, *семьдесят семь* 8, *семьдесят* 7, *семьдесят пять* 2 и *семь тысяч* једанпут). Број *СЕМЬ* стоји уз следеће лексеме: *Бића*: Симеон (14), семилетка (8), семеро (6), брат (5), семиглавый Идолище (5), шут (4), сын (3), дочь (3), человек (2), молодец, детьшко, сирота, брат; *Јединица мере*: верста (6), часть, раз, сажень; *Одређен временски период*: год (4), лето (2), сутки; *Делови тела*: глаз (3), голова, кожа; *Елементи фауне*: моль (2), волк, лисенок; *Елементи флоре*: дуб (5), *Елементи топоса*: село (2), деревня (2), двор; *Хронотоп*: царство; *Производи човекове делатности*: столб, дверь, шелк, цепь, семигривенник; *Разно.*: щелчик

Значења броја *семь*:

1. Примарно номинативно значење - 'седам, прасловенски број **sedmь*, према грчком *εβδομος*, 3+4' (Фасмер 1964: 599)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *У лисы было семь дочерей; самому Идолищу семь голов снес; В одном месте у мужика было семь сынов, семь Семенов*

2а Пренесено значење - 'просторно одређен': *Смотри, чтоб завтра к рассвету на седьмой версте на море стояло царство золотое.*

Из збира два основна бројчана параметра тројке, као симбола неба и душе и четворке као симбола земље и тела настаје број седам. Магични број седам (Милер 1964) карактерише општу идеју васељене, константу у опису Дрвета света, пуни састав пантеона, број јунака из бајке – браће (на пример: седморица браће, седам Симеона и сестара, итд), број дана у недељи, број дана празника, број боја у спектру, тонова у музици, основних мириса старохемијске теорије, константу, која одређује обим људског сећања, итд. У неким културно-језичким традицијама

постоји седмоцифрени систем бројања и/или број седам се појављује као највише употребљавани број, који карактерише скоро универзално све, што се броји у митско-поетском космосу. (Топоров 1982: 631)

Седмогодишњак је јунак бајки, идеал народне снаге која не стари, вечно је млада и обнавља се. Јунак – седмогодишњак се бира за подвиге, или по сопственој вољи, или због неке несреће која се приближава домовини и за њу не могу да дају савет старији, испробани војници. Седмогодишњи узраст не представља препреку: по Пропу (Проп 1984: 257) седам је у фолклору број чисто услован. У нашем истраживању, међутим, седмогодишњи узраст као узраст иницијације игра кључну улогу, јер је ово доба невиности, детињства, незрелости, преласка у свет одраслих, узраст када је особа вечито млада, али уједно и веома мудра. Следећи узраст који се помиње увећан је за 7 година: 14 (12)-21 (24) када се особа сматра «старом», одраслом, зрелом.

У белој магији седмица се сматра бројем среће, зато се у љубавним врачањима за помоћ обично обраћа седам ветровима, седморици стараца, седам девојкама-сестрицама, итд. Приликом исцељивања постоје бајања „Од седам болести“, користе се чајеви и тинктуре од седам трава.

У обредима црне магије број седам је број планета, чијим се силама врач обраћа у разним магијским радњама. Ради се о томе, што је у то време, када су се обављали магијски ритуали, било познато само седам небеских тела – Сунце, Месец, Марс, Венера, Јупитер, Сатурн и Меркур, зато у древним магијским бајањима фигурира седмица.

Број седам у словенским обредима може да се појављује као варијанта других бројева, пре свега три и девет. Ипак, према употреби, број седам у словенским обредима значајно заостаје за бројевима три, девет и чак тридевет.

До нашег времена дошло је неколико израза са бројем седам, у чијој се основи налази идеја хиперболизованог израза нечега. *Седам светских чуда* означава нешто непоновљиво велико, невиђено лепо; *иза седам брава (печата)* и ређе његова окупациона варијанта – *на семи замках* – означава нешто пажљиво сакривено, прикривено, недоступно никоме. Овај утицај је веома стар, тако да су одговарајући фразеологизми чврсто ушли у живо ткиво словенских језика.

У функцији мултипликатора, који указује на неограничено велику количину, или на неизмерни, интензивни израз нечега, број седам се веома широко употребљава у руским пословицама и изрекама: *Наговорить (наболтать, намолоть) семь мешков гречишной шерсти*; *Наговорить (наболтать, намолоть) семь мешков орехов*; *Семь пятниц на неделе*; *Семь лет мак не уродился и голода не было*; *У кого дочек семь, то и счастья всем, а в меня одна, и счастья нету*; *Будто семь няnek над ним пошептало*; *Семь верст до небес и все пешком*; *Семь потов сойшло (вышло)*; *Семь няnek – дитя без глазу*; *Семь раз одмерь, а раз одрежь*; *Бывает и такой год, когда в день бывает по семь погод*. Ови затворени солидни језички обрти функционишу претежно у својој традиционалној граматичкој структури, али као све друге фразеолошке јединице, могу понекад да се употребљавају у одговарајућој ситуацији говора, у одређеном контексту, допуштајући притом промену или граматичког облика структурне компоненте, или лексичких елемената.

Понекад број седам замењује друге бројеве, компоненте фразеологизама са претежно количинским значењем, проширујући на тај начин границе мултипликације, испуњавајући арсенал синонимских уметничко-изражајних средстава. Најчешће се појављује као варијанта хипербола бројева три и сто: *драть (содрать, снимать) семь (три, сто) кож; гнать семь (три, сто) волков.*

Деривати назива за број семь

Деривати назива за број *семь*: *семеро, семиглавый, семилетка, семигривенник* и њихова значења:

1. Пренесено значење - ‘седморо, заједно, збир, укупно’: *Пошли они все семеро, добрались до того царства; коли соберутся семеро да выдернут ее с корнем*

2. Симболичко значење - ‘фантастично, страшно биће’: *кто из них победит Идолица семиглавого; Вдруг летит семиглавый змий*

3. Симболичко значење - ‘седмогодишњак(иња); вечно млад; узраст иницијације’: *собери-ка ты мальчиков да девочек – семилеток; я, семилетний мальчишка, тебя не боюсь*

4. Пренесено значење: ‘квантитативно одређен (само уз именицу гривня) семигривенник’ – новчић од 7 гривни: *Как это козлуха-то семигривенник выронила?*

Називи за сложене бројеве од броја семь

Број *СЕМЬДЕСЯТ* забележен је уз лексеме из *Одређен временски период*: лето (4) и *Бића*: жена, чертеня и његова функција, као и свих осталих изведених бројева је да појача значај и вредност броја седам (7x10; 7x100; 7x1000), а његова значења су - ‘количински исцрпан, много’: *Слезь сюда, я тебя исповедаю: у тебя семьдесят жен, ты завсе.*

Број *СЕМЬДЕСЯТ ПЯТЬ* забележен је само уз лексему подвода и има значење - ‘количински исцрпан’. Исто значење има и број *СЕМДЕСЯТ СЕМЬ*, који стоји уз лексеме из *Елементи фауне*: кобылица (2), жеребья, уточка; *Бића*: дочь; *Производи човекове делатности*: бочка, ведро и *Делови тела*: рожок. Овај број је интересантан и због своје иконичности, односно редупликације, понављања истог броја 77.

Број *СЕМЬСОТ* поред значења ‘количински исцрпан’ има и значење ‘квантитативно исцрпан, скуп, вредан’ и стоји уз лексеме из *Бића*: купец (6) и *Квантитативна јединица*: рубљ (3): *Матушка, подавай семьсот рублей..* И, најзад, број *СЕМЬ ТЫСЯЧ* има значење ‘квантитативно исцрпан, изузетно скуп’ и забележен је само уз лексему рубљ.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *семь*, његових деривата и сложених бројева изведених од њега.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *семь* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	количински одређен	У лисы было семь дочерей
2	просторно одређен	Смотри, чтоб завтра к рассвету на седьмой версте на море стояло царство золотое.

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *семь* у руском фолклору

Р. бр.	Деривати броја <i>семь</i>	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	семеро	седморо, заједно, збир, укупно	Пошли они все семеро, добрались до того царства
2	семиглавый	фантастично, страшно биће	кто из них победит Идолища семиглавого
3	семилетка	седмогодишњак(иња), вечно млад, узраст иницијације	собери-ка ты мальчиков да девочек – семилеток
4	семигривенник	квантитативно одређен, новчић од 7 гривни	Как это козлуха-то семигривенник выронила?

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *семь* у руском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	семьдесят	количински исцрпан	Слезь сюда, я тебя исповедаю: у тебя семьдесят жен, ты завсе
2	семьдесят пять	количински исцрпан	Я вот пошлю семьдесят пять подвод с просом на мельницу...
3	семьдесят семь	количински исцрпан	...сумейте пригнать сюда семьдесят семь кобылиц моих...
4	семьсот	количински исцрпан	Матушка, подавай семьсот рублей
5	семь тысяч	квалитативно исцрпан, веома вредан	...отсчитал семь тысяч и повел Антипа по своим упокоям.

Назив за број *девять*

Назив за број *ДЕВЯТЬ* забележен је 60 пута (док је *девьянство* забележен 12, а *девьянство девять* 2) уз следеће лексеме: *Бића*: брат (7), девятиглавый змей (8), сын (3), дочь, зять; *Елементи фауне*: тур (8); *Одређен временски период*: день (4), лето (3), сутки (3), месяц, лето, час; *Делови тела*: голова (4), сердце; *Јединица мере*: аршин, пуд, сажень; *Производи човекове делатности*: ступень (2), печать, пруть, дверь, воз, кирпич и *Разно*: след, заря

Значења броја девет:

1. Примарно номинативно значење - 'прасловенски **devęt*, према литванском *devyni*, летонском *deviņi*, тохарском *ñi*, латинском *novem*, готском *niun*, грчком *ἐννέα*, јерменском *inn*. Признаје се веза између индоевропског **nevm* и **nevos* „нови“ зато што од девет почиње нови принцип рачуна, као што у то време индоевропско **oktou* „осам“ својим обликом двојине сведочи о старом четверичном рачуну; девет, 3+3+3 или 3x3' (Фасмер 1964: 492-493)

2. Пренесено значење - 'временски одређен; дуго-кратко': *Лег спать и проспал как раз девять суток; девять дней гуляет, да потом девять дней богатырским сном спит*

3. Пренесено значење - 'време сазревања плода': *и через девять месяцев родила сына*

4. Пренесено значење - 'топосно одређен; далек; загробни свет': *Я еду за девять девятин, в десятое царство, в сад; а слышал он, что за девять девятин, в десятом царстве, есть сад с молодильными яблоками*

Деривати назива за број девет

Деривати назива за број девет: *девятый, девятиглавый*

1. Пренесено значење - 'следећи по реду; последњи у низу до десет, крајњи': *на печи, на девятом кирпичи, лежит баба-яга костяная нога*

2. Симболичко значење 'чудовиште, страшно биће': *в чистом поле чудище о девяти головах; Прилетел змей девятиглавый и говорит*

У низу традиција са бројем седам изједначава се број девет, који се добија троструким понављањем тријаде. Број девет се састоји од три тројке, што означава моћ, највећу духовну снагу. Девет месеци мајка носи дете у утроби.

Веровало се да ће се магијска снага броја три повећати (очигледно, постати трипут већа), уколико се он повећа трипут, или се замени бројем девет. Важан рок је девети дан у обреду сахрањивања. Интересантно је да такође трећи, девети и четрдесети дан фигурирају понекад и у ритуалним радњама, повезаним са рођењем детета, што, заједно са другим чињеницама, говори о одређеном паралелизму обреда рођења и сахрањивања, који, може се рећи, стварају представу о новорођенчету као о особи која се појавила са оностраног света (куда одлази умрли).

У белој магији деветка је веома делотворна – то је понављање магијске радње три пута по три. У исцелитељству се употребљавају препарати и чајеви траве – *девятисил*, девет каменчића, девет цепаница, девет грумена угља, вода из девет бунара, итд.

У црној магији деветка такође ужива велику популарност. Она симболизује девет кругова пакла, зато, по веровању врача, обилује великом снагом и набијена је енергијом зла, притиска освете и патње.

У многим језицима света задржали су се јасни трагови бројања помоћу прстију. Нема општеприхваћеног мишљења зашто се деветка сматрала за крајњи број, или судећи по етимолошкој вези са *нов* у праиндоевропском за *нови* број. Може се претпоставити да су постојале три радње у бројању, неједнаке по симболичком и сазнајном значењу. Прво, до осмице, показиван је одговарајући број прстију, док су палчеви били савијени. Друго, број пет исказиван је руком са скупљеним прстима, тј, песницом. Треће, за број десет било је потребно показати једну за другом обе руке. На тај начин деветка се нашла на граници формирања представе о скупу предмета на основу једне перцепције (сви бројеви до десет) и друге, сложеније перцепције засноване на памћењу – прва рука са пет прстију плус друга рука са пет прстију (ознака за десет). По свему судећи, представа о *новом* обухватала је *крај* претходног и отпочињање другог. Зато и везивање деветке са *нов*

треба схватити као *излазак* из познатих и видљивих оквира. Можда неки примери из латинског то могу илустровати: нпр. *крај репа* означавао је са *novissima cauda* (*novus* – *нов*), итд. (Топоров 1980)

Код Словена, као и код више других индоевропских народа, а посебно код Руса често се среће један тип бајања које је засновано на одбројавању од девет до нуле. Тиме су обично лечене унутрашње и поткожне болести за које се веровало да их изазивају црволика демонска бића. (Топоров, 1969) Различитим поступцима гради се модел целине од девет делова који се поистовећује са *стадом* демонских црва у човеку, а затим се поступно, у опадајућем низу, та целина разграђује. Бројањем се постиже уређеност хаотичне реалности која се помоћу симболичке слике усмерава и контролише. Много басама изграђено је по принципу одбројавања од девет до нуле или од један до девет и обратно: «...У нашего (имя рек) девять жен; после девяти жен восемь жен, ...после одной жены ни одной...»⁶ «Дуб, дуб, возьми свой дубоглот, и глот, мокрую жабу, ... Ни первой, ни другой, ни третий ... (до девяти)»⁷

Називи за сложене бројеве од броја девет

Број *ДЕВЯНОСТО*⁸ забележен је уз лексеме из *Одређен временски период*: лето (6), год; *Квантитативна јединица*: рубљ (2) и *Јединица мере*: пуд (3), и има функцију да истакне значај и вредност броја девет (9x10). Његово значење је - ‘узраст, дубока старост’: *вот уж девятый десяток доживаю; умер тому назад с девяносто лет*, и ‘квантитативно исцрпан, скуп, вредан’: *выторговал десять да украл девяносто рублей*.

Број *ДЕВЯНОСТО ДЕВЯТЬ* стоји само уз лексему *человек* (2) и има значење - ‘количински исцрпан, изузетно много; последњи у низу до целог броја, до 100’, односно вишестуко утројавање (10x3+3+3 + 3+3+3). Интересантна је и редупликација, то јест, иконичност овог броја због понављања истог броја 99.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *девят*, његових деривата и сложених бројева изведених од њега.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *девят* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	временски одређен, кратко-дуго	девять дней гуляет, да потом девять дней богатырским сном спит...
2	време сазревања плода	и через девять месяцев родила сына...
3	просторно одређен, далек, загробни свет	Я еду за девять девяти, в десятое царство, в сад...

⁶ От червей – Л. Н. Майков, Великорусские заклинания, изд. 2-е, СПб, 1994, стр. 78-79

⁷ От жабы – Там же, стр. 42

⁸ Староруско *девяносто*; код свих осталих Словена постоји настављање прасловенског **devęť*, *desęť*. Источнословенска реч је вероватно настала од старог **nevenǫdkmę* «девятый десяток», старолатински *nonaganta* из **novenaganta*, грчки *ενενήχοντα*, Фасмер 1964: 492

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *девять* у руском фолклору

Р. бр.	Деривати броја <i>девять</i>	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	девятый	следећи по реду; последњи у низу до десет, крајњи	на печи, на девятом кирпичи, лежит баба-яга костяная нога...
2	девятиглавый	чудовиште, страшно биће	Прилетел змей девятиглавый и говорит...

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *девять* у руском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки и билина
1	2	3	4
1	девяносто	узраст, дубока старост	умер тому назад с девяносто лет...
2	девяносто	квантитативно исцрпан, скуп, вредан	выторговал десять да украл девяносто рублей.
3	девяносто девять	количински исцрпан, изузетно много; последњи у низу до целог броја, до 100	Вас там на горе девяносто девять сгнуло...

Назив за број *десять*

Назив за број *ДЕСЯТЬ* је у истраживаном корпусу забележен 65 пута (док су називи за бројеве *сто* забележени 71, *тысяча* 16, *десять тысяч* 7 и *одиннадцать* 5) уз лексеме: *Одређен временски период*: лето (14), год (3), сутки (3), день, ночь, минута; *Бића*: человек (6), десятник (2); *Јединица мере*: сажень (5), десяток (4), верста (3), шаг (2), десятина, пуд; *Хронотоп*: царство (4); *Производи човекове делатности*: ведро, ружье; *Делови тела*: кожа; *Квантитативна јединица*: рубль (5) и *Разно*: щелчик, бриллиантовый гвоздик, венец, доля.

Значења броја *десять*:

1. Примарно номинативно значење - 'прасловенски **desęť*, првобитна основа на сугласник, староиндијски *daṣa* „десет“, *daṣat, daṣatis* „број 10“, индоевропски **dekmt* са значењем „две петице“, повезује се са готским *handus* „рука“ (Фасмер 1964: 507)
2. Пренесено значење - 'количински исцрпан, много': *что за ночь по десяти ведер наливливал; и нагнал он на нечистого десять щелчков*
3. Пренесено значење – 'завршен низ; заокружена целина': *Догоняй до десятка, тогда и бей*
4. Пренесено значење - 'узраст, млад': *Стукнуло ребятам десять лет; никто не подумает, что ему десять лет, всякий двадцать даст*
5. Пренесено значење - 'довољно; у изобиљу': *а хоть семеро подымут, так десятком не съест; а кушанья настряпано было человек на десять*
6. Пренесено значење - 'квантитативно исцрпан, вредан, скуп': *дала дорогой подарок... да десять бриллиантовых гвоздиков*

Десети је последњи у низу, крајњи, заокружује целину. Ово је пре свега повезано са древним бројањем по прстима руку, где је десет у том низу био последњи и највећи, самим тим обележава много.

Сви остали забележени бројеви који у себи садрже *десять* имају функцију да истакну његову вредност и значај.

Број *СТО* (10x10) забележен је уз лексеме из *Квантитативна јединица*: рубљ (61); *Бића*: сотник (3); *Јединица мере*: пуд (2); *Производи човекове делатности*: воз (2), корабљ; *Елементи флоре*: дуб и *Елементи фауне*: баран, са значењима: ‘узраст, изузетно стар, искусан’: *и пошел столетние дубы выворочивать*; ‘квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп’: *Взял у отца сто рублей и пошел к кузнецу*, и ‘велика снага’: *Да если б была палица во сто пудов, я б ее выше облаков подбросил*.

Назив за број *ТЫСЯЧА*⁹ забележен је уз лексеме из *Квантитативна јединица*: рубљ (14) и *Јединица мере*: верста (2), са значењима: ‘квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп’: *Царь дает ему тысячу рублей и своего доброго коня*, и ‘просторно исцрпан, веома далек’: *Я нарочно за тысячу верст туда пришла*.

ДЕСЯТЬ ТЫСЯЧ (10x10x100) забележен је уз лексему рубљ (7), са значењем: ‘квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп’: *взяла с него царевна целые десять тысяч*.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве *десять*, *сто*, *тысяча* и *десять тысяч*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *десять* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	завршен низ; заокружена целина	Догоняй до десятка, тогда и бей...
2	количински исцрпан	и нагнал он на нечистого десять щелчков...
3	узраст, млад	Стукнуло ребятам десять лет...
4	довольно, у изобиљу	а кушанья настряпано было человек на десять...
5	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	дала дорогой подарок... да десять бриллиантовых гвоздиков

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *сто* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	узраст, изузетно стар, искусан	пошел столетние дубы выворочивать...
2	квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп	Взял у отца сто рублей и пошел к кузнецу...
3	велика снага	Да если б была палица во сто пудов, я б ее выше облаков подбросил...

Лексичко-семантички потенцијал назива за бројеве *тысяча* и *десять тысяч* у руском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп	Царь дает ему тысячу рублей и своего доброго коня...
2	просторно исцрпан, веома далек	Я нарочно за тысячу верст туда пришла...
3	квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп	взяла с него царевна целые десять тысяч.

⁹ Староруско *тысяча*, према грчком *χιλιοι*, прасловенско **tysēt-* са постојањем апофонијских варијанти приликом промене говоре о древном карактеру словенских речи; 10x100, Фасмер 1964: 72

Закључак

На основу свега наведеног можемо закључити да у језику руских народних бајки и билина, као најстаријих жанрова фолклора најважнију улогу имају називи за бројеве *три*, *два* и *один*, њихови деривати и сложени бројеви ових бројева, што потврђује највећа фреквентност примера ових назива за бројеве у истраживаном корпусу. За њима следе називи за бројеве *четыре*, *семь*, *девять* и *десять* који непосредно представљају измењени облик ових бројева добијених њиховим сабирањем, односно множењем: $2+2=4$, или $2 \times 2=4$; $3+4=7$, или $3+3+1=7$; $3+3+3=9$, или $3 \times 3=9$ и $7+3=10$, или $2+4+3+1=10$, или $9+1=10$ - односно завршетак једног круга, затварање једне целине, завршетак низа.

Посебно је интересантна улога назива за број *три* и сложених бројева изведених од њега: *тридцать*, *тридевять* и *тридевять три* који увек прати закономерност догађаја, понављања радње, број задатака и јунака на путу ка остварењу веома захтевног циља, углавном на веома удаљеном месту, на самом крају света који је управо то тридесето царство, држава, земља, до које се долази иза *тридевять* или *тридевять три* претходних царстава, држава, земаља. *Три* управо има функцију заштите, па самим тим и позитивну конотацију, магијски значај и симболичку употребу што најбоље показује лексичко-семантички потенцијал назива за овај број: 'добар, успешан'; 'срећан, позитиван'; 'градација: најлепши, најбољи, најстарији, најмлађи, последњи, крајњи'; 'оноземаљски'; 'чудесан, фантастичан'; 'скуп, изузетно вредан, редак'. Он у руском фолклору увек представља збир бројева *два* и *один* који су несавршени, незавршени, и увек се комбинују да би се постигло савршенство и склад који у себи садржи број *три*.

За разлику од назива за број *три*, назив за број *два* у руском фолклору углавном има негативну конотацију, сматра се лошим, али његов магијски значај и симболичка употреба ништа мање не заостају за бројем *три*. Он углавном представља 'пар, два иста'; 'близанце'; 'још један исти такав'; 'страшан, лош'; 'супротан'; 'остали, други'; 'средњи, следећи по реду'; 'скуп, изузетно вредан, редак', што потврђује и његов лексичко-семантички потенцијал. Он управо претходи броју *три* и његово несавршенство и незавршеност доприносе још јачој позитивној конотацији броја три. *Два* у себи увек садржи 'два дела, две половине нечега', 'два иста', 'нешто удвојено, срасло, нераскидиво'. То потврђују и сложени бројеви од броја *два* који представљају наставак постојећих бројева: *двенадцать* – $10+2$, *двадцать* 10×2 , *двести* 100×2 , *две тысячи* 1000×2 . Вреди поменути да је забележено 13 различитих сложених бројева који у себи садрже број *два* (12, 20, 22, 24, 25, 27, 29, 120, 200, 2.000, 12.000, 20.000, 25.000). То можемо објаснити потребом за сталним истицањем и потврђивањем значаја и симболике броја *два*, а посебно његове негативне конотације, било да се ради о сабирању или о множењу са основним бројем *два*.

У нашем истраживању дошли смо до закључка да лексичко-семантички потенцијал броја у фолклору одговара или се спаја са упоредном формом речи која је садржана у таквом еталону. На пример, назив за број *другой* који има сасвим другачије порекло од броја *два* - изводи се из индоевропског **dhrugh-* (**dherough-*) бити спреман, јак, порекло води од **dher*, или од индоевропског **dhreu-/dhru-* јак, чврст, веран, поуздан. Од веза типа старословенског *другъ* развило се придевско и

бројчано значење „други, другачији“ које постоји у свим словенским језицима. Лексичко-семантичке варијанте назива за број *другой* говоре о разликама у лексичко-семантичком потенцијалу у односу на основни број *два*. *Другой* је ‘следећи’, означава ‘набрајање, градацију’; он је ‘тачно одређен’, али и ‘неко непознат’. Помоћу њега се врши ‘набрајање’, ‘разбројавање’, он означава оно што је ‘супротно, преко пута’, али и оно што је ‘другачије, што се разликује’. *Другой* значи ‘саставни део нечега, половина’; ‘још један такав, исти’; ‘ново’ и ‘остали’. Лексичко-семантички потенцијал назива за броја *другой* је већи од лексичко-семантичког потенцијала назива за броја *два*. Интересантно је да у целом истраживаном корпусу нисмо забележили ниједан пример редног броја *второй* „други, следећи по реду“ који је назив за број *другой* у потпуности потиснуо из употребе.

Назив за број *один*, а посебно његов еквивалент за бројање у низу, редни придев *первый* у језику фолклора има велики симболички и магијски значај. *Один* има позитивну конотацију, сматра се добрим, мада изолованим, отуђеним и веома вредним, што најбоље потврђује његов лексичко-семантички потенцијал (укупно 17): ‘један, једини, јединац’; ‘довољан’; ‘сам, сам-самцијат’; ‘исти’; ‘једино, само’; ‘највиши степен неког обележја’; ‘први по реду’. Он такође може означавати ‘нешто неодређено, непознато’; ‘истовремено обављање неке радње’; ‘велику сличност са нечим’ и ‘понављање неке радње’. За разлику од бројева *три* и *два* он може да стоји изолован, сам, независно од њих и да буде довољан, или да значи нешто преко мере, више него довољно, више од коначног, крајњег, заокруженог, затворене целине, што потврђују његови сложени бројеви: *сто один* -100+1, *одиннацать* – 10+1, *тысяча один*: 1000+1. Број *один* управо у комбинацији са бројем *два* постиже савршенство броја *три*. За разлику од назива за број *один*, за редни придев *первый* забележили смо свега 3 лексичко-семантичке варијанте: ‘први по реду, набрајање’; ‘најбољи, најлепши, најомиљенији, најважнији, најхрабрији, највећи, највиши степен неког обележја’ и ‘одмах, одједном, из првог пута (уз именицу раз)’. Већи број лексичко-семантичких варијанти назива за број *один* у односу на редни придев *первый* потврђује разлике у лексичко-семантичком потенцијалу ова два броја.

Назив за број *четыре* представља удвајање броја *два*, његово сабирање, односно множење, чиме нешто несавршено, лоше добија још лошију негативну конотацију, али се он најчешће повезује и са крстом, раскршћем, распећем, четири стране света, четири годишња доба, четири фазе неког циклуса чиме његова конотација постаје позитивна и његова улога кључна, посебно кроз назив за број *сорок* који има изузетан симболички и магијски значај, посебно у обредима рађања и сахрањивања, као почецима и завршецима животног циклуса. Лексичко-семантичке варијанте назива за број *сорок* су: ‘количински одређен’; ‘временски исцрпан, дуг’; ‘тежак’; ‘количински исцрпан, велико мноштво’ и ‘квантитативно исцрпан, јефтин, мале вредности’.

Семь представља збир бројева *три* и *четыре* и његова најчешћа лексичко-семантичка варијанта је ‘фантастичан, редак, несвакидашњи, страشان’; ‘храбар, mudar’; ‘веома удаљен’. Он се везује за страшна несвакидашња бића, змајеве, аждаје са седам глава. Тада има негативну конотацију. Када се везује за децу – седмогодишњака или седмогодишњакињу који својом мудрошћу и храброшћу

надмашују најхрабрије и најмудрије има позитивну конотацију. Такође одређује велику удаљеност, јер се златно царство или држава налазе иза седам врста (слично као и *тридевятое* или *тридесятое царство* које је на крају света), често су недостижна и у њих стижу само одабрани. На конотацију овог броја управо утиче улога бројева који чине његов збир – паран и непаран, негативан и позитиван, лош и добар, зао и срећан, *три* и *четыре*. Сложени бројеви од броја *семь* - *семьдесят*, *семьдесят* *семь*, *семьсот*, *семь тысяч* само истичу значај симболике и јачину овог броја.

Свуда где стоји број *семь* може стајати и број *девять* који пре свега представља збир бројева *три*, односно множење тог броја. Његова лексичко-семантичка значења су такође ‘фантастичан, страшан, несвакидашњи, редак’; ‘веома удаљен’, само што је фантастично несвакидашње биће још страшније и царство на крају света је још удаљеније, па самим тим и недостижније. *Девет* је такође последњи у низу до завршене целине, до броја *десет*. Девет месеци је период потребан за сазревање плода и рађање новог живота, што га чини савршеним. И његова је конотација у зависности од лексичко-семантичког потенцијала позитивна или негативна, али је за разлику од броја *семь* чешће позитивна, управо због троструког броја *три* који је у њему садржан. Сложени бројеви од овог броја – *девятьсто* и *девятьсто* *девять* још више истичу његову симболику и утврђивање.

Број *десять* је последњи у низу, збир бројева *девять* и *один*. Он заокружује целину, затвара круг. Више од њега је више него довољно, више него што треба, него што се сме. Његов лексичко-семантички потенцијал је: ‘завршен низ, заокружена целина’; ‘довољно, у изобиљу’; ‘велика вредност, скупо’. Сви бројеви који у себи садрже *десять* – *сто*, *тысяча*, *десять тысяч* само представљају његову градацију, хиперболизацију и увек завршавају низ, заокружују целину.

Нека значења бројева нису увек у складу са њиховом нумеричком вредношћу. Некада је 3 дана и 3 ноћи дуже од 9 дана и 9 ноћи, јер је труд уложен у краћи временски период важнији од периода који стварно дуже траје (*А царская погоня плавала три дня, три ночи.../девять дней гуляет, да потом девять дней богатырским сном спит...*).

За нас је интересантна синонимија и спојивост различитих бројева кроз поједине лексичко-семантичке варијанте, када често један број можемо заменити другим а да значење и смисао остану непромењени. На пример, код лексичко-семантичке варијанте ‘просторно исцрпан, веома удаљен’ приликом спајања са именицама *верста*, *царство*, *государство*, *королевство*, *земля*, број *семь* можемо заменити бројевима *девять*, *тридевять*, *тридевять три* и *тридцать* које можемо сматрати функционалним синонимима, јер сви означавају пут на веома удаљено место које се у језику бајки изједначава са загробним или подземним светом.

Фантастично, страшно, ретко биће *змей*, *чудо-юдо* може имати 3, 7, 9, 12 глава, што потврђују различите варијанте исте бајке, или виšekратно појављивање таквог бића у једној истој бајци, али сваки пут са већим бројем глава (углавном множењем са бројем 3 – 3, 9, 12). Увећавање броја глава фантастичног бића повећава његов страшан изглед али истиче управо и све већу храброст јунака и његову спремност да истраје у остварењу свог циља.

Код лексичко-семантичке варијанте ‘количински исцрпан, вредан, скуп’ често се са истим значењем смењују бројеви *10, 100, 1.000* или *10.000* (принцип множења, у овом случају са бројем 10), или бројеви *20, 200, 2.000, 20.000, 25.000* (у овом случају ради се о множењу са 100), или *30, 300, 3.000, 300.000* (принцип множења са 10, односно 100), или *70, 700, 7.000*, или *40, 41, 48, 400, 40.000* (принцип множења са 10, али и додавање једног броја „преко“ – 1 да би било више него што је довољно, чиме се започиње нови низ или декада, као и код *11, 101, 1.001, 10.001*). За нас је овде интересантан број 48 који нарушава принцип редупликације, односно понављања истог броја који постоји код 22, 33, 77, 99, јер је овде следећи број добијен множењем претходног $4 \times 2 = 8$ чиме се опет истиче вредност 40.

Интересантни су и примери енантиосемије код различитих значења једног истог броја. Тако *один* има значење ‘неки, неодређен, непознат’, али и ‘тачно одређен, познат’. *Другой* има значење ‘тачно одређен, познат’ према ‘неко непознат’.

Нашу пажњу привукао је и број 7 (ређе 12 или 10) за обележавање узраста „девојака“ и „момака“. У овом добу главна јунакиња (ретко јунак) је изузетно паumenta, храбра и мудра особа. Она је мудрија од много старијих и искуснијих особа које превазилази својом памећу, довитљивошћу и спретношћу. Она кроз игру решава наизглед нерешиве задатке и добија највећу, заслужену награду – постаје жена краља поред кога са годинама постаје још мудрија и паметнија. То нас наводи на закључак да узраст до 7 година, који можемо квалификовати и као узраст иницијације, говори о невиности, безгрешности, детињству, добу када је неко вечно млад и мали. Ово је уједно и време незрелости после ког дата особа почиње да сазрева и да прелази у следећу, вишу фазу, доба зрелости, односно доба када је особа одрасла или „стара“. „Стара“ особа има већ 14 (24), 21 или више од 30 година, односно сваки следећи узраст увећава се за 7 година, чиме се наглашава значај поменутог броја 7 који се користи за изражавање границе периода живота, преломног периода, периода иницијације.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У УКРАЈИНСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА, ИСТОРИЈСКИМ ПЕСМАМА И ДУМАМА

У украјинској књижевној употреби реч „казка“¹⁰ (приповедачко народно-поетско или писано-књижевно дело о измишљеним догађајима, измишљеним људима, понекад уз учешће фантастичних сила; оно што не одговара стварности; измишљотина, бајка (*байка*) од давнина опонира речи «байка»¹¹ (кратко дело у стиховима или, ређе, прозно поучно дело алегоријског садржаја; измишљотина, прича о нечему, што се заиста није догодило, што не може бити; бајка, лажа, анегдота, измишљотина, неистина. Термин „казка“ први пут је употребљен у граматици Лаврентија Зизанија „Лексисъ сиречь речения“ (1596)¹² заједно са појмом «баснь», „байка», а касније у сличном значењу у речнику Памва Беринде «Лексіконъ славеноросскій і именъ толькованіе» (1627)¹³. У речнику П. Беринде реч «баснь» тумачи се као «бајка, басна, измишљотина». Речи «бајати» и «баснь» у разумевању приче и измишљотине срећу се у најстаријим украјинским писаним споменицима, али увек са нијансом погрдног, супротног спасоносној речи, пре свега светом писму. Бајка је прича у којој је стварност помешана са чудноватим елементом, тако да је целина слободни производ фантазије без икаквог споредног, црквено-морализаторског циља.

Украјинске бајке можемо поделити на следеће врсте: бајке о животињама, у којима су јунаци шумске животиње, шумске и домаће, човек и шумске животиње, саме домаће животиње, птице, рибе, друге животиње; чудесне бајке, у којима се срећемо са натприродним противницима, натприродним или зачараним, мужем или женом, или другим мушкарцима, натприродним задацима, натприродним помоћником, натприродним предметима, натприродном снагом или знањима, другим натприродним моментима (натприродни пород, девојка без руку, златна деца, итд.); бајке легендарног карактера, где се појављује Бог, свеци, ђаволи (овде спадају мотиви као што су натприродни сведоци злочина: чудесна фрула, кости које певају, итд.); бајке-новеле (просидба принцезе, девојка се удаје за царевића, верност и невиност, поуке злим женама, мудри момци и девојке, бајке о судбини, спретни зликовци и разбојници); бајке о глупом ђаволу или диву, итд.

Такође их можемо поделити на следеће групе: бајке о животињама; бајке о космичкој снази; бајке о натприродним догађајима («о срећи»); приче о подвизима,

¹⁰ Приповетка, од старословенског „казати“ – указивати, казати, показивати; учити, кажњавати, према старословенском „казати“ – указивати, учити, наређивати, проповедати; санскрит *kasate* – појављује се, блиста, светли; *kaksate* – виде, примећују, појављују се; авестински *akasat* – видео је, грчки *τεχνηορ* – знак, црта, ЕСУМ 2003: 341

¹¹ Од «баяти» - причати, бајати; „байкати» - причати, писати бајке, разговарати; „баять“ – говорити, брбљати, говорити глупости; „баяти» - причати бајке, очаравати, од старословенског *баяти* – причати бајке, проговарати, врачати, заклинаћи, према санскриту *bhanati* – говорити, *sabha* – збори; латински *fari* – говорити; грчки *φημι* „говорим“; јерменски *ban* „реч, језик“ из индоевропског **bha* – повезује се са литванским *boti* „скретати пажњу“, ЕСУМ 2003: 157

¹² Лаврентій Зизаній, „Лексисъ сиречь речения“ (1596), <http://izbornyk.narod.ru/berlex/be01.htm>

¹³ Павло (Памво) Беринда, «Лексіконъ славеноросскій і именъ Тлькованіе», 1627, <http://izbornyk.narod.ru/berlex/be01.htm>

које су људи остварили својим способностима; демонске приче; социјалне бајке. Све ове групе се као и све у природи тесно међусобно преплићу: предност неког мотива даје место одређеној групи бајки у еволуцији ове приче.

Бајке у којима важну улогу играју животиње са натприродним способностима, као помоћници, добротинитељи или непријатељи људи, генетски су повезане са примитивним причама о животињама. Бајке о космичкој сили повезане су са објашњавањем природних појава (примитивним причама). Исти је случај са бајкама о метаморфози. Бајке о натприродним догађајима представљају центар, карактеристичан за онај стадијум културног развоја друштва, где се већ примећује разлика између натприродног и природног, али магијски поглед на свет је толико свеж, да се човек није у потпуности одрекао мисли о могућности да позове натприродне појаве специјалним средствима – познавањем магијских формула или речи. Прича о подвизима или догађајима људског свакодневног карактера представља очигледан прелаз од ње ка новели, мада управо повезује бајку са јуначком поемом: њој одговара јуначка («богатирска, витешка») бајка, карактеристична за млађи период ове етапе. Истовремено је демонска прича тесно и нераскидиво повезана са религијским легендама, овејаним писаном и усменом причом из разних религија, са којима се украјинско становништво сретало у ово доба.

На тај начин добијамо приближну генеалогију приповедачких дела: бајка о животињама, космичка, фантастична; приче о подвизима – јуначка поема – историјска сага (о лицима, местима и догађајима); религијска легенда – демонска прича; поема на теме свакодневног живота – новела. (Дунајевска 1987)

Бајке о животињама су настајале у епоси развоја човечанства, када је основни извор постојања људи био лов. По свом пореклу оне су повезане са тотемизмом – становиштем првобитних ловаца, који су неке животиње сматрали светим и који су веровали у њихову натприродну везу са својим родом. Када су мушкарци били у лову, жене су хвалиле те животиње, говорећи о њиховом лукавству и подмуклости у борби са другим, јачим животињама. По њиховом мишљењу, требало је да те похвале допринесу успеху ловаца. Али та древна магијска функција бајке је одавно заборављена. У каснијим бајкама о животињама јунак је обично лукава лисица, приче о мајсторијама које одушевљавају слушаоца оштроумношћу и неисцрпним оптимизмом. Слаба лисица превари јаког, али глупог вука и излази као победница из свих несрећа. Понашање животиња у бајкама по нечему подсећа на поступке људи. Плашљиви зец, трапави медвед, храбри петао и читав низ других животиња чине богату галерију разноврсних типова и карактера. Бајка о животињама нагиње ка басни. У украјинску књижевност бајка о животињама продире у XVII веку.

Фантастична бајка је онај извор из кога тече фантастични елемент, који се претаче, полако се осиромашујући и исцрпљујући – у бајкама или причама о подвизима, у јуначкој поеми, у сагама. Натприродни елемент у њима још увек је јак и испољава тесну генетску блискост са фантастиком бајке; али се он обрачунава са одређеним захтевима рационализма, реалне праведности у историјским сагама и у жељи друштва да се из натприродних, фантастичних сфера спусти на људски, реални основ – у јуначкој поеми.

Нови фантастични ток – демонски, чудотворан, обојен с времена на време јаче, с времена на време слабије дидактичко-моралном бојом – доноси нове религијске утицаје. Они стварају другу фантастичну врсту, позивајући у живот бајке о ђаволима, сатани, нечистој сили и теме у вези са њима. Овај ток, ипак, више спада у хумористичку новелу, у циклус анегдота о људској глупости: ђаволи се налазе у истој равни са свакаким «глупим народима», и уопште легенда, следећи општу тенденцију до рационализације, улива се у ток моралне-свакодневне приче. На почетку бајке срећемо се са конструкцијама: живео је једном сељак са три сина, или цар са ћерком, или три брата, - једном речју, бајка у причу уводи неку породицу. Елементи бајке су уско повезани међусобно да карактер породице од које започиње бајка може да се открије постепено, у зависности од тога како ће се одвијати догађаји. Породица живи срећно и мирно, и могла би тако да живи веома дуго, да се није догодио неки мали, небитан догађај, који се одједном, сасвим неочекивано, претвара у катастрофу.

У посебну врсту издвајају се бајке о свакодневном животу или новелистичке бајке. За XIX век може се тврдити да бајке о свакодневном животу чине 60% читавог репертоара бајки, чаробне – 30%, а бајке о животињама – 10%. Реалистична бајка о свакодневном животу је најпопуларнија врста бајке код украјинског народа. Њен стил и поетика се суштински разликују од стила фантастичних бајки. У њима нема фантастике, која води порекло од древних митолошких представа. Оне црпе свој материјал из свакодневног живота. Јунак тих бајки више није царевић, већ несрећни отпуштени војник, сељак, сеоски момак или надничар. Лукавством, смелашћу и досетљивошћу он прави будалом свог лакомог господара, попа или господина, глупу попадију или госпођу-спахинуцу. Већина бајки о свакодневном животу има сатиричан карактер. Са изузетном способношћу опажања и великом уметношћу приповедања у њима се приказују сукоби који се завршавају посрамљивањем и кажњавањем, а понекад уништавањем или пропашћу онога ко вређа и код подјармљивача.

У новелистичкој бајци велики и свестран одраз налазе свакодневица и рад сељака. Посебно је много бајки посвећено породичним односима. Лукава жена која искусно припрема превару мужа сама упада у невољу и бива посрамљена. Још више бивају посрамљени ђакон, поп или архијереј који се намећу лепотици; она их преводи жедне преко воде. Овим бајкама је увек својствена изузетна досетљивост, захваљујући чему су се оне користиле у лепој књижевности.

На систематски начин најзначајнији мотиви украјинске фантастичне бајке могу се издвојити на следећи начин:

Космичке силе: сунце, месец, ветар, мраз, град. Човек трпи од њих, обрачунава се са њима, постиже своје циљеве. Посебно су популарна два мотива: берба уништене летине и тражење жене коју односи сунце, ветар или друга сила. Они се повезују са веома распрострањеним мотивом путовања ка сунцу: како је човек или младић заклањао сунце у свом свакодневном походу и какве су несреће због тога настајале. Фантастична натприродна земаљска бића: дух земље, или «*лісовик*», «*Ох*» који живи у гробу или у пању и односи људе које затим треба на различите начине ослободити, или они морају сами да се ослободе. Паралелу представља водени дух или цар, или дух *кирничий* – популарна варијанта описује како он присиљава човека – трговца-морепловца или путника да му обећа дете, које се родило код куће

у његовом одсуству. Баба-људождерка, баба рога – *баба яга*, кошчана нога – *кістяна нога*, космати језик – *волосяний язык*, у авану јаше – *в ступі їздить*, тучком тера – *товкачем поганяє*, метлом трагове сакрива – *мітлою слід замітає*.

Најраспрострањенију групу чини мотив ненормалних родбинских односа у патријархалној породици, издвојен, отуђен од породице и због тога лишен оних моралних регулатора, које је давала породична солидарност.

Најпопуларнија група мотива је зла маћеха и њена ћерка, њена злоба према деци од претходне, умрле жене, посебно према девојци од прве супруге: «дедина ћерка», коју осуђују, истерују из куће или се на сваки начин труде да убију «баба» и «бабина ћерка». «Деда» притом наравно не показује никакав труд да заштити окривљене. Али ћеркина покорност, добродушност, доброта и љубазност према свима које са њом искушава судбина, добијају помоћ од ње и наклоност свих: домаћих и дивљих животиња, предмета живе и мртве природе, чак разних демонских бића, и она је на крају крајева обасута различитим поклонима среће, у исто време док завидна и злобна бабина ћерка коју хоће да пуне стопама дедине ћерке да на исти начин стекне иста та богатства, напротив бескорисно страда због своје злобе и нечовечности. Помагачи дедине ћерке имају више или мање фантастичан карактер; богатство и срећну судбину она добија различитим натприродним путевима.

Лоша жена или сестра, која у разговору са неким натприродним злим бићем, на пример змајем, жели да се реши свог мужа или брата, због сопствене злобе или по наговору летећег змаја, задаје му различите опасне, безизлазне задатке, шаље га на далек пут (на пример по животињско млеко и слично). Муж налази добре помагаче – захвалне животиње, чудноватог коња или псе, или мудру и добру помоћницу која му отвара очи пред злобним мотивима његове жене или сестре и са овом саветницом он се на крају жени, а злу жену (или сестру) убија.

Улогу помагача такође имају и људи који могу да размакну планине – *Вернигора*, ишчупају дрвеће – *Вернидуб*, ослободе пролаз преко воде – *Крутивус* (бајка «*Котигоршко*»), при чему њихова имена личе на псеудониме козака, што говори и о козачком елементу, специфичном за украјинске бајке. Сваки помагач представља персонификацију одговарајућих особина главног лика или његовог стања. Такви помагачи могу бити не само становници шуме, воде или ваздуха, већ и разни чаробњаци, вешци или баба-роге које јунак среће на свом путу. Тако су се *Вернидуб* и *Вернигора* у прасловенској митологији сматрали помагачима Перуна, слични су били ликови *Морозка*, *Батька вітрів*. Чаробњаци бајки, магови, митски управитељи стихија генетски се пореде са врачим који су некада обављали култне обреде. Њихову помоћ могуће је добити једноставно када их се човек сети после сусрета са њима. У већини бајки вешци и животиње помажу јунаку трипут: на земљи, на води и на небу. У овој традиционалној трократности бајке „светова“ изражена је стара традиција представљања дрвета живота са његовом поделом на три нивоа по вертикали и четворократношћу по хоризонтали. У овоме се јасно изражава вековна тежња човека да спозна суштину васељене, да потчини својој вољи не само земљу, већ и небо и светски океан. (Дунајевска 1987)

Са темом добре, мудре помоћнице често се повезује популарни (понекад независно од ње разрађиван) мотив: чудновато заборављање учињених

добročинстава због непридржавања датог наређења да неког не поједе, да нешто не уради; добročинства се затим чудновато помињу у веселом разговору птица, итд.

Добра и верна жена, чије место заузима неким враџбинама њена лоша сестра (понекад и «бабина ћерка»), саму жену претвара у животињу, узима јој очи, душу и томе слично, затим је клевеће пред мужем, који јој каже да убије или отера жену, узима њену децу, итд, док се на неки начин, мање или више чудноват, не открије истина и верност добре жене и злоба њене противнице. Понекад је непријатељ неверни пријатељ мужа или његов слуга. Једна од варијанти ове теме је верна жена коју је оставио муж, која га верно чека и дочека га, али у последњем тренутку, стиже лажна вест да се спрема да се уда, када стиже њен муж...

Просидба или тражење украдене жене је мотив богатирског карактера, који често служи као костур «бајки о догађајима»; центар фантастике налази се или у лику тог натприродног догађаја у коме треба наћи девојку или жену, или у неприродним тешкоћама које треба победити, најзад и у начину на који треба скинути враџбине, бачене на девојку или жену, коју су ухватили зли чаробњаци.

Осуђена на смрт, бачена и на чудноват или природан начин сачувана и васпитана деца, посебно момак коме је судбина доделила да постане убица родитеља, да стекне царство, итд. Овај мотив улази као један од најважнијих у групу о неминовности судбине, намењене човеку.

Злостављана деца: момци који живе у пепелу и пепељуге девојке; тема која се пореди са дедином ћерком и најмлађим братом-глупаком представља варијанту претходног мотива, али се временом развија самостално.

Три брата, најмлађи брат – срећни глупак веома је распрострањена и популарна тема која обједињује у себи, својствено, два мотива: а) за глупаке је срећа, б) најмлађи брат, обично трећи, кога не примећују старија браћа изражава далеко више и мудрости и моралне вредности (одважност, пажња, дужност), због чега проналази присталице и заштитнике и постиже успех. Тема се одржава повремено у тону бајке, јуначко-фантастичном, повремено прелази у свакодневну околност. Уобичајени помогачи простодушног, часног глупака су захвалне животиње и посебно чудновати коњ, уобичајена тајна његовог успеха.

Супарништво двојице браће: завидног и богатог старијег и сиромашног и доброг млађег. Тема се пореди са претходном, са друге стране са темом неминовне судбине, злочинцима и заборављањем истих. Карактеристична нота је антипатија према богатима који се представљају као незасити и нечовечни (на пример богати брат узима за жито сиромашном једно око, затим друго).

Ван круга родбинских односа налазе се следеће теме, као што су: немилосрдни и поносити цар и његова казна; спретни злочинци који краду у немогућим условима; mudar и снажан или нечовечанском снагом обдарени радник кога узима, полакомивши се због ниске плате, шкрт и завидан домаћин и страда од њега; разбојници – претежно глупи (тема се пореди са глупим дивовима, од којих се спасавају украдена деца, девојке, и слично); глупи народи и глупаци уопште. Ове теме имају мање фантастичних елемената и прелазе у новелу и шаљиву причу (анегдоту).

У корпусу од укупно 135 народних бајки¹⁴ и 52 историјске песме и думе¹⁵ на укупно 1.421 примеру¹⁶ забележено је 46 различитих бројева, тачније бројеви: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 20, 24, 26, 30, 40, 50, 54, 84, 99, 100, 101, 110, 160, 200, 250, 300, 350, 500, 600, 700, 750, 1.000, 3.000, 4.000, 6.000, 8.000, 10.000, 40.000, 50.000, 100.000.

Централно место у систему назива за бројеве у украјинском корпусу заузимају бројеви: *один* (417 примера), *два* (382) и *три* (274) који су најактивнији и најфреквентнији. Следе бројеви: *сто* (41), *дванадцять* (36), *десять* (34), *чотири* (33), *сім* (26), *п'ять* (22), *двадцять шість* (16), *п'ятдесят* (12) и низ мање активних бројева – *вісім* и *тисяча* (10), *шість*, *двадцять* и *тридцять* (8), *дев'ять* и *тринадцять* (7), *сорок*, *триста* и *сорок тисяч* (6), *двісті* и *чотири тисячи* (5), *сімсот* (4), *п'ятнадцять*, *дев'яносто дев'ять*, *сто десять*, *десять тисяч* (3), *одинадцять*, *чотирнадцять*, *вісімнадцять*, *п'ятдесят чотири*, *п'ятсот*, *шістсот*, *три тисячи*, *вісім тисяч* (2), *двадцять чотири*, *вісімдесят чотири*, *шість тисяч*, *п'ятдесят тисяч*, *сто тисяч*, *сто один*, *сто шістьдесят*, *двісті п'ятдесят*, *триста п'ятдесят* и *сімсот п'ятдесят* (1).

Нашу пажњу због својих значења и лексичко-семантичких варијанти највише привлаче називи за бројеве *один*, *два*, *три*, *десять*, *чотири*, *сім* и сви деривати и сложени бројеви ових бројева.

Назив за број один

У језику украјинских народних бајки, историјских песама и дума најактивније функционише назив за број *ОДИН* (у истраживаном корпусу назив за број један забележен је 396 пута, док је забележен 21 пример употребе редног броја *перший* и 2 примера броја *одинадцять*). Назив за број *один* спаја се са именицама које могу бити класификоване према њиховој корелацији са екстралингвистичким реалијама на следећих 10 група: одређен временски период, бића, јединица мере, квантитативна јединица, елементи фауне, елементи флоре, производи човекове делатности, делови тела, елементи топоса, разно: апстрактна и предметна сфера. Наводимо преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља са којима се спаја број *один* у украјинским народним бајкама, историјским песамама и думама.

1. Одређен временски период:

- *день* (11), *ніч* (10), *рік* (5), *вечір* (3), *год*, *тиждень*, *година*, *літо*

2. Бића:

- *чоловік* (19), *козак* (11), *син* (9), *пан* (8), *дочка* (8), *дитина* (7), *лях* (4), *парубок* (4), *хлопець* (4), *брат* (3), *дівка* (3), *дідич* (2), *наймит* (2), *жінка* (2), *багатий* (2), *господар* (2), *газда* (2), *царевич* (2), *жених* (2), *чорт* (2), *купець-шахрай* (2), *багач*

¹⁴ І. Я. Рудченко, Народні південно-російські казки, Київ, 1868, 1870; І. І. Манжура, „Малоруські казки, перекази, прислів'я, повір'я, записані в Катеринославській губернії“, 1894

¹⁵ К. Філярет, Українські народні думи, Львів, Видання товариства «Просвіта», 1920; Українські народні думи Т. 1, вступ Катерини Грушевської, Державиздавство України, 1927

¹⁶ Скоро трипут мање примера у односу на руски корпус који броји 4.165 примера и скоро двапут мање примера у односу на српски корпус који броји 2.524 примера

(2), гуцул, різчик, пияк, мужик, опришок, брехун, швець, матір, відьма, багатир, жебрак, невістка, злодій, легінь, цісар, воріг, цар, бідняк, вдова, святий, солдат, граф, люди, турчин, дука-сребраника, пані-ляшка, генерал

3. *Єдиница мере:*

- часть (2), фіра, мах

4. *Квантитативна єдиница:*

- раз (60)

5. *Елементи фауне:*

- віл (5), корова (5), бік (4), курка (4), ягнятко (3), кінь (3), мавпа, баран, телятко, гусак, півень, вівця, ворон

6. *Елементи флоре:*

- бір, дерево, листок, лозина, верба, груша, тополина, куш

7. *Делови тела:*

- ніжка (12), око (2), рука, кістка, маслак, черепок

8. *Производи човекове делатности:*

- дошка (8), постіл (6), сорочка (5), злотий (гроші) (4), чобіт (3), дукат (2), міх (2), пиріг (2), кілок (2), вуздечка, черевик, колесо, карбованець, відро, свита, червінець, крейцер, віконце, засік, ікона, паляниця, хліб

9. *Елементи топоса:*

- село (13), край (3), дорога (3), хата (3), місце (2), місто, куток, шлях, монастир, хижа

10. *Разно:*

- яйце (3), мекання, щастя, буква, кривда, обід, гришок, мить, пригода, милосердіє, безвіддя (недоля), дивізія, слід, вітер, ряд, пісня, ярмарок, борг, річ, слобода, доручення

Значења броја один:

1. Примарно номинативно значење - 'број један, прасловенски **edinъ*, **edъnъ*, сложеніца од елемената **ed* и **inъ*, прасловенски **ed* води порекло од индоевропеске заменичке основе **e-* која се среће у латинском *esse* „он“, *esquis* „неко“, нвн. *etwas* „нешто“, такође, могуће у руском *едва*, украјински *ледве*, старословенски *єда* «зар, или»; мање вероватна претпоставка о вези са санскритом *adīh* „почетак“, прасловенско **inъ* срећемо у украјинском *іниий*, у поређењу са латинским *unus* < *oinos* „један“, грчки *οινή* „један поен“ (у игри), литвански *vienas* „један“, пруски *ains*, готски *ains*, што се пореди са индоевропским **oi-nos*.' (ЕСУМ 2003: 159)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *Але як десь загубиш хоч одне ягнятко, здеру з тебе шкуру.; Я вам дров привезу не одну фіру та ње ще мій слуга нарубає...; Перед днем все розлазиться, розбігається, лиш одна мавпа посилено гризе скалу і пищить.; Дома росте лошачок, а вуздечка у мене одна, та ще њ золота.; ... лише видали їм на дорогу по одному дукату.*

2а Номинативно значење - 'временски одређен': *Ось одного разу в пана здохла собака...; Одного разу почали вони молотити...; ... а одного году та така добра пшеиця зародила, одразу поспіла і сиплеться.; Раз мати на світ родила, раз і помирати!*

3. Номинативно значење - 'неки, неодређен, непознат; било који': *Ішов день, ішов два, а на третій день під вечір прийшов він у одне село...; Один гуцул мав трьох синів.; Але коли вертався додому, з одної хати вийшла стара жінка і спитала...*

4. Номинативно значење - 'точно одређен, познат': *... я його однією дорогою ношу, а він другою тікає.; Жив собі на світі один різчик; Якось замовив йому один монастир виточить з дерева дванадцять апостолів.*

5. Пренесено значење - 'точно одређен временски период': *На один рік (продається цей парубок).; ... й за один день хлопець ніяк не міг дійти туди пішки.*

6. Пренесено значење - 'први по ряду': *Ото поткнувсь був один (наречений), поткнувсь другий, але на таку змову не пристають.; Рано вставши, батько порядкує: одного сина туди, другого туди, третього теж...*

7. Пренесено значење - 'сам': *Коли zostалися одні, хлопчина шепнув...; Одні собі в карти грають...; ... нудно було йому одному.*

8. Пренесено значење - 'један; једини; јединац': *Був собі батько, а в нього один син...; У багатого ж тільки одним один син...; Десь-не-десь були собі чоловік із жінкою і мали одним одну дитину – дочку.; ... і мали одну-єдину донечку Марусю.; Навчи мене хоч однеї пісні на згадку!*

9. Пренесено значење - 'исти': *Нікуди подітися попові, покоровся, став з апостолами в один ряд.; А то не одно? Ти завжди хочеш бути першим!; Та я все одно, що стіна!*

10. Пренесено значење - 'једино; само': *Пан щось хотів сказати, але з його рота виходило тільки одне мекання.; ... тільки не той, що був, а одні кістки.; Небіжчик чоловік лишив одні борги...; Капарниця має тільки одну сорочку...; Що я за дурний – тільки один хліб їм?*

11. Пренесено значење - 'један те исти, понављани, таутологија': *... бо щодня одно товкла: «Веди!» - та й годі.*

12. Пренесено значење - 'топосно одређен (уз именицу місце)': *... і всі на одне місце поскидали.*

13. Пренесено значење – 'један од два; део нечега': *... і на слупу написав з одного боку версту, а з другого прибав таблицю.; Йде Тимко дорогою, в одній руці несе горицк з борщем, а в другій – ложки та хліб.; З одного краю колоду підсуває, а з другого скриню витягає.; Нюхнув на один бік, нюхнув на другий...*

Сложени број од броја один, **ОДИНАДЦЯТЬ** (10+1) забележен је само уз лексему година (2) и има значење 'точно одређено време, тренутак': *Прийди, Кирильцю, завтра об одинадцятій годині...*

Перший

У українском језику за бројање у низу као еквивалент броја один функционише редни придев **ПЕРШИЙ**. Међутим, његова етимологија везана је за корен **первиий*, што је настало као облик компаратива од *первий* (ЕСУМ 2003: 358), што условљава развој посебних лексичко-семантичких варијанти у самосталној оријентацији овог броја. У истраживаном корпусу *перший* је забележен уз следеће лексеме: *Одређен временски период*: день, ніч; *Бића*: дука-сребраника, полковник, рицарь, жінка, пліткарка, купець-шахрай, міністр; *Квантитативна*

јединица: раз; *Елементи фауне*: баранчик, ворон; *Елементи топоса*: ресторація, хата; *Јединица мере*: пучок и *Разно*: цвіт, часть, потреба, хуртовина.

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'први, редни број'
2. Номинативно значење - 'при по реду; први пут; набрајање': *Доходять вони до Викторова, той перший залишається...; Першою отямилася жінка і сказала...; Я перший помітив на дорозі бабу з ташкою!; Ото ж перший баранчик і змушує ...; ...коли ж це їй первина.*
3. Пренесено значење - 'првобитан': *... а в ліве виліз таким дурнем, як був і перше...; ...зробився ще кращим, як перше був...; Те, що було перше, то пусте...*
4. Пренесено значење - 'најпре, пре свега': *Перш за все побудую великий будинок...; ...що перше мав млинок...*
5. Пренесено значење - 'први, најважнији': *...за першого міністра маєш того гуцула...;*
6. Пренесено значење - 'први, најбољи, највећи; суперлатив': *... що дасть царівну за найпершого брехуна.*

Како видимо из наведених значења, *один* је пре свега прасловенски број који води порекло од индоевропеске заменичке основе. Његова номинативна значења су: *неки, неодређен, непознат; било који*, али и *тачно одређен, познат*, што већ указује на енантосемију код различитих значења овог броја. Следећа номинативна значења броја *один* су: *временски одређен* и *количински одређен*. Још су интересантнија његова пренесена значења: *тачно одређен временски тренутак; први по реду; сам; један, једини, јединац; исти; једино, само; један те исти, понављани; топосно одређен; један од два, део нечега.*

Перший је редни број, његова значења су: *први по реду, први пут, набрајање; првобитан; најпре, пре свега; први, најважнији* и забележено само у украјинском корпусу: *супрелатив, први, најбољи, највећи (најпрви)*. Интересантне су именице изведене од *перший* или *первий*: *першенський* – главни, први; *першинський, першак* – почетник, новајлија, иницијатор; *першачка* – кобила која се први пут ојдребила; *першенство, першина, першість, першун* – шампион, победник; *перш* – најпре, раније, пре; *перше, перші* – раније, пре; *першенствувати, першувати* – држати предност, водити; *впершу* – на почетку, најпре; *заперше* – раније, претходно; *напершу* – најпре; *навперше* – најпре; *сперш, сперше, спершу, спершунку* – пре свега; *уперш, уперше, упершині* – једном, некад; **первиий*, што је настало као облик компаратива од *первий*; *первенький* – раније рођени, старији; *первеньственный* – први по реду; *первинний, первичний* – нетакнут, првобитан; *первісний, первотний* – првобитан, почетни; *первоинний* „брат/сестра од ујака/стрица/тече, рођак“; *перве* – пре, раније; *первичка, первачка* – прва ћерка; *первенець, первенство* – првенство; *первець* – првенац, прво, старије дете; *первітка* – прва вољена; *доперва* – управо, само, тек; *ізперва* – најпре; *наперве* – најпре; *попервах* – најпре; *сперва* – најпре. (ЕСУМ 2003: 358)

Различите традиције пратиле су човека од дана његовог рођења. Тако, у неким регионима Украјине одојче најпре не доји мајка, већ жена, која је већ дојила своје дете. На први рођендан постоји обичај првог шишања косе и сечења ноктију

детету, као и његовог првог опасавања (стављања појаса). У Карпатима је постојао обичај првог уплитања косе девојчицама од три-пет година, у другим местима девојчицама су први пут уплитали косу са пет година. Такође су познати различити обреди који симболизују прелазак детета у другу старосну групу: за дечаке – прво седање на коња и прво рвање, за девојчице – прво предење и чак прво облачење сукње.

Низ традиција повезан је са свадбом. Тако је, облачећи се за венчање, млада причвршћивала за подсукњу комад свог првог веза или се опасавала танким појасом првог плетења. Понекад се млада опасује пређом на којој се учила (*учбовою пряжею*), то јест, оном, коју је први пут сама испрела. Сматрало се да је ова пређа, као и друге рукотворине, које је девојка први пут направила без туђе помоћи, имала посебну снагу, способну да је чува од урока и да је излечи у случају болести. (Лукинова 2000: 41)

Као важан догађај у животу нове породице и истовремено забава сматрао се први одлазак младе по воду. Њу су пратили бојари и музичари, гости су певали песме, њих су прскали водом, прва ведро су превртали, итд. У неким регионима Украјине обављао се старински постсвадбени обред честитања младенцима првог пролећа после свадбе – такозвани младенци (*в'юнишники*). До стана младог пара долазила је обредна поворка, њени учесници су честитали, служили се специјално припремљеним јелима. Увече је организована шетња младенаца (*в'юничне гуляння*¹⁷).

Пуно је обреда и обичаја повезано код Украјинаца са првим пословима пољопривредних радова: свечано се обављало прво пролећно орање, почетак сетве, прво истеривање стоке на пашу, почетак сакупљања летине, итд. Тако су на орање одлазили по први пут у многим местима, често још симболично, првог маја. Пре одласка орач се умивао, облачио све чисто, понекад и нову кошуљу. У поље су обавезно са собом носили хлеб, који је остао од празника (Ускрса, Благовести), специјално испечене крстеве, свадбени хлеб (*коровай*). Овај хлеб, посебно крстеве, давали су такође воловима или коњу. У семе су додавали зрно, које је било намлаћено прошле године из последњег снопа или венца, који је био освештан на Ускрс или на друге празнике.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *один*, његових деривата и редног броја *перший*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *один* у украјинском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3
1	неки, неодређен, непознат	Один гуцул мав трьох синів.
2	тачно одређен; познат	...я його однією дорогою ношу, а він другою тікає.
3	временски одређен	...а одного году та така добра пшениця зародила, одразу поспіла і сиплеться.
4	количински одређен	Дома росте лошачок, а вуздечка у мене одна, та ще й золота.
5	тачно одређен временски период	...й за один день хлопець ніяк не міг дійти туди пішки.

¹⁷ Лукинова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах, Київ, Наукова думка, 2000, стр. 41

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3
6	први по реду	Рано вставши, батько порядкує: одного сина туди, другого туди, третього теж...
7	сам	...нудно було йому одному.
8	један, једини, јединац	Був собі батько, а в нього один син...
9	исти	Нікуди подітися попові, покоровся, став з апостолами в один ряд.
10	једино, само	Пан щось хотів сказати, але з його рота виходило тільки одне мекання
11	један те исти, понавльани	...бо щодня одно товкла: «Веди!» - та й годі.
12	топосно одређен	...і всі на одне місце поскидали.
13	један од два, део нечега	... і на слупу написав з одного боку версту, а з другого прибив таблицю.

Лексичко-семантички потенціјал деривата назива за број *один* у украјинском фолклору

Р. бр.	Деривати броја один	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	одинадцять	точно одређено време, тренутак	Прийди, Кирильцю, завтра об одинадцятій годині...

Лексичко-семантички потенціјал назива за број *перший* у украјинском фолклору

Р. бр.	Број перший	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	перший	први по реду; први пут, набрајање	Доходять вони до Вікторова, той перший залишається...
2	перший	првобитан	...а в ліве виліз таким дурнем, як був і перше...
3	перший	најпре, пре свега	Перш за все побудую великий будинок.
4	перший	први, најважнији	...за першого міністра маєш того гуцула...
5	перший	први, највећи, најбољи, суперлатив	...що дасть царівну за найпершого брехуна.

Назив за број два

Следеће место по френквентности примера у украјинском корпусу назива за бројеве у језику украјинских народних бајки, историјских песама и дума заузима назив за број *ДВА* (у истраживаном корпусу назив за број *два* забележен је 182 пута, број *другий* 200, *дванадцять* 36, *двадцять* 8, *двадцять п'ять* 16, *двісті* 5, *двадцять чотири* и *двісті п'ятдесят* по једанпут). Наводимо преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља са којима се спаја назив за број *два* у украјинским народним бајкама, историјским песмама и думама:

1. Одређен временски период:

- день (10), рік (5), тиждень (2), піврік

2. Бића:

- брат (14), козак (6), парубок (2), жінка (2), чоловік (2), близнюк (2), син (2), дівчина, газда, люди, жандарм, торгівець, брехун, мужик, хоз'яїн, ятрівка, гайдамак, діти, турчин, невольник

3. Јединица мере:

- двічі (7), міх (4), половина (3), пуд, метр, жменя, фіра, верства, двійно, кубок вина

4. Елементи фауне:

- пара волів (7), баран (2), пара коней (2), кінь (2), віл, корова, ведмідь

5. Делови тела:

- рука (4), нога (2), бік (2), шкура, ріг

6. Елементи флоре:

- дубець

7. Производи човекове делатности:

- корабель (4), гармата (4), відро (3), кайдан (3), кілок (2), карбованець (2), торба (2), шапка, постіл, соха, терн-байрак, сабля золота

8. Елементи топоса:

- камінь (2), млин, стовп

9. Квантитативна јединица:

- гроші (14), раз (4)

10. Разно:

- щастя, яечко, громада, ряд

Значења броја два:

1. Примарно номинативно значење – ‘два, број’ – староруски *dъva*, староцрквенословенски *dъva*, *dъve*, према литвански *dù* (<**dviuō*), *dvi*, летонски *divi* m <**divi* m. старопрусски *dwaī*, староиндијски *divāi*, *divā*, *dvāi*, *dva*, *divē*, *dvē*, авеста *dva* m. *diue*, f, n., грчки *δύω*, *δύο*, латински *duo*, *duae*, ирски *dāi*, *dā*, *dí*, f, готски *twaī*, *twos*, *twa*, албански *dy*. (ЕСУМ 2003:16)

2. Номинативно значење - ‘количински одређен, 1+1’: *Приніс до річки, прив'язав два камені до шиї та й укинув з крутого берега.; ... як пан здере із мене дві шкури, то ти будеш винен.; ... а в тій хаті дві дівчини живуть; Були собі два брати: один був дуже багатий, а другий – бідний.; Коли це приходять два ведмеді...*

2а Номинативно значење - ‘временски одређен; кратак’: *Ішов день, ішов два, а на третій день під вечір прийшов він у одне село...; Через два роки дожився до того, що осталася тільки одна хата.; Та треба, але я тепер беру лише на два роки.; ... і домовляються, що через два дні мають зійтися у Боднарові.*

3. Номинативно значење - ‘паран’: *Мій чоловік продав два воли і втормував багато грошей.; Добре, я можу й двома руками махати.; ... була б оце пара нових гарних чобіт!; Узав зі злості та й забився з убогим об заклад на пару волів.; ... і ще й на додачу цих пару коней...*

4. Пренесено номинативно значење - ‘једнак, парни део нечега’: *...і пором розійшовся на дві половини...; ...і шовкову хустинку надвоє раздерла.; Е, ні, це ще надвоє баба врожила.*

5. Пренесено номинативно значење - ‘опозитивні’: *Вибирай щось із двох: або мовчи і живи, або розкажи і вмирай.*

6. Пренесено номинативно значење - ‘близанци’: *А Калинка скоро народила двох хлопчиків-близнюків із золотими чупринами.*

Како следи, номинативна значења назива за број два у украјинском корпусу су количински одређен, 1+1, када два представља једну заокружену целину која се

састоји од два дељива дела. *Два је паран*, увек се састоји од *два иста*, што говори о његовој целовитости, потпуности, богатству. *Два је временски одређен* и често означава *кратак временски период*. Пренесено значење броја *два је паран, једнак део нечега*, што опет говори о његовој целовитости и потпуности, јер само два дела чине једно цело, целовито, потпуно. Међутим, *два* може имати и *опозитивно значење*, када нуди два кључно различита избора. И, најзад, пренесено значење броја *два је близанци – два иста, идентична*. У нашем истраживаном украјинском корпусу лексичко-семантичке варијанте броја *два* су позитивне.

Међутим, у народним веровањима семантички потенцијал броја *два* је некада позитиван, некада негативан. Близанци су носиоци исте судбине, оличење удвојености, парности. Код Украјинаца култ близанаца представљају симетрични јахачи поред дрвета света или његових аломорфа (жене-дрвета, стабла света), симетричне коњске главе, симетричне птице. (Војтович 2002:31) Други мотив индоевропске митологије је мотив венчања бога са сопственом ћерком и због тога специфични облик култа близанаца. Пример таквих ликова су грчка Деметра (буквално „мајка-земља“) и Кора (Персефона; „Кора“ буквално „ћерка“). Општесловенски карактер култа богиње Ладе и њене ћерке Леле сличан је култу Деметре и Коре. У словенској митологији оличењем воде и светлости сматрају се деца-близанци богиње Ладе – Лељ и Полељ. Код Украјинаца са Карпата постоји легенда о девојкама-близнакињама, које су отелотворење две различите врсте посла. Истраживачи сматрају да је ова легенда једна од најлепших староукрајинских митова о близанцима.

„Једна жена није имала деце. Пошла је ког Чугајстра (демона, ђавола) и замолила га да јој поклони утеху и радост. Чугајстер ју је саслушао и рекао: „Добро, поклонићу ти две ћерке, али оне неће припадати само теби, већ целом свету, и једна без друге ништа неће моћи да ураде на земљи“. Жена се обрадовала и пошла од седобрадог Чугајстра кући. Ускоро је родила близнакиње. Али једна ћерка није имала руке, а друга очи. Ћерке су ускоро одрасле, али једна без друге нису могле ни корак да направе и нису могле ништа да ураде две девојке, јер је једна видела све, знала је како нешто треба да уради, али није могла, јер није имала руке, а друга је имала руке, знала је и умела како да уради било шта, али није видела, јер није имала очи. И ове две девојке до дан данас припадају целом свету. Јер је девојка која је без руку сама идеја рада, то јест мисаони рад, а девојка која је без очију је физички рад, то јест оличење идеје“. (Пушик 1994)

Код Украјинаца је до данас распрострањена забрана да труднице једу нешто удвојено, срасло: поврће, јаја са два жуманцета, итд. У неким областима Полесја сматрали су да рођење близанаца доноси радост и добитак у домаћинству, а у другим, супротно, сматрали су да ће један обавезно умрети, или да ће отац или мајка умрети. Често су ово веровање повезивали са календарским датумима. Уколико се близанци роде на паран датум, њихова ће судбина бити срећна, а уколико се на непаран датум роде девојчица и дечак, једно од њих ће умрети. Према другом веровању, уколико се роде близанци, дечак и девојчица, они неће бити срећни, умреће, а уколико се роде близанци-дечаци и близнакиње-девојчице живеће дуго и срећно. Негативна митолошка суштина близанаца сјајно је изражена у веровању да су они резултат зачећа уочи „духова“ (*diđiv*), односно у дане, када се забрањивала брачна блискост. Близанци су се одвајкада сматрали нечим

необичним. Њихово рођење било је највећи предзнак, често злослутни. Близанци су *преко мере много* човека. Због тога порицање значи одговарајуће разликовање. Зато су у процесу културне еволуције појаву близанаца постепено почели да оцењују и позитивно. (Војтович 2002:31)

Често близанци представљају и добар предзнак: отуда легенде и митови о близанцима оснивачима људског рода уопште или одређеног рода-племена, града, царске династије, на пример, богиња свега постојећег Лада. Небеска мајка рађа близанце Леља и Полеља, то јест воду и светлост. Нераздвојивост небеско-земаљских и ватрено-водених непогода запажа се у време њиховог највећег испољавања божанства, у купалским радњама. Појмови живот и смрт такође су означавали вековно јединство. У бајањима свако повећање броја схвата се као увећање постојања. У одређеној мери мотив двојништва и двојника изједначава се са појавама о претварању, вукодлацима, дводушницима. Дводушник је човек који у себи има две душе: људску и демонску, или два срца (*дводушник*). Дводушник се дању понаша као обичан човек, а ноћу одмах заспи дубоким сном, тако да не може да се пробуди. Тада он лута ван свог тела или у свом лику, али у облику пса, зеца, коња, итд. Вештица-дводушница се претвара у мачку, пса, слепог миша или у точак, жарач, клупко. Уколико таквог човека неко покуша да заустави, он може да убије, на пример, снагом ветра. Дводушник се може пробудити само уколико се његово тело окрене за 180 степени. У том случају он ће бити болестан најмање две недеље. Понекад после смрти душа дводушника постаје вампир, који живи у гробу, или испод воде, или на пустим местима. Такав вампир пије крв, узрокује болести код деце, помор стоке. У Карпатима дводушник је такође *вітряник* који подиже јак ветар и лети у њему невидљив. Посебно опасно оружје дводушника је са оба краја запаљена иверица, којом он наноси ране. (Војтович 2002:128)

Насупрот дводушнику, двожилном човеку (*двожилна людина*) према веровању, крв тече не једном, већ двама жилама: због тога он има и снагу и здравље двапут веће. Он има два живота и никада није болестан. Двожилна стока је веома јака и здрава, она се може препознати по избочини на врату. Када угине, не треба је извлачити на капију, већ на ону страну ка којој лежи окренута главом. Ако лежи ка огради, треба поломити ограду, иначе ће у том истом дворишту настрадати још дванаест грла стоке. (Војтович 2002:128)

Двозуби људи (са два реда зуба) као и људи са косим зубима (који не расту равно) могу да урекну човека и да му изазову тешку болест. (Војтович 2002:128)

Према украјинским народним веровањима два означава пар, двојност, супротност једном непарном, увећање, уситњавање, зависност, сматра се опасним, ђаволским бројем, асоцира се са срмћу. Удвојени или спојени предмети могли су према веровању да донесу несрећу и смрт. Као што јединица симболизује центар, двојка означава наставак. Два је први број после јединице, а због тога симболизује такође грех, штету, женски почетак. Он је симбол земље. Међутим, поред негативне семантике, два често има и позитивну семантику. Пар животиња, на пример, два лава или лав и бик (обојица—сунчани) означавају дуплу снагу. У украјинским бајкама два голуба су вечни симбол чистоће, верности, Божијег духа, који спаја душе момка и девојке, како би се очистили за живот на белом свету.

Другий

Следећи, најактивнији по броју примера у украјинским народним бајкама, историјским песмама и думама је назив за број *ДРУГИЙ*. У истраживаном корпусу стоји уз следеће лексеме из лексичко-семантичких поља:

1. Одређен временски период:

- день (44), ніч (4), неділя (4), рік (3), тиждень (3), година (2), вечір, місяць

2. Бића:

- син (7), брат (6), чоловік (4), дочка (2), пан (2), жених (2), хлопець (2), козак (2), люди, парубок, баба, дитина, купець-шахрай, брехун, людські діти, кравець, матір, невістка, кума, зят, селянин, цар, Марко Рудий, Войтенко ніжинський, полковник – Мартин полтавський, пані-ляшка, рицарь

3. Квантитативна јединица:

- раз (13)

4. Јединица мере:

- пучок (4), мішок

5. Елементи фауне:

- ворон (2), кінь (3), волик, баран, курка, корова, кобила

6. Елементи флоре:

- куш, дерево

7. Делови тела:

- нога (7), бік (6), рука (3), око (2)

8. Производи човекове делатности:

- кілок (2), постіл (2), чобіт, червінець, сундук, відро, пиріг, макітра, копійка

9. Елементи топоса:

- дорога (5), село (3), ресторація (2), повіт, хлів, табір, засік, жолоб, ятір, сторона

10. Разно:

- часть (4), кінець (2), щастя, зима, життя, біда, громада, цвіт, безхліб'я (недоля), хуртовина

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'други, другачији' према белоруски *друг*, старословенски *drug* – друг, *drugī* – други, другачији, полабски *draug* - други, чешки *druh*, *druhu*, словачки *druh*, бугарски *друг* – други; старословенски *дроугъ* – друг, други; прасловенски **drugъ* – друг, пријатељ, према литванском *draugas* – сапутник, друг, *draug*, *drauge* – заједно, заједнички, *sudrugti* – придружити се, летонски *draugs* – друг, колега, други члан пара, други, пруски *draugi* - наследник, готски *gadrauhts* - војник, *driugan* – ратовати, борити се. Прасловенско *drugъ* изводи се из индоевропског **dhrugh-* (**dherough-*) бити спреман, јак, порекло води од **dher*, према другом објашњењу прасловенско *drugъ* изводи се од индоевропског **dhreu-/dhru-* јак, чврст, веран, поуздан (одатле и индоевропско **dhereuo-* дрво, поуздан, веран према немачком *trauen* веровати) у том случају везује се са готским *triggws* – веран, староенглеско *getrywē*. Претпоставља се да је и позајмљеница пранемачких облика **drauga* – друг, **draugti* – дружина из прасловенског језика, од веза типа старословенског *дроугъ* развило се придевско и бројчано значење „други, другачији“ које постоји у свим словенским језицима; у

последње време предлага се ново поређење из санскрита *druh* – непријатељско демонско биће, авестински *druhš* – друг – демонско биће, утелотворење злих сила (ЕСУМ 2003:134)

2. Номинативно значење - ‘следећи по реду, набрајање’: *Кинулась Настя до хліва, щоб другого волика нагодувати, напоїти.; Потім підскаочив він до другої курки...; Тоді вона одчинає ще й другий сундук...; Цього разу уже друга дочка нічого не робила...; От на другий день звуть його знову брехні казати.; Пішли і другий раз: набрали й вдруге по стільки ж.; ... другий раз махне – хлібом закусить.*

3. Номинативно значење - ‘један од два, други крај’: *...скинув другий постіл і лишив його серед дороги.; Нюхнув на один бік, нюхнув на другий...; Дам тобі, коли дозволиш видовбати й друге око!; Дам, але відрубая тобі й другу руку; Я візьму за іден кінець у зуби хляків, а ви, єгомость, беріть за другий...*

4. Пренесено значење - ‘супротан; преко пута’: *Сім тижнів плив він китом на другий бік моря...; Половина вас нехай тягне в одну сторону, а половина в другу...; ... коза в один бік пішла, а баран – у другий.*

5. Пренесено значење - ‘другачији, који се разликује’: *...я його однією дорогою ношу, а він другою тікає.; Багач сів за один куц і їсть, а Панас за другий.; ... а друга дорога довша, а ближча.; ... що то друга громада може бути.; Грати засміялись та й дали йому другу кобилу.*

6. Пренесено значење - ‘остали’: *Ні собі, ні другим людям добра не зробив.; Иди робити, як другі людські діти.; А другі були тут пани...; Другі зяті цього короля стали збиратися...*

7. Пренесено значење - ‘топосно исцрпан, далек, удаљен’: *Попа не було вдома, деь правив службу Божу в другому повіті.; А було то на другім селі.*

8. Пренесено значење - ‘временски удаљен’ (уз именице рік, літо): *Через рік-другий став він з жінкою багатим, як його пан.*

9. Пренесено значење - ‘суседни’: *Одягнувшись, пішов у друге село до дочки.; Перед обідом пішов до другого табору...; ...й пішов на друге село до сестри.*

Деривати назива за број два

Деривати назива за број два оба, обидві; удвох, вдвох и њихова значења:

1. Номинативно значење - ‘оба, исти од једног’: *...стіною стоїть з обох боків дороги, таке гарне!; ...що у неї виросли обидві руки.*

2. Номинативно значење - ‘обоје, заједно’ – *... будем удвох робить, чи не луччий під заробіток.; ... і почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!; Увечері пішли удвох до дівчини.; От і живуть вони собі вдвох із жінкою.*

Интересантне су и речи изведене од броја два: *двійка, двійко* - двоје; *двійник* – особа која личи на другу, спарени предмети; *двійняк* – јечам са две гране; *двійнята, двійця* – близанци; *двойко* – двоје, пар; *двойство* - дуализам; *двойчатник* - двојник; *двійний, двійчатий, двоїстий, двоїчастий, двоякий; двічі, удвоє, двоїть, двоїнити, задвійний* – двострук, двојак; *двоякий* – двородни; *задвоє* - удвоје, *надвоє, подвійник* – двојник. (ЕСУМ 2003: 16)

Дериват назива за број *другий вдруге* и његово значење:

1. Номинативно значење - 'други пут, следећи пут': *Раз мені покажете, паніматко, а вдруге і сама знатиму.*

Дванадцять

Број *ДВАНADЦЯТЬ* забележен је 36 пута и стоји уз следеће лексеме из лексичко-семантичких поља: *Одређен временски период*: літо (3), година (2), рік; *Бића*: козак (3), апостол (2), міністр (2), діти, розбійник, дармоїд, злодій, персона; *Јединица мере*: мажа (2); *Елементи фауне*: пара волів (2); *Производи човекове делатности*: стілець (4), галера (2), корабель, горщик, гармата; *Квантитативна јединица*: червоні (гроші) (2), раз и *Разно*: часть, ряд

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'дванаест, основни број, 10+2,' старословенско **dъva na desęte*, прасловенско *d(ъ)va na d(ъ)va* што је сложеница од броја *d(ъ)va*, предлога *na*, преко и облика локатива броја *desęte* (ЕСУМ 2003: 17)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *Якось замовив йому один монастир виточить з дерева дванадцять апостолів.; ...з підводи злізли дванадцять розбійників.; Для того закликав своїх дванадцять міністрів...; Цар відправив від свого трону всіх тих дванадцять дармоїдів...*

2а Номинативно значење - 'количински исцрпан, много': *...і приганяє дванадцять пар волів...; ...аби змайструвати із одної дошки дванадцять стільців...; ...й проковтнула усі наші дванадцять кораблів...*

3. Пренесено значење - 'временски исцрпан, дуго': *...то я при війську дванадцять літ служу...*

4. Пренесено значење - 'узраст, стар' - *Найстарший син Панас вже мав дванадцять років.*

5. Пренесено значење - 'точно одређено време, тренутак': *О дванадцятій годині ночі...; Прийди, Івасю, завтра о дванадцятій годині...*

6. Симболичко значење - 'квантитативно исцрпан, вредан, скуп': *...дають йому кожен по дванадцять червоних...*

Двадцять п'ять

Број *ДВАДЦЯТЬ П'ЯТЬ* забележен је уз лексеме из *Одређен временски период*: рік (10); *Елементи флоре*: бук и *Квантитативна јединица*: карбованець (5) са следећим значењима:

1. Примарно номинативно значење - 'двадесет пет, сложен број'

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *... як вибудеш, то дістанеш півмаєтку, а не вибудеш, то по двадцять п'ять буків за кожен рік, і я тебе проганяю.*

3. Пренесено значење - 'вредносно одређен': *Вийма двадцять п'ять карбованців, дає.; ... хто внесе за нього двадцять п'ять карбованців, то той до себе і візьме його...*

4. Пренесено значење - ‘узраст; стар’: ...*котрому вже давно перейшло за двадцять п'ять років...*

5. Пренесено значење - ‘временски одређен – период служења војске’: *А колись усіх сиріт забирали до війська на двадцять п'ять років.; Це було тоді, коли в солдатах служили по двадцять п'ять років.*

Назви за остале сложене бројеве од броја два

Број **ДВАДЦЯТЬ** стоји уз лексеме из следећих лексичко-семантичких поља: *Одређен временски период*: рік (2) и *Квантитативна јединица*: карбованець (6) са следећим значењима:

1. Примарно номинативно значење - ‘сложени број двадесет’ – старословенски *dъvadesęti*, прасловенски *d(ъ)va desęti*, сложени број, од броја *d(ъ)va* и облика двојине од броја *desęti* (ЕСУМ 2003: 16)

2. Пренесено значење - ‘узраст; стар’: *Мамин синок Юрцьо до двадцяти років ...; Вже ніби має двадцять років.*

3. Пренесено значење - ‘вредносно одређен, мало (уз именицу карбованець)’: *...і одного літа заробили по двадцять карбованців...; Та я візьму недорого: двадять карбованців.*

Број **ДВІСТІ** забележен је уз лексеме из *Јединица мере*: пуд и *Квантитативна јединица*: карбованець (3), лей и има номинативно значење - ‘количински одређен’: *Відчинив комору, а в тій коморі в засіках пшениці так що, мабуть, пудів з двісті, така, як злото* и преносно значење - ‘вредносно одређен’: *...заклав у дірку і витяг уже двісті карбованців.; То я дам вам ще дві сотки золотом.*

Број **ДВАДЦЯТЬ ЧОТИРИ** забележен је само уз лексему літо и има пренесено значење - ‘временски исцрпан, дуго’: *Недовірок християнський,/ Що був тридцять літ у неволі,/ Двадцять итири як став по волі...*, док је број **ДВІСТІ П'ЯТДЕСЯТ** забележен уз лексему рік и има пренесено значење - ‘узраст, веома стар’: *Знайшовся один дідо, що мав двісті п'ятдесят років.*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве *два, другий, њихових деривата* и *сложених бројева од броја два*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број два у украјинском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3
1	количински одређен, 1+1	Приніс до річки, прив'язав два камені до шиї та й укинув з крутого берега.
2	паран	Мій чоловік продав два воли і вторгував багато грошей.
3	временски одређен	Через два роки дожився до того, що осталася тільки одна хата.
4	једнак, парни део нечега	...і пором розійшовся на дві половини...
5	опозитиван	Вибирай щось із двох: або мовчи і живи, або розкажи і вмирай.
6	близанци	А Калинка скоро народила двох хлопчиків-близнюків із золотими чупринами.

Лексичко-семантички потенціал деривата назива за број *два* у українському фольклору

Р. бр.	Деривати броја два	Значення	Приклад з казки, історичних пісень і дум
1	2	3	4
1	оба	оба, істот од једног	...стіною стоїть з обох боків дороги, таке гарне!
2	удвох, вдвох	удвоје, заједно	... і почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!

Лексичко-семантички потенціал назива за број *другий* і його деривата у українському фольклору

Р. бр.	Број другий	Значення	Приклад з казки, історичних пісень і дум
1	2	3	4
1	другий	други, слідећи по реду, набрајање	От на другий день звуть його знову брехні казати.;
2	другий	један од два, други крај	Я візьму за їден кінець у зуби хляків, а ви, єгомость, беріть за другий...
3	другий	супротан, преко пута	Сім тижнів плів він китом на другий бік моря...
4	другий	другачији, који се разликује	...я його однією дорогою ношу, а він другою тікає.
5	другий	остали	Іди робити, як другі людські діти.
6	другий	топосно исцрпан, далекий, удаљен	Попа не було вдома, деє правив службу Богу в другому повіті.
7	другий	временски удаљен	Через рік-другий став він з жінкою багатшим, як його пан.
8	другий	сусідни	Одягнувшись, пішов у друге село до дочки.
9	вдруге	други пут, слідећи пут	Раз мені покажете, паніматко, а вдруге і сама знатиму.

Лексичко-семантички потенціал назива за складені брої од броја *два* у українському фольклору

Р. бр.	Број другий	Значення	Приклад з казки, історичних пісень і дум
1	2	3	4
1	дванадцять	количински одређен	Якось замовив йому один монастир виточить з дерева дванадцять апостолів.
2	дванадцять	количински исцрпан, много	...і приганяє дванадцять пар волів...
3	дванадцять	временски исцрпан, дуго	...то я при війську дванадцять літ служу...
4	дванадцять	узраст, стар	Найстарший син Панас вже мав дванадцять років.
5	дванадцять	точно одређено време, тренутак	Прийди, Івасю, завтра о дванадцятій годині...
6	дванадцять	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	...дають йому кожен по дванадцять червоних...
7	двадцять	зраст, стар	Вже ніби має двадцять років.
8	двадцять	вредносно одређен	..і одного літа заробили по двадцять карбованців...
9	двадцять чотири	временски исцрпан, дуго	Недовірок християнський./ Що був тридцять літ у неволі./ Двадцять штири як став по волі...,
10	двадцять п'ять	количински одређен	...як вибудеш, то дістанеш півмаєтку, а не вибудеш, то по двадцять п'ять буків за кожен рік, і я тебе проганяю.
11	двадцять п'ять	узраст, стар	...котрому вже давно перейшло за двадцять п'ять років...
12	двадцять п'ять	вредносно одређен	...хто внесе за нього двадцять п'ять карбованців, то той до себе і візьме його...

Р. бр.	Број другий	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
13	двадцять п'ять	временски одређен, период служење војске	А колись усіх сиріт забирали до війська на двадцять п'ять років.
14	двісті	количински одређен	Відчинив комору, а в тій коморі в засіках пшениці так що, мабуть, пудів з двісті, така, як злото
15	двісті	количински одређен	...заклав у дірку і витяг уже двісті карбованців.
16	двісті п'ятдесят	количински исцпан, много	Знайшовся один дідо, що мав двісті п'ятдесят років.

Назив за број три

Следеће место по френквентности примера у украјинском корпусу назива за бројеве у језику украјинских народних бајки, историјских песама и дума заузима назив за број *ТРИ* (у истраживаном корпусу назив за број *три* забележен је 194 пута, док је назив за број *третій* забележен 200 пута). Наводимо преглед свих лексема са којима се спаја број *три* у украјинским народним бајкама, историјским песмама и думама.

1. Одређен временски период:

- день (8), рік (6), літо (3), тиждень (2), ніч (2), тяжка неділя (2), доба, місяць

2. Бића:

- брат (14), син (12), найменший син (5), найстарший син (4), наймолодший син (3), наречений (2), парубок (2), купець-шахрай (2), чабан (2), піп, апостол, вояк, люди, донька, діти, чорт, жінка, мужик, жупан, сторіж, дука сребраника

3. Квантитативна јединица:

- раз (3), рубль, карбованець

4. Јединица мере:

- часть (10), віз (7), мішок (4), копа (3), пучок (2), фунт, жмень, метр, чверть, кубок (2), штука

5. Елементи фауне:

- кінь (3), ворон (2), трійка коней (2), овечка, бляшка, курча, голубочка, віл пальовий, яєчко

6. Елементи флоре:

- квіток (3), дерево (2), червона таволга (2), березина (2)

7. Производи човекове делатности:

- старий і новий кайдан (3), семирияга лихая (2), дукат, відро, паличка, підвода, штих, доска, лантух

8. Елементи топоса:

- ресторація, село, жолобок, могила, шлях, корчма

9. Разно: апстрактна и предметна сфера:

- порада (2), потрійна платня (2), загадка, слово, премудрість, кадовба, річ, робота, ряд, цвіт, недоля

Значења броја три:

1. Примарно номинативно значење – ‘број три, према староруском *трие*; старословенско *триє*; (*τρεῖς*); прасловенски **trъje*, према санскрит *trayas*, авеста *vrāyō*, литвански *trỹs*, латонски *trīs*, грчки *τρεῖς* (**treyes*)’ (ЕСУМ 2003:634)

2. Номинативно значење – ‘непаран, 2+1’: *Коло півночі прилетіли до шибениці три ворони...; Там посеред яру, в лісі, росте три дерева.; А про Дументієву льоху наперед дізналися три купці-шахраї.*

3. Пренесено значење – ‘целовит, који чини јединство’: *Збираються додому три вояки – вікторівський, комарівський і боднарівський...; Пішли раз три брати у хащу по дрова.; Зосталися три брата сиротами...; ...візьми собі за жону одну з моїх доньок – у мене їх три.; ...а от як нас було троє: один швець, другий кравець, а третій майстер...; Було собі три брати, усі три Кіндрати.; ...і з трьома премудростями вояк пішов у дорогу.*

4. Пренесено значење – ‘количински исцрпан’: *Коли це прибігає до його три коні, - такі гарні!; Іван і не зна того, що минулої ночі ночували в попаді три багаті попики...; ...купив три овечки, сокиру, обценьки й клевець...;...він випустить три однакові коні та й скаже...; Видувив старий у нас три дукати.*

4а Пренесено значење – ‘временски исцрпан’: *І дав йому цар строку три доби, щоб відгадав...; Проробив у купця тижднів зо три і заробив карбованців з тридцять грошей.; Якщо не впізнаєш, то він буде в мене ще три роки.; А коли Бог через три місяці не дасть сторицею, ніп Максимові дає своїх десять корів.; ...щоб вони після похорону ходили на цвинтар три дні.*

4б Пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан’ –; *...а дід і всипав йому три жмені жару...; ...я вам подарую і три мішки золота...*

Број три се, такође, учврстио у различитим обредима и обичајима словенских народа, он се најчешће среће у фолклору; познат је култ Триглава, божанства западних Словена, кога је представљао троглави идол; или света Тројица који у себи носе симболику троједини као јединство.

Као црвена нит провлачи се број три у бројним ритуалним радњама. Посебно је био омиљен и делимично је и данас у свадбеним обредима. Тако се код Украјинаца приликом просидбе сматрало за пристојно да се хлеб сватовима окреће трипут. У већини случајева трећи пут девојка није окретала хлеб, што је значило да пристаје на брак. Позивајући на свадбу, млада се са сваким трипут љуби, момак трипут моли родитеље да га благослове. Понекад се у цркви објављивао будући брак – такође трипут (сваке недеље). Пре венчања родитељи су благословили младенце, који су се трипут клањали оцу и мајци. Гуцули су око стола трипут водили младу са хлебом и она је трипут тражила опроштај од својих родитеља. Проводацике, спремајући се на венчање, задену себи по три листа зимзелена напред за кецељу. У Кијевској области су за свадбени колач узимали само онолику количину теста, коју су узимале три домаћице у једном захвату. На Полесју обред повијања (*сповивання*) младе обављале су три жене. На крају овог обреда младенцима су трипут давали мед из једне кашике. Сви примери упућују на значење исцрпности и целовитости броја три.

Колико се може судити према етнографским изворима, у сваком времену и у свим словенским земљама у свадбеним обредима, макар се они не разликовали у

другим детаљима, стално је фигурирало троструко обраћање и троструко одговарање, троструко понављање различитих обредних радњи, троструко извођење обредних песама, итд. Такође није случајно да у Украјини као традиционални свадбени оркестар наступају 3 музичара (троїсти музики - утројена музика).

Овај број може се срести и у аграрним, исцелитељским, другим свакодневним обредним радњама и обичајима. У Харковској области, спремајући се за сетву, заједно са другим „крстевима“ - обредним пецивом, пекли су три посебна, у које би стављали новчић, а када би први пут одлазили да сеју, трипут би са њима обилазили њиву, затим би их ломили, и сетву би почињао онај код кога би се нашао новчић. Понекад би пре првог истеривања стоке на пашу трипут обилазили са хлебом око пећи, изговарајући одговарајуће речи, које је требало да заштите краве. Обичај да се обилази стока пре првог истеривања са различитим предметима и заклињањима био је распрострањен у различитим крајевима. (Лукинова 2000:43)

Веома је стар обичај у Черниговској области да се трипут провлачи болесно дете кроз храст, који је ударила муња – поред магије броја, овде је присутно и веровање у посебну моћ храста и у снагу небеске ватре.

Третій

Најфреквентнији по броју примера у украјинским народним бајкама, историјским песмама и думама је назив за број *ТРЕТИЙ*. Наводимо класификацију и преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља уз које стоји:

1. Одређен временски период:

- день (15), тиждень (2), ніч (2), різдвяне свято, година, весна, неділя

2. Бића:

- син (наймолодший, дурний) (8), піший-пішаниця (2), менший брат (2), найменший брат, брат, майстер, невістка, парубок, чоловік, Мусій Грач, дукач сребраник, козак, полковник, пані-ляшка, чужий-чужениця

3. Квантитативна јединица:

- раз (7)

4. Елементи фауне:

- кобила, ворон

5. Јединица мере:

- пучок (4), часть (3), пайка

6. Елементи топоса:

- ресторація (2), болото

7. Производи човекове делатности:

- сундук, хустка, солдатська одежа

8. Хронотоп:

- держава

9. Разно:

- засік, сермиряга лихая, цвіт, недоля

Значења:

1. Примарно номинативно значење – ‘староруски *трети*, старословенски *трети* (*трѣтѣ*), прасловенски **tretyjъ*, према литванском *trėčias*, летонском *trēss*, старопруском *tirts*, санскриту *tṛtiyas*, староперсијском *vritiya*, авеста *vritiya*, готском *pridja*, латинском *tertus*, грчком *трѣтѣ*, трећи, редни број’ (ЕСУМ 2003:632)

2. Номинативно значење броја - ‘следећи по реду, следећи у низу’: *Вони дали њ третју кобилу.; Минув і третій тиждень – не подає голосу лоша!; Приходить дід до третього брата.; Після третього разу рани загоїлися.*

3. Номинативно значење броја - ‘последњи у низу’: *Надійшли треті Різдвяні свята...; Ішов день, ішов два, а на третій день під вечір прийшов він у одне село...; На третій день орел голодний знову; Вони дали њ третју кобилу.; Ішов день, ішов два, а на третій день під вечір прийшов він у одне село...; Було в чоловіка три сини: два розумних, а третій, Іван, дурний.; Було у них три сини: два розумних, а третій дурень.*

4. Пренесено номинативно значење - ‘трећи пут, понављање радње’: *Але за третім разом не викопав нічого; Скинув мішок на плечі третій раз та њ приніс до річки.; Тільки відніс його втретє, вертаюся до вас, аж глядь – з другого боку прямо в двір біжить, та ще з хрестом.; А тоді вона відчиняє йому і третій сундук....*

Деривати назива за број три

Даље наводимо деривате назива за број *три*: *потрійний, тричі* и њихова значења:

1. Номинативно значење - ‘утројен’:... *візник буде мати потрійну платню.*

2. Номинативно значење - ‘трипут’: *Перехрестивсь на схід тричі, обернувшись, узяв тещу та вже не поніс у хату, а прямо на гробовище...; Панько стукнув тричі в столик...*

Тридцять

Број *ТРИДЦЯТЬ* у истраживаном корпусу најчешће стоји уз лексеме из *Одређен временски период*: літо (3); *Јединица мере*: верста (4), и *Квантитативна јединица*: карбованец и има:

1. Примарно номинативно значење - ‘тридесет’, сложени број, прасловенски *trъje desęte, tri desęti*, састоји се од броја *trъje* (*tri*) и облика множине броја *desętъ* (ЕСУМ 2003:636)

2. Пренесено номинативно значење - ‘временски исцрпан, дуго’: *То вони тридцять літ у неволі пробувають,/ Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають.; Недовірок християнський,/ Що був тридцять літ у неволі,/ Двадцять штири як став по волі...;*

2а Пренесено значење - ‘топосно исцрпан, веома далек, удаљен’: *...так була у нас нива за тридцять верст од нашої оселі...; ...а носять її за тридцять та за сорок верст.*

2б Пренесено значење - ‘вредносно исцрпан’: *Проробив у купця тижднів зо три і заробив карбованців з тридцять грошей.* Најчешћа лексичко-семантичка варијанта је ‘временски исцрпан, дуго’ и ‘топосно исцрпан, далеко’.

Следе бројеви који у себи садрже основни број три добијен његовим множењем или сабирањем са другим бројевима.

Тринадцять

ТРИНАДЦЯТЬ у истраживаном корпусу стоји уз следеће лексеме из: *Одређен временски период*: год и *Производи човекове делатности*: стілець (6) и има следећа значења:

1. Номинативно значење - ‘тринаест, $12+1$ ($3 \times 4+1$)’ – прасловенски *trъje* (*tri*) на *desęte*, што се састоји од броја три, предлога на и облика локатива броја *desęty* (ЕСУМ 2003:639)

2. Номинативно значење - ‘количински одређен’: ...*а тринадцятий (стілець) зверх того*.

3. Пренесено номинативно значење - ‘временски исцпан, дуго’: *Ой то бідна удова/ У чужої-чужинини,/ Проживала тринадцяти года,/ А на чотирнадцятиму годі/ Стала хуртовина наступати...*

Триста

Број *ТРИСТА* је у истраживаном корпусу забележен уз следеће лексеме из: *Елементи фауне*: яйце, курча, *Квантитативна јединица*: лей (2) и *Разно*: військо (2) и има следећа значења:

5. Примарно номинативно значење - ‘триста, сложен број, 3×100 ’- прасловенски *tri sъta*, што је резултат срастања споја који се састоји од бројева прасловенских *tri* и *sъto* (ЕСУМ 2003: 641)

2. Номинативно значење - ‘количински исцпан, много’: *Первая сотня і другая наступає -/ Вдова сина не видає,/ Третья сотня, під покловою корогвою,/ Попереду хорунжий іде...*

2а Пренесено значење - ‘вредносно исцпан, скуп (уз новчану јединицу)’: *Даю триста лей...*

Три тисячі

ТРИ ТИСЯЧІ стоји само уз лексему из *Квантитативна јединица*: лей (2) и има значење:

1. Примарно номинативно значење - ‘три хиљаде, сложен број, 3×1.000 ’

2. Пренесено значење – ‘вредносно исцпан, изузетно скуп’ – *Даю три тисячі лей!*

Триста п'ятдесят

ТРИСТА П'ЯТДЕСЯТ забележен је само уз лексему чоловік (са примарним номинативним значењем - ‘триста педесет, сложен број, $3 \times 100+50$ ’ и номинативним значењем ‘количински исцпан, много’): *Хоча у самому хмелю бував, -/ Ще триста п'ятдесят чоловік навик порубав.*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *три*, његових деривата и сложених бројева од броја *три*.

Лексичко-семантички потенціал назива за број *три* у українському фольклорі

Р. бр.	Лексичко-семантичка варіанта	Приклад з байки, історичних песам і дума
1	2	3
1	непаран, 2+1	Там посеред яру, в лісі, росте три дерева.
2	целовит, який чини єдинство	...а от як нас було троє: один швець, другий кравець, а третій майстер...
3	часовий виснажений	І дав йому цар строку три доби, щоб відгадав...
4	кількісний виснажений	Іван і не знає того, що минулої ночі ночували в попаді три багаті попики...
5	кількісний виснажений	...я вам подарую і три мішки золота...

Лексичко-семантички потенціал деривата назива за број *три* у українському фольклорі

Р. бр.	Деривати числа три	Значення	Приклад з байки, історичних песам і дума
1	2	3	4
1	потрійний	утроєний	...візник буде мати потрійну платню.
2	тричі	трипут	Перехрестивсь на схід тричі, обернувшись, взяв тещу та вже не поніс у хату, а прямо на гробовище...
3	третій	слідуючи по черзі, слідуючи у низу	Минув і третій тиждень – не подає голосу лоша!
4	третій	останній у низу	Було в чоловіка три сини: два розумних, а третій, Іван, дурний.
5	третій	третій раз, понавідавши радше	Скинув мішок на плечі третій раз та й приніс до річки.

Лексичко-семантички потенціал назива за складені числа від числа *три* у українському фольклорі

Р. бр.	Складені числа	Значення	Приклад з байки, історичних песам і дума
1	2	3	4
1	тринадцять	кількісний одержаний	...а тринадцятий (стілець) зверху того.
2	тринадцять	часовий виснажений, дуго	Ой то бідна удова/ У чужої-чужинини,/ Проживала тринадцять років,/ А на чотирнадцятому році/ Стала хуртовина наступати...
3	тридцять	часовий виснажений, дуго	То вони тридцять років у неволі пробувають,/ Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають./ Недовірок християнський,/ Що був тридцять років у неволі,/ Двадцять шість років як став по волі...
4	тридцять	топосно виснажений, вельми далеко	...так була у нас нива за тридцять верст од нашої оселі...
5	тридцять	вредносно виснажений	Проробив у купця тижнів зо три і заробив карбованців з тридцять грошей.
6	триста	кількісний виснажений, багато	Первая сотня і другая наступає -/ Вдова сина не видає./ Третя сотня, під покловою короговою,/ Попереду хорунжий іде...
7	триста	вредносно виснажений, скуп	Даю триста лей...
8	триста п'ятдесят	кількісний виснажений, багато	Хоча у самому хмелю бував, -/ Ще триста п'ятдесят чоловік навік порубав.
9	три тисячі	вредносно виснажений, ізумовно скуп	Даю три тисячі лей!

Назив за број *десять*

Од преосталих забележених бројева у истраживаном корпусу, нашу пажњу посебно су привукли називи за бројеве *десять*, *чотири* и *сім*, као и називи за бројеве, изведени од њих или који у себи садрже ове бројеве.

Назив за број *ДЕСЯТЬ* је у истраживаном корпусу забележен 34 пута (док су називи за бројеве *сто* забележени 41 пут, *тисяча* 10, *сто десять* 3, *десять тисяч* 3, *сто тисяч*, *сто один* и *сто шістдесят* по једанпут) уз лексеме: *Одређен временски период*: година (4), рік (2), хвилина; *Бића*: легінь (4), хлопець, козак, молодець, багач, загонич, музика; *Елементи фауне*: корова (5), курча (3), яйце (2); *Јединица мере*: фунт (2); *Квантитативна јединица*: раз, рубль; *Производи човекове делатности*: мішок, віз и *Хронотон*: царство.

Значења броја *десять*:

1. Примарно номинативно значење - 'прасловенски **desęť*, води порекло из индоевропског **dek'm-t* – десетка, према литванском *dešimt*, *dešimtis*, летонском *desmit*, пруском *dessimpts*, санскриту *dasat-*, *dasati-*, грчком *δεχας*. Првобитно је прасловенско **desęť* било снова на *-nt-* што је према аналогіјама творбе типа **reť*, **šestь* и стекао је облике промене на *-i*. Сматра се да је прасловенско контаминација првобитног облика **dese*, **dek'm-* латински *decet* готски *dihum*, грчки *δεχα*, ирски *deichn*, санскрит *dasa*, јерменски *tasn*. (ЕСУМ 2003:44)

2. Пренесено значење - 'количински исцрпан, много': *Ой прощай же, мамо, прощай до морозів,/ Привезу я худобоньки тобі десять возів!; ... а так, фунтів з десять.; Ти не хотів би за одну корову мати десять?; Вас десять курок, а я один півень між вами.; Склав на нього десять мішків золота і каже...*

2а Пренесено значење - 'временски исцрпан, дуго; кратко': *То ми вас не забудем -/ Хоч у десять років,/ Та до вас прибудем!; Цар чекав його десять хвилин...; ...цар на десять років узяв його до війська.*

2б Пренесено значење - 'топосно исцрпљен, далек': *Десь на Десні у десятому царстві...*

2. Пренесено значење – 'точно одређено време, тренутак': *Прийди, Гаврильцю, завтра ввечері о десятій годині...*

Назви за бројеве који у себи садрже *десять*

СТО (10x10) је забележен уз следеће лексеме: *Одређен временски период*: рік, год; *Бића*: чорт (5), наймит, козак; *Елементи фауне*: гусь (3), віл (2), *Јединица мере*: локіт полотна (2), *Квантитативна јединица*: карбованець (19), рубль (3), лей, дукат, таляр и има значења 'количински исцрпан, изузетно много': *...щоб до нього сто волів смістилося.; ... попряде і витче сто локіт полотна.; Вискочіть зо сто козаків і посідайте на коні!; 'вредносно исцрпан, много': Давайте сто карбованців та постійте...; Хлопець узяв сто золотих і подався в місто.; ...позичив у нього сто карбованців...; 'узраст, веома стар': Вже їй годів, мабуть, сто було чи, може, й більш...*

Назив за број *ТИСЯЧА* (10x100) забележен је уз следеће лексеме: *Елементи фауне*: вівця, яйце и *Квантитативна јединица*: гроші (4), лей (2), рубль и има значење ‘количински исцрпан, изузетно много’: *Та й вигнав парубок на пасовисько тисячу овець; ...що нанесли б тисячі яєць.*; ‘вредносно исцрпан’: *Даю тисячу срібних!; Давайте тисячу рублів.*

СТО ДЕСЯТЬ (10x10+10) је забележен само уз лексему корова (3) и има значење ‘количински исцрпан, много’: *Поки що піп дає Максимові одну з своїх корів, яких має сто десять*, као и бројеви *СТО ОДИН* уз лексему віл: *Тоді в нас не один віл, а сто один буде*, и *СТО ШІСТДЕСЯТ* уз лексему дукат: *...звідкіля у бідного чоловіка зразу зробилося більше як сто шістдесят дукатів.*

ДЕСЯТЬ ТИСЯЧ (10x10x100) стоји уз лексему карбованець (3), са значењем: ‘вредносно исцрпан, много’: *...якщо даси десять тисяч карбованців, то й забирай.*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *десять*.

Лексичко-семантички потенціјал назива за број *десять* у украјинском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3
1	количински исцрпан	Ой прощай же, мамо, прощай до морозів,/ Привезу я худобоньки тобі десять возів!
2	временски исцрпан	То ми вас не забудем -/ Хоч у десять років,/ Та до вас прибудем!
3	топосно исцрпан, далек	Десь на Десні у десятому царстві...
4	точно одређено време, тренутак	Прийди, Гаврильцю, завтра ввечері о десятій годині...

ЛСП назива за бројеве *сто, сто один, сто десять* и *сто шістдесят*

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	количински исцрпан, изузетно много	...щоб до нього сто волів смістилося.
2	вредносно исцрпан, много	Давайте сто карбованців та постійте...
3	узрост, веома стар	Вже їй годів, мабуть, сто було чи, може, й більш...
4	количински исцрпан, много	Тоді в нас не один віл, а сто один буде
5	количински исцрпан, много	Поки що піп дає Максимові одну з своїх корів, яких має сто десять
6	количински исцрпан, много	...звідкіля у бідного чоловіка зразу зробилося більше як сто шістдесят дукатів.

Лексичко-семантички потенціјал назива за бројеве *тисяча* и *десять тисяч*

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки и билина
1	2	3
1	количински исцрпан, изузетно много	Та й вигнав парубок на пасовисько тисячу овець
2	вредносно исцрпан, много	...якщо даси десять тисяч карбованців, то й забирай.

Назив за број чотири

Следећи по френквентности примера је назив за број *ЧОТИРИ* који је забележен 33 пута (док су називи за бројеве *сорок* и *сорок тисяч* 6, *чотири тисячі* 5, *чотирнадцять* и *п'ятдесят чотири* по 2 пута и *вісімдесят чотири* једанпут) и стоји уз следеће лексеме из: *Одређен временски период*: рік (3), год (2), неділя (3),

доба, день, полуношна година; *Бића*: син (2), ключник галерський, полковник Матвій Борохович, чорт, парубок, донька, морська красуня, брат, полковник; *Јединица мере*: часть, фунт, пуд, четверть, чвертка; *Елементи фауне*: віл (2), кінь; *Производи човекове делатности*: чобіт, відро, міх; *Разно*: шлях.

Значења броја чотири:

1. Примарно номинативно значење - ‘четири, број, 2+2 или 2x2’, прасловенски *četyre, četyri*, према литванском *keturi*, летонском *četri*, староиндијском *catvaras*, грчком *τέσσαρες, πίδυρες*, латинском *quattuor*, ирском *ethir*, готском *fidwôr* (Фасмер 1964:352)

2. Номинативно значење - ‘двапут, дупло више’: *Треба йому на два роги дві шапки, треба четверо чобіт, треба великого плаща, треба вбрання нового – зима йде, пане.; ...а в бідного аж четверо (синів), та всіх же то треба нагодувати та напоїть...; Чотири пуди, - сказав майстровий.*

3. Пренесено значење - ‘временски одређен’: *Я міг би служити й чотири роки.; Ей, гуляв, гуляв козак, бідний летяга, сім год і чотири (више од мере, прекомеран)/ Да потеряв з-під себе три коні воронії,/ На козаку, бідному летязі,/ Три серомязі...; Як Хмельницький цеє зачуває,/ До Вінниці за штири доби прибуває.; За чотири неділеньки/ Додому вертайся.*

Број четири је број целовитости, означава земљу, пуноћу, правичност. Четири је срећан број. Он оличава четири стране света, четири годишња доба, четири недеље у месецу, четири четвртине једног дана – јутро, дан, вече, ноћ; детињство, младост, зрелост, старост. Четири су елемента – ватра, земља, вода, вазух. Четири су фазе Месеца – млад Месец, нарастајући Месец, полумесец и опадајући Месец; четири зида, четири угла, четири краја на крсту. Нацртани ромб, прекрштен на четири дела на лану малих женских фигура из времена Трипиљске културе¹⁸ симбол је плодности. Трипиљски столови за приношење жртава били су јасно оријентисани са своја четири крста на стране света, чак када се то није подударало са оријентацијом зидова куће. Налик на крст нису били само столови за приношење жртава – налик на крст било је размештено лишће у орнаменту, четири сунца на посућу, итд. (Лозко 2006) У божјићним и новогодишњим песмама (*колядки і щедрівки*) наилазимо на смену *три-четири*, што је карактеристично за архаичну поезију. „Кладе ж воли та у три плуги, а молодички та у чотири кладе ж клячи у три борони а жеребчики та у чотири; кладе стоженьки та у три шароньки, кладе шапоньки та у чотири“ („Ставља волове у три плуга, а младиће у четири; ставља коње у три рала, а ждребад у четири...“) или касније „*Ишли Ляхи та у три шляхи, а татари – у чотири*“ („Ишли су Пољаци на три пута, а Татари на четири“). Све што

¹⁸ Трипиљска култура је археолошка култура из времена бакарног доба, чији се споменици претежно налазе у Украјини са десне обале Дњепра (Правобережна Україна) и у Молдавији. Назив потиче од села Трипиља у Кијевској области где је пред крај XIX века археолог В. Хвојка први истраживао споменике ове културе. Основно занимање носилаца Трипиљске културе било је сточарство и пољопривреда. Представници ове културе живели су у племенима у кућама од глине и сламе које су биле распоређене у круг. Били су развијени грнчарија, ткачки занат, обрада камена, кости и коже. У веровањима најраспрострањенији је био култ плодности који се асоцирао са ликом прамајке. Култура датира од IV-II миленијума пре н.е.

се дели на три, може се поделити и на четири: доба године, делови дана, узраст, итд.

Сорок

Назив за број *СОРОК* стоји уз лексеме: *Бића*: чоловік, люди; *Јединица мере*: пуд, верста, шаг; и *Квантитативна јединица*: карбованець. Има следећа значења:

1. Примарно номинативно значење - 'четрдесет, 4×10^1 '
2. Номинативно значење - 'количински одређен': ...*щоб той позичив йому сорок пудів вівса.; Заробив за літо сорок шагів...; І перелічив – аж сорок чоловік.; Один чоловік, а нас сорок...*

2а Пренесено значење - 'вредносно одређен': ...*то буде вже сорок карбованців.*

2б Пренесено значење - 'топосно одређен': ...*а носять її за тридцять та за сорок верст.*

Број *СОРОК ТИСЯЧ* стоји уз лексеме из *Бића*: лях (4); *Квантитативна јединица*: гроші и *Разно*: військо, и његово значење је - 'количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација ($4 \times 10 \times 10 \times 10 \times 10$, $10.000-10^4$): *Їде ляхів сорок тисяч/ Хорошої вроди; Їде ляхків сорок тисяч,/ Тільки без одного; За ним ляхів сорок тисяч/ З голими шаблями, и 'изузетно велика вредност': Ой вилічив сам владика/ Сорок тисяч грошей,/ Подивився кругом себе -/ Все хлопці хороші, чиме се појачава снага и вредност броја 4.*

Деривати назива за број чотири

Деривати назива за број чотири, *четвертий* и *начетверо* и њихова значења:

1. Пренесено значење - 'тачно одређен тренутак': *Да в суботу проти неділі/ У четвертій полуношній годині/ У луг Базалуг козаків висилав.*

2. Пренесено значење - 'набрајање, следећи по реду': *Другого дня - те ж, третього, четвертого – усе те ж.; ...а трохи згодом і четвертий (чорт)...; На четверту неділю вже та королівна сумує...*

3. Симболичко значење - 'разделити на четири дела – четири стране': *Головонька начетверо,/ А серденько нашестеро,/ А ножечки на гипечки,/ Біле тіло, як мак, міло.*

Назви за сложене бројеве од броја чотири

ЧОТИРИ ТИСЯЧІ забележен је уз лексеме из *Бића*: безбожний бусурман; *Елементи фауне*: кінь (2), и *Разно*: військо (2) и има значење 'количински исцрпан, изузетно много': *Тоді козаки на коні сідали,/ Чотири тисячі безбожних бусурменів побіждали; Поміж собою вісім тисяч війська на вибір вибирайте,/ Штири тисячі по тіло посилайте,/ А итири тисячі коня козацького піймать посилайте...*

Број *ЧОТИРНАДЦЯТЬ* је забележен само уз лексеме год, рік и има значење 'временски одређен, дуго': *Ой то бідна удова/ У чужої-чужинини,/ Проживала*

тринадцяти года,/ А на чотирнадцятому годе/ Стала хуртовина наступати... и 'узраст иницијації, старост': ...що мав уже чотирнадцять років.

П'ЯТДЕСЯТ ЧОТИРИ забележен је само уз лексему год (2) и има значење 'временски исцрпан, дуго': *Були п'ятдесят штири годи у неволі,/ А тепера хоч не дасть нам Бог на час по волі!*

Број *ВІСІМДЕСЯТ ЧОТИРИ* (2x4x10+4, 2x40+4; 2x много, удвојено много +4 – још више преко мере) забележен је само уз лексему ключ и има значење 'количински одређен, много': *Ляха Бутурлака до ліжка вмісто дитяти спати клав,/ Сам вісімдесят чотири ключі з-під голів виймав,/ На п'яти чоловік по ключу давав...*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве *чотири*, *сорок*, њихових деривата и сложених бројева од броја *чотири*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *чотири* у украјинском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3
1	двапут, дупло више	Треба йому на два роги дві шапки, треба четверо чобіт, треба великого плаща, треба вбрання нового – зима йде, пане.
2	временски одређен	Я міг би служити й чотири роки.

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *чотири* у украјинском фолклору

Р. бр.	Деривати броја чотири	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	четвертий	тачно одређен тренутак	Да в суботу проти неділі/ У четвертій полуношній годині/ У луг Базалуг козаків висилав.
2	четвертий	набрајање, следећи по реду	На четверту неділю вже та королівна сумує...
3	начетверо	разделити на четири дела, четири стране	Головонька начетверо,/ А серденько нашестеро,/ А ножечки на гипечки,/ Біле тіло, як мак, міло.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *сорок* у украјинском фолклору

Р. бр.	Број сорок	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	сорок	количински одређен	...щоб той позичив йому сорок пудів вівса.
2	сорок	вредносно одређен	...то буде вже сорокн карбованців.
3	сорок	топосно одређен	...а носять її за тридцять та за сорок верст.
4	сорок тисяч	количински исцрпан, изузетно много	Їде ляхків сорок тисяч./ Тільки без одного; За ним ляхів сорок тисяч/ З голими шаблями
5	сорок тисяч	изузетно велика вредност	Ой вилічив сам владика/ Сорок тисяч грошей./ Подивився кругом себе -/ Все хлопці хороші

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *чотири*
у украјинском фолклору

Р. бр.	Број сорок	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	чотирнадцять	временски одређен, дуго	Ой то бідна удова/ У чужої-чужинини,/ Проживала тринадцять года,/ А на чотирнадцятому годі/ Стала хуртовина наступати...
2	чотирнадцять	узраст иницијације, старост	...що мав уже чотирнадцять років.
3	п'ятдесят чотири	временски исцрпан, дуго	Були п'ятдесят штири годи у неволі,/ А тепера хоч не дасть нам Бог на час по волі!
4	вісімдесят чотири	количински одређен, много	Ляха Бутурлака до ліжка вмісто дитяти спати клав,/ Сам вісімдесят чотири ключі з-під голів виймав,/ На п'яти чоловік по ключу давав...
5	чотири тисячі	количински исцрпан, изузетно много	Тоді козаки на коні сідали,/ Чотири тисячі безбожних бусурменів побіждали

Назив за број сім

Последњи по френквентности примера у језику украјинских народних бајки, историјских песама и дума је назив за број *СІМ* који је забележен 26 пута (док је *сімсот* забележен 4 и *сімсот п'ятдесят* једанпут) и стоји уз следеће лексеме: *Одређен временски период*: год (3), літо (2), день (2), ніч, тиждень; *Производи човекове делатности*: семип'ядна пищаль (6); *Бића*: Семиліточка (6), брат, молодець, *Јединица мере*: п'ядь и *Елементи флоре*: лозина (2).

Значења броја сім:

1. Примарно номинативно значење - 'седам, прасловенски број **sedmъ*, према грчком *εβδομος*, 3+4' (ЕСУМ 2003:254)
2. Номинативно значење - 'количински одређен, целовит': *А нас у батька було семеро братів...; ...і мав він семеро синів.*
- 2а Пренесено значење - 'временски одређен': *...та косили безперестань сім день і сім ночей...; ...сім день чоловік виживе, не ївши...; ...та після ще сім год з тим хортом полював...; Ой билися, рубалися сім год ще й чотири,/ Изгубили Україну, як самі схотіли.* (чотири је увек преко мере)

Из наведених значења, посебно из номинативног значења назива за број *сім* видимо да је он *количински одређен, целовит*, односно да је синоним са бројем *три*, и свуда где стоји број *сім* може стајати и број *три*, у сличним или идентичним примерима, што потврђује да је он настао сабирањем бројева 3 и 4 (*Пішли раз три брати у хащу по дрова...; Зосталися три брата сиротами...; Було собі три брати, усі три Кіндрати.*) Када је реч о значењу 'временски одређен' онда је све дуже од седам година (*сім год ще й чотири*) увек преко мере. И у овим случајевима свуда уместо *сім* може стајати и број *три* (*І дав йому цар строку три доби, щоб відгадав...; Якщо не впізнаєш, то він буде в мене ще три роки...; ...щоб вони після похорону ходили на цвинтар три дні.*)

У украјинском фолклору постоји седмоглава змија, која је по вољи И. П. Котљаревског доспела на штит Енеја: *„До його кралася змія Крилатая, з сім'ю главами, з хвостом в верству, страшна, з рогами. А звалася Жеретія»*. То је веома редак случај фолклорне поликефалности, која се не дели са три.¹⁹

У броју седам је лик бога муње и грома Перуна. Истраживачи објашњавају седмогодишњи период повратка грома као метафору седмомесечног периода за који се скрива у тамним облацима муња Перуна. У легендама благо, уколико се не спомиње на који период је уклето, појављује се после седам година. Ово се такође повезује са веровањем о грому. Земља је седми ниво савршенства. Седми зрак Сунца је пут којим човек прелази у други свет. Седам Сунца је Семијарило. Седам звезда Великог Медведа сматрају се „неразделивима“, пошто се виде током године.

Седмогодишњак (*Семиліток*) је јунак бајки, идеал народне снаге која не стари, вечно је млада и обнавља се. Јунак – седмогодишњак *Котигорошко*, *Чабанець*, *Іван Богодавець*, *Сученко*, *Іван – Мужичий син* бира се за подвиге, или по сопственој вољи, или због неке несреће, која се приближава домовини и за њу не могу да дају савет старији, испробани војници. Овај мотив је присутан такође и у легендама о кијевском заштитнику Михајлику који је седмогодишњак (некада он има више година, али суштина је у младости јунака). По аналогiji, мудра девојка-седмогодишњакиња *Семилітка*, *Семиліточка* утеловљава живо искуство и мудрост народу, спасава ближње својом памећу, решавајући тешке задатке или обављајући тешке послове. Управо је узраст од 7 година узраст иницијације (забележени примери и у руском: *семилетка*; *я, семилетний мальчишка*, и у српском корпусу: *...све поћера кљасто и слијепо,/ и нејако од седам година...*), доба невиности, детињства, вечне младости, безбрижности (следећи узраст иницијације је узраст од 14 (12), 21 и преко 30 година, када је особа о којој је реч већ стара). На крају се девојком-седмогодишњакињом жени цар. Касније је он прогања, али јој дозвољава да понесе са собом оно што јој је најдраже. Она одводи са собом цара, кога успављује. У другим бајкама седмогодишњак плете мрежу за једну ноћ.

Дете до седам година је невина душа. Уз њега, кажу стари људи, стоје анђели, и зато се пред таквом децом не може спомињати ђаво. Према древној традицији, име, које се да детету, чувало се у тајности док дете не напуни седам година, како му зао човек не би нашкодио. А са седам година се обављало обредно шишање детета и обелодањивало се његово право име. До седам година, према веровању украјинског народа, постоји нада да се спаси душа детета, коју су украде водене виле, посебно на годишње парастосе на први дан Петровдана. Али, уколико до седам година дете не буде откупљено молитвама, оно заувек остаје воденим вилама – русалкама. После седмице сви други *велики бројеви* имали су значење *много*; *веома много*; *сви*, *ма колико да их има*.

Почетак приче о љубави лепе девојке почиње речима: *„За морем за Хвалинським у мідному місті, у залізнім теремі сидить добрий молодець – ув'язнений, закутий 77 ланцюгами, за 77 дверима, а двері замкнуті 77 замками, 77 крючками“* („Иза

¹⁹ Наталія Івашина (Минск). Время и число у древних славян. Число. Язык. Текст, Минск, 1998, стр. 74-75, 103-104

Хвалинског мора, у бакарном граду, у гвозденој тамници седи добри младић – сужањ, окован у 77 ланаца, иза 77 врата, а врата су закључана са 77 брава, са 77 кључева“). Овде је интересантна иконичност и редупликација, односно понављање истог броја, чиме се наглашава његова важност и значај.

Деривати назива за број сім

Дериват назива за број сім, *семип'ядная* уз именицу пицаль са значењем:

1. Номинативно значење - 'вредан, редак': *І шаблю булатну'/ Пицаль семип'ядную!; Стали козацькіі семип'ядніі пицалі кустами ховати.; Він саблю булатную у руки бере,/ Пицаль семип'ядную на плече кладе...*

Назви за сложене бројеве од броја сім

Број *СІМСОТ* стоји уз лексеме из: *Бића*: козак (2), турчин, и *Квантитативна јединица*: лей и има значење 'количински исцрпан, хипербола': *Там стояла темниця кам'яная,/ Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,/ Бідних невольників.; Перебийніс водить немного -/ Сімсот козаків з собою...; Маєть собі ізбранного люду:/ Сімсот турків, яничар итириста/ Да бідного невольника почвартаста/ Без старшини войськової и 'вредносно одређен, много': Даю сімсот лей!*

СІМСОТ П'ЯТДЕСЯТ забележен је само уз лексему козак и има значење 'количински исцрпан, много': *Да добре він дбав,/ Да в суботу із семисот п'ятдесят козаків вибирав...*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *сім*, његових деривата и сложених бројева изведених од њега.

Лексичко-семантички потенцијал назива за броја *сім* у украјинском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3
1	количински одређен, целовит	А нас у батька було семеро братів...
2	временски одређен	...та косили безперестань сім день і сім ночей...

Лексичко-семантички потенцијал деривата броја *сім* у украјинском фолклору

Р. бр.	Деривати броја сім	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	семип'ядная пицаль	вредан редак	Він саблю булатную у руки бере,/ Пицаль семип'ядную на плече кладе...

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *сім* у украјинском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из бајки, историјских песама и дума
1	2	3	4
1	сімсот	количински исцрпан, хипербола	Там стояла темниця кам'яная,/ Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,/ Бідних невольників.
2	сімсот	вредносно одређен, много	Даю сімсот лей!
3	сімсот п'ятдесят	количински исцрпан, много	Да добре він дбав,/ Да в суботу із семисот п'ятдесят козаків вибирав...

Закључак

На основу наведеног можемо закључити да у језику украјинских народних бајки, дума и историјских песама, као најстаријих жанрова фолклора најважнију улогу имају називи за бројеве *один*, *два* и *три*, њихови деривати и сложени бројеви ових бројева, што потврђује највећа фреквентност примера ових бројева у истраживаном корпусу. За њима следе називи за бројеве *десять*, *чотири* и *сім*.

Назив за број *один* и посебно његов еквивалент за бројање у низу, редни придев *перший* у језику фолклора има велики симболички и магијски значај. *Один* има позитивну конотацију, сматра се добрим и веома вредним, што потврђују његове лексичко-семантичке варијанте (укупно 13): ‘један, једини, јединац’; ‘први по реду’; ‘првобитан’; ‘сам’; ‘исти’; ‘једино, само’; ‘први, најважнији, најбољи, највећи, суперлатив’. *Один* такође може означавати ‘нешто неодређено, непознато’, али и ‘тачно одређено, познато’; ‘понављање неке радње’; ‘тачно одређено, одабрано место’; ‘део нечега’; ‘један од два, половину или део целине’. За разлику од бројева *два* и *три* *один* може да стоји сам, независно од њих и да буде довољан, или да означи нешто преко мере, што потврђују његови деривати: *сто один* -100+1 и *одинадцять* – 10+1. Код назива за број *один* постоји и пример енантисемије код различитих лексичко-семантичких значења истог броја. Тако *один* има значење ‘неки, неодређен, непознат’, али и ‘тачно одређен, познат’. За разлику од назива број *один*, за редни придев *перший* забележили смо свега 5 лексичко-семантичких варијанти: ‘први по реду, први пут, набрајање’; ‘првобитан’; ‘најпре, пре свега’; ‘први, најважнији’; ‘први, највећи, најбољи, суперлатив’. Интересантна је лексичко-семантичка варијанта редног броја *перший* - «први, највећи, најбољи, суперлатив» *найперший (брехун)* која је забележена само у украјинском корпусу. Већи број лексичко-семантичких варијанти назива за број *один* у односу на редни придев *перший* потврђује разлике у лексичко-семантичком потенцијалу ова два броја.

Назив за број *два* у украјинском фолклору углавном има позитивну конотацију, сматра се добрим, има велики магијски значај и симболичку употребу. Он представља ‘пар, два иста’; ‘близанце’; ‘једнак, парни део нечега’; ‘опозитиван који у себи садржи два кључно различита понуђена’; ‘обоје, заједно’; ‘суседни’, али и ‘супротан’; ‘другачији’; ‘далек, удаљен’; ‘други, остали’, што потврђују и његове лексичко семантичке варијанте. Управо је он последњи у низу до броја *три*, претходи му и наговештава његову потпуност и савршенство. *Два* у себи увек садржи два дела, две половине нечега, два иста, нешто удвојено, срасло, нераскидиво, што говори о негативном семантичком потенцијалу броја два, мада, као што смо већ рекли, преовладава његова позитивна конотација. То потврђују и сложени бројеви од броја *два* који представљају наставак постојећих бројева: *дванадцять* – 10+2, *двадцять* 10x2 и *двісті* 100x2.

У нашем истраживању дошли смо до закључка да лексичко-семантички потенцијал броја у фолклору одговара или се спаја са упоредном формом речи која је садржана у таквом еталону. То се, пре свега, односи на назив за број *другой* који има сасвим другачије порекло од броја *два* (исто као у руском језику). У последње време предлаже се ново поређење из санскрита *druh* – непријатељско демонско биће, авестински *druhš* – друг – демонско биће, утелотворење злих сила (према

ЕСУМ 2003: 134). Лексичко-семантичке варијанте назива за број *другий* говоре о разликама у лексичко-семантичком потенцијалу у односу на основни број *два*. *Другий* има значење ‘други, следећи по реду’, помоћу њега се врши набрајање, он значи ‘један од два, други крај’. *Другий* значи ‘супротан, преко пута’, али и ‘другачији, који се разликује’. *Другий* има значење ‘остали’, затим ‘топосно исцрпљен, далек, удаљен’, али и ‘временски удаљен’, као и ‘суседни’. Лексичко-семантички потенцијал назива за број *другой* је већи од лексичко-семантичког потенцијала назива за број *два*. Код назива за број *другой* забележен је и пример енантиосемије као различито значење једног истог броја, па тако *другой* има значење ‘тачно одређен, познат’ према ‘неко непознат’.

Најчешћа лексичко-семантичка значења назива за број *три* су: ‘целовит, који чини јединство’; ‘последњи по реду’, ‘последњи у низу’, ‘крајњи’ и ‘вредан, редак’. *Три* увек има позитивну конотацију, магијски значај и симболичку употребу. Он има функцију заштите и правилност употребе у фабули бајке, редоследу понављања поступака, градацији тежине препрека које јунак савлађује до остварења свог коначног циља. Он је добар, срећан, савршен, завршен, јединствен, у себи садржи збир бројева *один* и *два*.

Број *десять* је последњи у низу, збир бројева *дев'ять* и *один*. Он заокружује целину, затвара круг. Његова лексичко-семантичка значења су: ‘топосно исцрпан, удаљен, далек’; ‘временски исцрпан’. Даље од десетог царства се не може, оно је последње у низу, изједначава се са загробним животом. Десет година је изузетно дуг временски период током ког јунак мора да служи, ставља се на искушење. Сви бројеви који у себи садрже овај број – *сто, тысяча, десять тысяч* само представљају његову градацију, хиперболизацију и увек завршавају низ, заокружују целину. Ови бројеви могу бити и синоними, најчешће за значење ‘количински исцрпан, вредан, скуп’ када се међусобно смењују бројеви *10, 100, 1.000, 10.000*, (принцип множења са 10, али и додавање једног броја „преко“ – 1 да би било више него што је довољно, чиме се започиње нови низ или декада, као и код *11, 101*). Исти принцип подржавају и бројеви *3, 30, 300, 3.000*, или *4, 40, 4.000, 40.000*.

Назив за број *чотири* представља удвајање броја *два*, његово сабирање, односно множење, чиме позитивно, добро има још већу позитивну конотацију. Најчешће се једна целина дели на четири једнака дела, окреће се на четири стране пре почетка било каквог похода. Симболику и значај назива за броја *чотири* још више истичу бројеви изведени од њега: *чотири тисячі*, (исти је случај и код *сорок - сорок тысяч*) који само повећавају његову улогу градацијом. Код примера за значење ‘временски исцрпан’ у комбинацији са бројем *сім*, *чотири* је увек више од мере, прекомеран (*сім год ще й чотири, 7+4*).

Сім представља збир бројева *три* и *чотири* и његова најчешћа лексичко-семантичка варијанта је ‘количински одређен, целовит’ (када *сім* стоји у синонимијском односу са *три*); ‘редак, несвакидашњи’; ‘храбар, мудар’; ‘узраст иницијације, вечно млад’. Он се везује за несвакидашње, ретке предмете, најчешће *пищаль семип'ядную*. Такву пушку могу носити само одабрани јунаци што истиче позитивну конотацију овог броја. Седмогодишњак или седмогодишњакиња својом мудрошћу и храброшћу уливају наду и мудрост народу, што опет потврђује његову позитивну конотацију, јер је дете од седам година невина душа. Узраст од седам

година је такође и узраст иницијације, када је неко вечито млад, безгрешан, мудар и храбар. За следећи узраст од 14, 20, 30 година (сабирање са бројем 7), каже се да је неко већ стар, односно зрео, одрастао, односно, та особа је закорачила у следећу фазу живота када његове одлуке и подвизи немају толики значај као одлуке које доносе девојке/мушкарци од седам година. Деривати броја *сім сімдесят сім* (77, иконичност и редупликација), *сімсот* и *сімсот п'ятдесят* само истичу значај симболике и јачину овог броја.

Интересантно је да је изузетно мало фрекфентан број *дев'ять* са свега 7 забележених примера у истраживаном корпусу. Он скоро увек има иста значења и значај као број *сім*, тако да се њим увек може и заменити, што говори о примеру синонимије различитих бројева (9=7, 7=3). На пример за значење 'количински одређен, целовит' , *Пішли раз три брати у хащу по дрова.; Зосталися три брата сиротами...; Було собі три брати, усі три Кіндрати* према *А нас у батька було семеро братів...; ...і мав він семеро синів*, или за значење 'временски одређен' *...та косили безперестань сім день і сім ночей...; ...сім день чоловік виживе, не ївши...; ...та після ще сім год з тим хортом полював* према *І дав йому цар строку три доби, щоб відгадав...; Якщо не впізнаєш, то він буде в мене ще три роки.; А коли Бог через три місяці не дасть сторицею, ніп Максимові дає своїх десять корів*, као и *І там собі дев'ятого дня спочивок має./ Дев'ятого дня з неба води-погоди вижидає...; Уже дев'ятий день минув,/ Як хліб-сіть їв і воду пив,/ Досі на світі немає.*

У језику украјинских народних бајки, историјских песама и дума нисмо забележили примере сукобљавања пренесених значења бројева са њиховом нумеричком вредношћу, односно номинативним значењем.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ПРИПОВЕТКАМА И ЕПСКИМ ПЕСМАМА

У корпусу од укупно 104 народне приповетке²⁰ и 83 епске песме²¹ на укупно 2.524 примера²² забележено је 57 различитих бројева, тачније бројеви: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 24, 30, 33, 36, 40, 44, 50, 60, 70, 74, 77, 80, 100, 160, 200, 300, 365, 500, 600, 700, 800, 900, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1200, 3000, 4000, 5000, 9000, 12000, 20000, 30000, 40000, 60000, 77000, 100000.

Централно место у у српском корпусу назива за бројеве заузимају бројеви: *један* (687 примера), *два* (502) и *три* (478), који су најактивнији и најфреквентнији. Следе бројеви: *девет* (151), *дванаест* (104), *триста* (98), *четири* (93), *хиљада* (69), *тридесет* (68), *сто* (47), *седам* (41), и низ мање активних бројева - *шест* (23), *петнаест* (17), *четрдесет* (15), *десет* (13), *двадесет* (10), *седамдесет* (8), *шездесет* (7), *дванаест хиљада* (7), *петсто* (7), *осам* (6), док су као најмање фреквенти забележени бројеви *седамдесет седам* и *седамсто* (5), *пет*, *осамсто*, *три хиљаде*, *сто хиљада*, *тридесет хиљада*, *шездесет хиљада* (4), *седамнаест*, *тридесет шест* (3), *триста шездесет пет*, *двадесет два*, *шесто*, *педесет*, *деветсто деведесет пет*, *седамдесет седам хиљада*, *двеста* (2), *осамнаест*, *пет хиљада*, *деветсто деведесет шест*, *деветсто деведесет седам*, *деветсто деведесет осам*, *деветсто деведесет девет*, *четири хиљаде*, *осамдесет*, *шеснаест*, *седамдесет четири*, *девет хиљада*, *двадесет четири*, *деветсто*, *тридесет три*, *четрдесет четири*, *сто шездесет*, *дванаест стотина*, *четрдесет хиљада* и *двадесет хиљада* (1).

Нашу пажњу због својих значења и лексичко-семантичких варијанти највише привлаче бројеви *један*, *два*, *три*, *девет*, *четири*, *седам*, *десет* и сви забележени деривати ових бројева.

Назив за број један

У језику српских народних приповедака и епских песама најактивније функционише назив за број *ЈЕДАН* (у истраживаном корпусу назив за број *један* забележен је 653 пута, док је назив за број *први* забележен 34). Назив за број *један* спаја се са именицама, које могу бити класификоване према њиховој корелацији са екстралингвистичким реалијама на следећих 10 група: одређен временски период, бића, јединица мере, квантитативна јединица, елементи фауне, елементи флоре, производи човекове делатности, делови тела, елементи топоса, разно: апстрактна и предметна сфера. Наводимо преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља са којима се спаја број *један* у српским народним приповеткама и епским песмама.

1. Одређен временски период:

- дан (14), ноћ (14), јутро (9), вече (7), година (дана) (2)

²⁰ В. Стефановић Карацић, Српске народне приповјетке, Београд, Нолит, 1972.

²¹ В. Стефановић Карацић, Српске народне пјесме (књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије), Београд, Нолит, 1972

²² Скоро дупло мање примера у односу на руски корпус који броји 4.165 примера

2. Бића:

- чо(в)ек (30), цар (15), (ћ)девојка (13), једина кћер (13), баба (10), сељак (8), слуга (7), син (7), старац (6), жена (6), дете (4), јунак (4), јединац син (4), најмлађи син (3), младић (3), сиромас (3), ловац (3), мушко чедо (3), пустиник (3), најстарији син (2), ђувеглија (2), вештица (2), старица (2), кнез (2), сусед (2), калуђер (2), чобан, господар, госпа, змајевски цар, царица, дворан, девојчура, путник, краљ, рибар, берберин, хајдук, везир, свињар, говедар, Турчин, змај, дечак, ортак, лијентшина, простак, поп, кмет, трговац, војник, Чивутин, Балачко војвода, крилат јунак, раја, господар, дервишина, будалина, поглавица, шура, невјестица

3. Јединица мере:

- мах (4), део, комад, черег меса, часак

4. Квантитативна јединица:

- једно (6)

5. Елементи фауне:

- прасе (5), змија (4), коњ (4), јегуља (3), во (3), пас (3), тичица (3), јагње (2), лисица (2), кобила, аждаја, соко, петао, ован, јато чела, буха, брав, теле, жаба, орао, јарац, крмача, пиле, овца, ждрал, миш

6. Елементи флоре:

- дрво (8), трава (2), јабука, крушка, љешник

7. Делови тела:

- око (5), длака (4), перо (2), брк, зуб, рука, прст, нога, плеће

8. Производи човекове делатности:

- сабља (7), марама (3), лист хартије (3), крпа платна (3), опанке (3), штап (3), обруч (2), огледало (2), чаша (2), погача (2), чесма (2), кабао (2), прстен (2), уже (2), лонац (2), капија, вратнице, буре, колац, сребрна талпа, прозор, бокунић круха, ситка, фацулет црљен, кола, секирица, узао, шиваћа игла, кревет, корито, ковчежић, јажа, бачва, галија, тестија, торба, котлић, мијех, чун, ћебе, кеса, асприца, чашица, ситна књига, купа платна, чадор, табак књиге

9. Елементи топоса:

- језеро (10), соба (9), камен (9), планина (7), вода (7), кућа (6), град (6), пећина (5), село (5), шума (4), двор (4), воденица (3), гора (3), кула блага (2), варош (2), рекавица (2), прут (2), ријека (2), место (2), јазбина, раскрсница, бисерна ливада, јама, поље, брдо, чардак, поток, црква, гроб, извор, кула, дубрава, ливада, студенац, крчма

10. Разно:

- ријеч (4), бог (4), крај (3), модар облак (2), земља (2), рупњак (2), маштрава (2), трпеза (2), уговор (2), гомила, ручак, локва, љуска, трговина, клада, весеље, истина, упрта, угао, рогожина, туче, оранија, севап, глас, мисао, сан, опклада, корен, сланина, милост, личина, прамен магле, пламен модар, грдна копилица, данак, пешкеш, гобела, цара

Значења броја један:

1. Примарно номинативно значење - ‘свесловенски и прасловенски (**edьnъ*), придевски број “*unus*” (Skok 1971: 766)

2. Номинативно значење - ‘количински одређен’: ...ако јој снаха удели једну трпезу...; ...ево отпаде од вас један ваљатан јунак...;да учиниш једну милост прије него ме погубиш...

2а Номинативно значење - ‘временски одређен’: ...док на једну ноћ стане неко на вратима лупати...; Једно јутро, царева кћи гледајући тако с пенџера и чудећи се...; Свети Игњатије један дан ораше...; ...златну јабуку која за једну ноћ и цвета и узре...

3. Номинативно значење - ‘неки, неодређен, непознат; било који’: Био један цар, па имао три сина и једну кћер...; У некаква човека био један чобан...; дође у једну планину, и онде заноћи у једнога пустиника..

4. Номинативно значење - ‘тачно одређен, познат’: А има један у буџаку коњ као да је губав...; ... у бабе има једна кобила и ждребе...; Има овамо један змајевски цар...

5. Номинативно значење - ‘тачно одређено, одабрано место’: они скупе с плугова све што је гвоздено на једну гомилу...

6. Пренесено значење - ‘сам’: ...а ти једна ниси се плашила овамо доћи...; А ти да му један нешто учиниш!

7. Пренесено значење - ‘један; једини; јединац’: ...и у двору му остала јединица кћи...; Они од свога срца немадијаху ништа друго до једну јединицу шћер...; Бијаше један рибар, који једном за три дана засобице ништа друго не могаше ухватити у мрежу него само по једну јегуљу; Имао некакав богати човјек јединка сина...

8. Пренесено значење - ‘исти’: ...ће дан и ноћ на једном мјесту сједи и у скуту држи једну тицу...; ...и сви ћемо живљети у једноме двору; Валај баи смо у једној мисли!

9. Пренесено значење - ‘једино; само’: Нигде никога немаш до мене једину...; ...ништа више нису имали (браћа) до једну крушку...; ...крилат и с једнијем оком у глави (чоек)...; ...а он није вредан једну да умири.

10. Пренесено значење - ‘истовремено, одједном; заједно’: Благо теби кад имаш два весеља у један пут!; ...једно ми је весеље, а друго жалост...; .

11. Пренесено значење - ‘један те исти, понављани; таутологија’: ...али говедар каже једно те једно...

12. Пренесено значење - ‘одједном; брзо; изненада’ ...у један мах долети из неба змај...

13. Пренесено значење - ‘један од два; део нечега’: ...на притврдивши један крај од ње за стријелу...

Деривати назива за број један

Дериват (адвербијални) назива за број један - (на)/(у)једанпут забележен је са 48, док је једном забележен са 14 примера и има следећа значења:

1. Номинативно значење - ‘једном; једанпут; једном приликом; тачно одређен тренутак’: Овај син рече једанпут оцу...; Једном најстарији син пође у лов...; Једном он украде пушку и отиде у лов...

2. Пренесено значење - ‘једанпут; набрајање; понављање радње’...на још једанпут обазре се око себе...; Најпосле га запита ђаво још једном...; ...идите још једанпут у свет...

3. Пренесено значење - 'понављање, набрајање': *...те га још једном прејаше преко ћуприје...*

Адвербијални деривати броја један *једном*, *једанпут* имају значења *једном приликом*, *тачно одређен тренутак*; *једанпут*; *набрајање*; *понављање радње*.

Како видимо из наведених значења, примарно номинативно значење броја *један* је придевски број (свесловенски и прасловенски **edъnъ*). За нас су интересантнија његова номинативна значења: *неки*, *неодређен*, *непознат*, о коме се говори уопштено - то може бити било ко, ма ко, али у одређеним примерима то може бити и *неко тачно одређен*, *познат*, о коме се говори конкретно. *Један* означава и *количински одређен*, *квантитативно исцрпан* где је један довољан, или више него довољан и чак вреднији од неколико сличних, али недовољно квалитетних. Један може бити и *временски одређен*, када је некада једним даном или једном ноћи обухваћено читаво годишње доба, период цветања и зрења; некада је то *тачно одређен*, *одабран тренутак*, издвојен из низа других, сличних. Такође једно може бити *тачно одређено*, односно, *одабрано место*.

Још су интересантнија за нас пренесена значења броја *један* - сам, када неко без пратње или помоћи других обавља одређену радњу. *Један*, *једини*, *јединац* - емфатички придев који може постати и деминутив *једихан*, *јединцат*, *јединац*, *јединак*, *једињајка* (атрибут за мајку), *јединак* (једини син), деминутив *јединче*, хипокористици *јединко*. (Skok 1971: 766) Некада чак може да значи и *усамљен*, *појединац*. Један значи и исти; једино, само; истовремено, одједном, заједно; једно те исто, понављање; одједном, брзо, изненада; један од два, део нечега.

Први

Еквивалент броја један за бројање у низу је редни придев *ПРВИ*. У истраживаном корпусу забележен је уз следеће лексеме: *Одређен временски период*: година (3), дан (2), ноћ (2); *Бића*: човек (3), брат (2), муж (2), жена, гласник, свештеник, краљ Вукашин; *Јединица мере*: чаша ракије (2), чаша вина (2); *Делови тела*: прст десне руке (2), кољено; *Производи човекове делатности*: хаљине, опанак, бела стрела, књига; *Елементи фауне*: змија; *Разно*: недеља, звезда, уговор, права вјера, пут.

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'свесловенски и прасловенски придев, данас само у одређеном виду, у сарословенском и у неодређеном *prъvъ* = *prъvъ*; први, редни број' (Skok 1971: 61)

2. Номинативно значење - 'први по реду; први пут; набрајање': *...ал' је змија прва уграбила...; Метну Турчин прву белу стрелу...; Када Ива прву књигу разви...; Ти си видео како сам прву ноћ дукате просипао...*

3. Пренесено значење - 'првобитан': *...да им по уговору првом не узима жене...; ...но доклен је био у своју прву праву вјеру...*

4. Пренесено значење - 'најпре': *...срећеш прво и прво човека а он носи живу орлушину...; Цар изнесе књигу и почну прво градове дијелити...; ...и некако у први мах надвлада непријатељ...*

Први је свесловенски и прасловенски придев, данас само у одређеном виду, у сарословенском и у неодређеном *prъvъ = prъvъ*; први, редни број; он је први по реду, означава радњу која се обавља први пут. Његова пренесена значења су првобитан и најпре. Деминутив од први је *првахан*, компаратив *првљи, прवेशи, првиши, првеји*, суперлатив *најпрви*. Интересантне су именице изведене од први: *првац, првак, првина* – први плод, *првенац* – прво мушко дете, деминутив *првенче*. Деноминал *првенчити* = *доћи у првенче* „прва посета младе својим родитељима“. *Првенство*, с придевом *првенствен*. *Прवेशина* (према старешина) „главар“. *Првошкиња* „жена која још није била са мушкарцем“. *Првацкиња* „жена која први пут роди“. Сложенице: придеви од синтагми *прворазредни, првокласни, првостолни, првостепени, првобрачни, првовенчани, првобитан, првотан*. Именице: *прворотка, првороткиња*, са придевом *првородан* и деминутивом на –*че* и апстрактумом на –*ство* *првородство, првотелка, првотелкиња, првождрепкиња, првоженац* „који се први пут жени“. Као синтагма говори се *први дан*, као сложеница *првидан*. *Напрва* је „вез у кошуљи низ прса“. (Skok 1971: 62)

Интересантна је и симболика првог предмета, првог посетиоца, поступка који се обавља први пут. На пример, ритуалне радње повезане са првим громом чувају у себи не само прасловенску, већ вероватно и индоевропску архаичност. Према народним представама, требало је да ови ритуали обезбеде здравље људима и стоци и добро време за орање. Од ових радњи код Срба најраспрострањеније су биле котрљање по земљи. Такође се препоручивало да се ослони леђима на дрво или да се почеше о њега - да леђа не би болела. У већини оваквих случајева уопште се не ради о дрвету, већ о храсту (повезивање храста са муњом и громом има дубоко митолошко порекло). Код Срба постоји и веровање о посебној улози првог посетиоца на Божић (полазник, положеник) и првом јајету на Ускрс („чуваркућа“).

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *један*, његових деривата и редног броја *први*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *један* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	неки, неодређен, непознат; било ко	У некаква човека био један чобан..
2	тачно одређен; познат	Има овамо један змајевски цар...
3	количински одређен	...ако јој снаха удели једну трпезу...
4	временски одређен	...златну јабуку која за једну ноћ и цвета и узре...
5	тачно одређено, одабрано место	они скупе с плугова све што је гвоздено на једну гомилу...
6	сам	А ти да му један нешто учиниш!
7	један, једини, јединац	Имао некакав богати човјек јединка сина...
8	исти	Валај баш смо у једној мисли!
9	једино, само	Нигде никога немаш до мене једину...;
10	истовремено, одједном, заједно	Благо теби кад имаш два веселја у један пут!
11	један те исти, понављани	...али говедар каже једно те једно...
12	одједном, брзо, изненада	...у један мах долети из неба змај...
13	један од два; део нечега	...па притврдивши један крај од ње за стријелу...

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *један* у српском фолклору

Р. бр.	Деривати броја један	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	једанпут	једном приликом; тачно одређен тренутак	Овај син рече једанпут оцу...
2	једном	набрајање; понављање радње	Најпосле га запита ђаво још једном...
3	једном	понављање, набрајање	...те га још једном прејаше преко ћуприје...

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *први* у српском фолклору

Р. бр.	Редни број први	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	први	први по реду; први пут; набрајање	Када Ива прву књигу разви...
2	први	првобитан	...но доклен је био у своју прву праву вјеру...
3	први	најпре	...срешћеш прво и прво човека а он носи живу орлушину...

Назив за број два

Следеће место по фреквентности примера у српском корпусу назива за бројеве у језику српских народних приповедака и епских песама заузима назив за број *ДВА* (у истраживаном корпусу назив за број *два* забележен је 309 пута, број *други* 139, *дванаест* 104, *двадесет* 10, *дванаест хиљада* 7, *двадесет два* и *двеста* по 2, *двадесет четири*, *дванаест стотина* и *двадесет хиљада* по једанпут). Наводимо преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља са којима се спаја број два у српским народним приповеткама и епским песмама:

1. Одређен временски период:

- дан (4), година (2), ноћ

2. Бића:

- син (28), брат (22), путник (10), ђевер (10), слуга (9), целат (8), побратим (8), Јакшић (7), ђеца (6), српски војвода (6), божји анђео (3), силна војска (3), госпођа (3), Мрљавчевић (3), жена (2), ђетић (2), јунак (2), кума (2), ковач (2), чауш (2), Латинчад (2), кћер (2), девојка (2), сестра (2), близанци (2), цар (2), коњаник, сирота, снаја, љубазница, пријатељ, калуђер, сирочад, зет, господар, младенци, бербер, шура, старац, проклетник, пасторчад

3. Јединица мере:

- чизма блага (2), пећка хлеба, аков вина, литра, мијех, кула блага, чабар црвенога вина

4. Елементи фауне:

- бравац (6), коњ витез (5), голуб (4), соко сиви (4), јаје (4), кучка (3), патка (3), гуја (3), во (3), арслан (3), хрт (3), ат (2), гавран, јунац, пас, ној, срна, мазга, врани гавран

5. Елементи флоре:

- јела (3), јабука (2), бор (2), паприка црљена

6. Делови тела:

- зуб (4), глава (2), око, рука, прст, бјеле дојке

7. Производи човекове делатности:

- сабља (3), метла (2), кључ (2), стрела (2), кондир златни (2), ражањ, цекин, сахат, конопац, букагија, блензука, дукат златни, мач

8. Елементи топоса:

- град (3), планина, страна

9. Квантитативна јединица:

- новац (7)

10. Разно:

- огањ живи (4), име (4), талпа (2), обележје (2), реч (2), камен драги (2), ура (2), во печени, весеље, живот, душа, личина, рђа, количина, стуб, мајдан златан, харач

Значења броја два:

1. Примарно номинативно значење – ‘број два, староцрквенословенски *dъva*, *dъve* је балтословенски, свесловенски и прасловенски. Слаже се сасвим са: литвански *dù* (<**dvuō*), *dvi*, летонски *divi m* <**divi m*. старопруски *dwai*, санскрит *divāi*, *divā*, *dvāi*, *dva*, *divē*, *dvē*, авеста *dva m. duye*, f, n., грчки *δύω*, *δύο*, латински *duo*, *duae*, ирски *dāi*, *dā*, *di*, f, готски *twaī*, *twos*, *twa*, албански *dy*. (Skok 1971: 465)

2. Номинативно значење броја - ‘количински одређен, 1+1’: ... *ђе је упрегао у ралицу два вола те оре...*; *Снахе донесу два велика гвоздена ражња...*; *Она га онда одведе у другу собу, кад тамо, а то два вола печена, две пећке хлеба и два акова вина.*

2а Номинативно значење - ‘временски одређен, дуго’: ...*стражса приповеди цару како већ две ноћи она жена с њиме спава...*; ...*већ позове капетана на двије уре послјед подне...*

3. Пренесено номинативно значење - ‘више од један, довољно, много’: ...*ту је дао двије куле блага...*; ...*ево тебе двије чизме блага...*; ...*и код ње су два љути арслана...*; ...*ал’ се милу богу ражалило,/ па он посла два своја анђела...*; ...*једна земља, а два господара,/ једна раја, два харача даје...*

4. Пренесено номинативно значење - ‘паран’: ...*па она два брата скоче на њега...*; *У једног краља била два сина...*; *Он се наљути на своја два старија сина и оћера их одмах од себе...*; ...*али долете два гаврана те падну на једно дрво...*; ...*и сутрадан опет донесе оцу две златне јабуке.*

5. Пренесено номинативно значење - ‘близаци’: *Јесу л’ жива два близанца сина?*

Као што видимо из наведеног, номинативно значење броја два је *количински одређен, 1+1*, када два као пар или више од један може бити много вредније и веће од стварно већих количина. То важи и за *временски исцрпан, дуго*, када је тај релативно кратак временски период некада дужи и исцрпнији од неког дугог временског периода. Два је такође више од један, довољно, много, односно, *количински је исцрпан*. Његова пренесена значења су *паран* и *близаци*. Интересантна су и поименичења: *двоје, двојица, надвојица* „оно што је радељено на двоје, нпр. кућна чељад“; *двојке: близаци*. Изведени придеви од двој су: *двојак, двојан*, прилог *двојно*, синоним: *двоструко*. Облик двој је редак у сложеним придевима насталим од синтагми: *двојглав, двојеструк, двојерог, двојерогљаст*. Најобичнији је први део дво-: *двогодишњи, двогрла, двоцевка, двогуб, дволичан*,

двокрилан, двоног, одатле поименичење двоножац и прилог двоношке, дворог, одатле придеви дворожан, дворогаст, двострук, отуд подвостручити/удвостручити према двострук од „два струка“, двоуман, одатле двоумица, двоумити, двојун, двојут, одатле двојуче „јаје са два жуманцета“. (Skok 1971: 464)

Закључци наших истраживања надовезују се на радове других научника, на материјалу обреда и обичаја. Број два се у српским обредима и обичајима најчешће схвата као један пар, једно са два лика. Зато, по правилу, делатност коју изводе два јунака увек је иста, као да то чини једно биће. У бајалачким текстовима такву активност изводе бића која имају хтонско обележје: гаврани, вуци, змије, уроци. На пример:

„Отуд лете два арвана гаврана,/ па однесе око мутно и криво/ и донесе лако као перо (...)“

„Отишле две љуте змије,/ попише му срце,/узеше памет (...)“

„На сред село корито, /у корито два вука,/ лижи, лижи, разлизуј. “

„Скобише је два урока ... - Иђемо по свиту/ морит коње, воле (...)“²³

Да се два схвата као једно са два лика, видљиво је и из других обреда. Тако у неким српским крајевима уместо једног бадњака уносе се два – бадњак и бадњачица. Или протеривање стоке као вид магијске заштите од заразних болести врши се између две ватре или две упаљене свеће, које се схватају као лева и десна страна једног, кроз чије средиште се пролази (врата између два света – живих и мртвих). Сличан овоме јесте магијски поступак провлачења кроз расцепљено дрво, које се после ове радње поново саставља.

Представа да се два опажа као један пар створила је веровање код Срба да су два детета, рођена у истом дану једног месеца, међусобно повезана, тзв. *једномесечићи*, као што се сматра да су међусобно повезани и близанци. Ако умре један од једномесечића или близанаца, сматра се да ће се и други разболети и умрети – зато што га мртви парњак *зове*. Да би се предупредила смрт, врши се магијска радња *одвезивања* живог од мртвог парњака, где се у случају једномесечића тражи други живи парњак како би се повратила претходна стабилност. (Толстој 1995: 144-165)

У митовима о близанцима обично се за једног брата везује све што је добро и корисно за људе, а за другог све лоше и штетно. У предањима код Срба задржала су се сећања на магијске обреде који су извођени уз помоћ браће близанаца. Најчешће се ради о оборавану села, које су обављала два брата близанца са два јунца близанца, као вид магијске заштите од чуме (куге). Вероватно да се представа о близанцима заснива на отелотворавању друге, невидљиве стране човека, која се некад именује као душа, некад као сенка. Уопште гледано представа о човеку је бинарне природе, коју чине елементи: руке, ноге, уши, ноздрве, обрве, лева и десна страна, предња и задња, горњи и доњи део, откривено и покривено, али и тело/душа. Управо се, по народним представама, захваљујући овој последњој опозицији може премостити прекидност простора исказаног појмовима *овај* и *онај* свет. Близанци као да представљају *удвојено исто*, односно човека са своја два

²³ Позивање и примери као најмеродавнији узети из: Љ. Раденковић, Народне басме и бајања, Градина – Ниш – Светлост – Крагујевац, Јединство – Приштина, 1982

ентитета показана одвојено, а која се никад у једном простору и времену не могу наћи један поред другог. Наиме, човек је у овом свету један телом и душом, а на оном свету је један само душом. Близанци руше прекидност простора живих и мртвих. А једино Бог и демонска бића могу нарушити ту границу. Постоји табу за извођење одређених поступака који могу случајне људе да представе у улози близанаца. Код Срба се забрањује да двоје у исти мах пију воду, распирују ватру, устају из стола. Разуме се, то је некад био део култа у коме се „успостављала“ веза између живих и мртвих, односно људи и богова. (Раденковић 1984: 330)

Култ близанаца, њихово супарништво, међусобно ривалство, надметање, али и нераздвојност, јединственост, представа о једном са два лика, познати су још из грчке митологије: близанци Кастор и Полидевк, Идас и Линкеј. (Грејвс 1992)

Код Срба је широко распрострањено сујеверје, према коме се сматра, да уколико су се у току године догодиле две смрти, треба очекивати и трећег покојника. Како би то спречили, Срби са Косова приликом сахрањивања другог покојника заједно са њим закопавају у гроб лутку или главу жртвене животиње, обично петла. Истина, у источној Србији за ово постоји објашњење, које у извесном степену противречи општем принципу поређења парности са светом смрти. Њега зову прва двојица, на оном свету не примају паран број. Може се претпоставити да се оцена парности даје са тачке гледишта земаљског система вредновања. Српски обичај приликом израђивања сандука захтева да у њему буде непаран број попречних даски, ни у ком случају паран број! Предност непарног броја чак у контексту смрти указује на виши ранг општег правила, према коме се непарним бројевима придаје позитивно значење. У Француској је, на пример, супротно, где се на гробље носи непаран број цветова, а драгим особама дарује паран, чиме се парним бројевима придаје позитивно значење. Ово опет говори о томе да се пар схвата као једно са два лика.

Деривати назива за број два

Деривати назива за број два: *двапут, двојица, надвоје* и њихова значења:

1. Номинативно значење - 'набрајање': *Еле, он тебе прејаха двапут преко ћуприје.*
2. Пренесено номинативно значење - 'исте врсте': *...и тако пођу њих двојица да ударе на змајеве*
3. Пренесено номинативно значење - 'једнак, парни део нечега': *...вода се раздвоји надвоје...*

Други

Следећи, најактивнији по броју примера у српским народним приповеткама и епским песмама је назив за број **ДРУГИ**. У истраживаном корпусу *други* стоји уз следеће лексеме из лексичко-семантичких поља:

1. *Одређен временски период:*

- јутро (3), дан (2), нећеља (2), ноћ

2. *Бића:*

- двојица (18), девојка (8), двоје (7), син (6), двоје деце (5), човек (4), цар (3), брат (3), сестра (2), ћетић (2), зет, змај, браћа, баба, жена, хајдук, дворанин, кћер, везир,

гласник, бабица, краљ, снаха, деца, војник, мајстор, ковач, Радуле, бијела Влахиња, Ненад, Крститељ Јован, сирота Роксанда, војвода Милош, војска силна, бег Костадин, бербер, двоји просиоци, двоје пасторчади

3. Квантитативна јединица:

- пут (4)

4. Јединица мере:

- комад, маштрава воде, черег, чабар црвенога вина

5. Елементи фауне:

- прасе (2), двоје штенади (2), стока, коњ, ждрал

6. Елементи флоре:

- јабука (2), јела

7. Делови тела:

- нога, рука, брк, двоји очи, двоје уши

8. Производи човекове делатности:

- књига (3), воденица (2), цекин, књига, опанак, прстен, брод, торба, хаљина, стрела, кондир златни

9. Елементи топоса:

- страна (8), соба (7), село (2), хатар (2), конак (2), варош, мајдан

10. Хронотоп:

- царство (9)

11. Разно:

- живот (3), вашар, лов, пут, жалост, ствар, глас, крај, место, игра.

Значења:

1. Примарно номинативно значење - ‘други, другачији’: Прасловенско *drugъ* изводи се из индоевропског **dhrugh-* (**dherough-*) бити спреман, јак, порекло води од **dher*, према другом објашњењу прасловенско *drugъ* изводи се од индоевропског **dhreu-/dhru-* јак, чврст, веран, поуздан (одатле и индоевропско **dhereuo-* дрво, поуздан, веран према немачком *trauen* веровати) у том случају везује се са готским *triggws* – веран, старонгелеско *getrywe*. Од веза типа старословенског *другъ* развило се придевско и бројчано значење ‘други, другачији’ које постоји у свим словенским језицима; у последње време предлаже се ново поређење из санскрита *druh* – непријатељско демонско биће, авестински *druhš* – друг – демонско биће, утелотворење злих сила (ЕСУМ 2003:134)

2. Номинативно значење - ‘следећи по реду, набрајање, градација’: ...и однесе га с онијем комадима од буздована другоме ковачу...; Тада се понуди други син да чува јабуку...; Кад буде други дан ујутру, он се опет оправу са слугом...; Потом га одведе у другу собу, у којој је за јаслама стајао бијел коњ...; ...те му ноктима из табана у друге ноге ишчупа велики комад меса; ...и домало сplete опет другу бабу...; Кад буде у другу неђељу...

3. Номинативно значење - ‘неко непознат, било ко’: ...други ми нико не може помоћи...; ...не хтедне даље ни ићи да гледа другу стоку...; ...да се неће оженили другом на царевом ђевојком...

4. Пренесено значење - ‘супротни; преко пута’: ...а чоек размахне њоме (лопатом) и пребаци га на другу страну...; На оној води с друге стране био је велики град...; А он прође с оне друге стране...

5. Пренесено значење - 'другачији, који се разликује': ...него ће му наћи другу девојку коју год хоће у свему царству.; ...него пође да тражи другог лова ...; ...те он удари другим путем молећи се богу да му да добру срећу.

6. Пренесено значење - 'још један такав, исти': ...јер живота ти другог нема осим онога твога од бога.; ...и немаше друго никога него једнога једиктога сина...; ...да јој друге у сву земљу није...

7. Пренесено значење - 'ново, другачије': ...него ишти друго шта год хоћеш, даћу ти.; ...те она оживље у они час и друге јој руке изникоше...

8. Пренесено значење - 'остали': ...запита Стојша змаја за друга два зета...; ...и приповеди јој како је већ био у других сестара.; Најмлађи био најлепши и одвећ добар, па су га друга браћа држала за будалу.

9. Пренесено значење - 'топосно исцрпан, далек, веома удаљен': ...па га завитла преко змаја чак на други хатар...; Сад ће пасти буздован пред кућу чак из другог хатара...; ...спрема на галији преко мора чак у друго царство...

10. Пренесено значење - 'још': Него ми казуј шта си друго видео?; ...нијесу могли виђети друго ништа осим ватре да сипа...; ...не треба никакав други мајстор осим вас...

11. Пренесено значење - 'преостали': ...а ево ти ови други (цекини) да ми кажеш отклен ти ова јаја.

Број два може се везати са синонимима оба: обадва; двој замењује посуђеница пар, одатле непар, придев паран, непаран, деноминал парити (се), дупли. ОБА је у истраживаном корпусу забележен 54 пута и стоји уз лексеме из лескичко-семантичких поља Бића: оба (брата) (17), обојица (браће) (7), браћа (6), жена (3), обадва (брата), обе (жене), људи, син, човек, дете; Одређен временски период: ноћ; Елементи фауне: во; Елементи флоре: јабука; Делови тела: око (4), рука (3), нога, уши, глава, крило, мрки брк; Производи човекове делатности: галија, дизђен, чизма, бисага; Хронотоп: царство и Разно: дар, и има примарно номинативно значење - 'обојица, обе; двојица, две', као и номинативно значење - 'заједно; исте врсте'.

Дванаест

Број ДВАНАЕСТ забележен је 104 пута и стоји уз следеће лексеме из лексичко-семантичких поља Одређен временски период: година (3), лето; Бића: владика (13), војвода (8), Арапин (7), делија (7), првобратучад (5), рицал (3), учтули везир, дворкиња; Јединица мере: товар блага (7), ока (6); Елементи фауне: коњ (2), лав (2), вранац, ат арапски; Производи човекове делатности: дукат (7), подрум (5), одаја (5), врата (4), катан (4), крст (3), ован печени (3), топ, цекин, перпер и Елементи топоса: лед (2).

Значења:

1. Примарно номинативно значење - 'дванаест, основни број, 10+2, * *dъva na desęte*'. Дуал два долази у сложеним бројевима: староцрквенословенска синтагма: дванаест(е), дванајес, дванајст, дватринајес, дванајестак (Skok 1971: 464)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': ...царица му на поласку да кључеве од дванаест подрума...; У тој и тој планини има једна баба, па има дванаест коња за јаслама...; Даћеш ми дванаест перпера.

2а Номинативно значење - 'временски одређен, дуго': ...градио их дванаест година...

3. Пренесено значење - 'квантитативно одређен, много': ...онда му цар да дванаест дуката...; ...и за свако бријање добијао по дванаест дуката...; ...треба приправити дванаест овнова печених и две метле и једно уже.

3а Пренесено значење - 'велика вредност; скупо' (само уз именицу товар блага – метонимија, пренос): ...и одброји дван'ест товар' блага...

4. Пренесено значење - 'узраст иницијације; стар' - ...свог сестрића Бановић-Секулу,/ њега млада од дванаест љета.

Двадесет

Број ДВАДЕСЕТ стоји уз лексеме из следећих лексичко-семантичких поља: Одређен временски период: година (2); Бића: дунђер; Елементи фауне: крава, во и Разно: дућан, са следећим значењима:

1. Примарно номинативно значење - 'прасловенски дуал: **dъva na desęti*: двадесет, двајес, двајсет; двадесет, број и количина' (Skok 1971: 464)

2. Номинативно значење - 'количински исцрпан, много, велика количина': ...и још двадесет дунђера...; Има ваистину и двадесет (крава и волова).; ...и у њој да се начини двадесет дућана...

2а Пренесено значење – 'временски исцрпан, дуго': Сад пошто је прошло двадесет година...

4. Пренесено значење – 'узраст иницијације; стар': ...постане здрав и млад као да му је то двадесет година

Називи за остале сложене бројеве од броја два

Број ДВАНАЕСТ ХИЉАДА забележен је уз лексеме из Бића: свати (2), војска (2), Турци, љути оклопник и Елементи фауне: овца, и поред примарног номинативног значења – 'количински исцрпан, изузетно много', има и пренесено значење – 'количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација': ...скупи свата дванаест хиљада...; ...и одведе дванаест хиљада,/ госпо моја, љутог оклопника!; ...и војске му дванаест иљада...

Број ДВАДЕСЕТ ДВА забележен је само уз реч година (2) и има пренесено значење 'временски исцрпан, дуго': Та змија за двадесет и две године није од себе пустила никаква гласа... Интересантна је и иконичност или редупликација овог броја 22, када се управо понављањем истог броја истиче његова вредност.

Број ДВЕСТА забележен је уз речи из Бића: јањичар, сват и има пренесено значење 'количински исцрпан, много': ...и Јањовим сином Милованом/ и с ињима дв'је стотине свата...

Број *ДВАДЕСЕТ ЧЕТИРИ* забележен је само уз реч кума крштена, и има пренесено значење – ‘количински исцрпан, много; хиперболизација’: ...а вјенчане (кума крштенијех сам обљубио) двадесет и четири..., као и број *ДВАНАЕСТ СТОТИНА* уз реч сват: ...купи свата дванаест стотина..., и број *ДВАДЕСЕТ ХИЉАДА* уз реч војска: ...за њим војске двадесет хиљада...

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве *два*, *други* њихових деривата и сложених бројева од броја *два*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *два* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	количински одређен, 1+1	Снахе донесу два велика гвоздена ражња...
2	временски исцрпан, дуго	...стража приповеди цару како већ две ноћи она жена с њиме спава..
3	више од један, довољно; много	...ал' се милу богу ражалило,/ па он посла два своја анђела...
4	паран	У једног краља била два сина...
5	близанци	Јесу л' жива два близанца сина?

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *два* у српском фолклору

Р. бр.	Деривати броја два	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	двапут	набрајање	Еле, он тебе прејаха двапут преко ђуприје.
2	двојица	исте врсте	...и тако пођу њих двојица да ударе на змајеве
3	надвоје	једнаки делови, пола од нечега	...вода се раздвоји надвоје...

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *други* у српском фолклору

Р. бр.	Број други	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	други	следећи по реду	Потом га одведе у другу собу, у којој је за јаслама стајао бијел коњ...
2	други	набрајање, градација	Тада се понуди други син да чува јабуку...
3	други	неко непознат, било ко	...да се неће оженити другом но царевом ђевојком...
4	други	супротан, преко пута	...и немаше друго никога него једнога једиктога сина..
5	други	другачији, који се разликује	...те он удари другим путем молећи се богу да му да добру срећу.
6	други	још један такав, исти	...јер живота ти другог нема осим онога твога од бога.
7	други	нов, другачији	...те она оживље у они час и друге јој руке изниклоше...
8	други	остали	...и приповеди јој како је већ био у других сестара
9	други	далек, веома удаљен	...спрема на галији преко мора чак у друго царство...
10	други	још	Него ми казуј шта си друго видео?
11	други	преостали	...а ево ти ови други (цекини) да ми кажеш отклен ти ова јаја.

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *два* у српском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	дванаест	количински одређен	У тој и тој планини има једна баба, па има дванаест коња за јаслама...
2	дванаест	временски одређен, дуго	...градио их дванаест година...
3	дванаест	квантитативно одређен, много	...треба приправити дванаест овнова печених и две метле и једно уже.
4	дванаест	велика вредност; скупо	...и одброји дван'ест товар' блага...
5	дванаест	узраст иницијације; стар	...свог сестрића Бановић-Секулу, / њега млада од дванаест љета.
6	двадесет	количински исцрпан, много, велика количина	...и у њој да се начини двадесет дућана...
7	двадесет	временски исцрпан, дуго	Сад пошто је прошло двадесет година...
8	двадесет	узраст иницијације; стар	...постане здрав и млад као да му је то двадесет година
9	двадесет два	временски исцрпан, дуго	Та змија за двадесет и две године није од себе пустила никаква гласа..
10	двадесет четири	количински исцрпан, много; хиперболизација	...а вјенчане (кума крштенијех сам обљубио) двадесет и четири...
11	двеста	количинами исцрпан, много	и Јањовим сином Милованом/ и с шњима дв'је стотине свата...
12	дванаест стотина	количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација	...купи свата дванаест стотина.
13	дванаест хиљада	количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација	...скупи свата дванаест хиљада...
14	двадесет хиљада	количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација	...за њим војске двадесет хиљада...

Назив за број *три*

Следеће место по фреквентности примера у корпусу назива за бројеве у језику српских народних приповедака и епских песама заузима назив за број *ТРИ* (у истраживаном корпусу назив за број *три* забележен је 395 пута, док је број *трећи* забележен 83 пута). Наводимо преглед свих лексема са којима се спаја број *три* у српским народним приповеткама и епским песмама.

1. Одређен временски период:

- годинаца (31), дан (27), ноћ (9), мјесец дана (3), јутро (3), недеља (2)

2. Бића:

- српски војвода (15), брат рођени (15), син (12), ђевојка (8), тројица (6), шићарција (4), кћер (4), сестра (4), змај (4), побратим (4), мачад (3), ђеца (3), жена (3), Мрљавчевић (3), друг (2), снаја, јунак, младожења, бербер млади, вјерни слуга, другарица, цар, чељад, човјек

3. Квантитативна јединица:

- пут (25), половина (4), мах

4. *Јединица мере:*

- товар блага (33), ћемер блага (4), чизма дуката (4), балчак златни (3), аршин платна (2), купа дуката (2), ока вина, хат хаљина, шатор платна, комат дара, аков вина, пећка хлеба

5. *Елементи фауне:*

- коњ витез (18), прасе

6. *Елементи флоре:*

- лоза (2), ружа

7. *Делови тела:*

- глава (5), зуб (2), лакат, прст, срце јуначко, ребро, длака

8. *Производи човекове делатности:*

- копље (8), златан прстен (7), ствар (6), књига (5), лист артије (5), дукат жут (4), пламени мач (4), трострука канџија (3), трегодишње вино (3), чаша златна (2), совра, манастир, мек душек, танка ћечерма, низ дуката, дробни ћердан, марама, во печен, сирац

9. *Елементи топоса:*

- шибљика (3), царев град (3)

10. *Разно: апстрактна и предметна сфера:*

- златна јабука (11), камен драги (4), сахат (4), оченаш (3), Тројица (2), слово хришћанско (2), трпеза (2), живот (2), вијек (2), венац бисерни (2), обиљеже, реч, нечовештво, страна, добро, ред, киша, шарапод, белуга, трољетна грозница.

Значења броја три:

1. Примарно номинативно значење – ‘балтословенски, свесловенски и прасловенски главни број. Одговара: ведски *tri*, тохарски *trī*, латински *tri* (*ginta*), ирски *tri*, албански *tre*, староцрквенословенски *triје* - **treies*, санскрт *trayas*, латински *tres*, литвански *trīs*, лотишки *trīs*’ (Skok 1971: 500)

2. Номинативно значење - ‘количински исцрпан, интензиван’:...*кад тамо, а то три вола печена, три пећке хлеба и три акова вина.; ...и од свакога узми по три длаке репне...; Ништа не манка оће до само три ствари: тица што збори, дрво што пјева и вода зелена.; ...да наћеш у твоме царству три човјека: једнога сиромаша, који ништа на свијету нема; једнога слијена, који ништа не види и једнога богаља, који нема ниједне ноге, него само труп...*

2а Пренесено значење - ‘временски исцрпан, кратко,непотпун, несавршен; дуго, целовит, савршен’: *Али ко хоће да добије од бабе коња, ваља да служи у ње три дана...; ...на ту кобилу и ждребе ваља чувати три ноћи, ко за три ноћи сачува кобилу и ждребе...; И тако прођу три године дана...*

2б Пренесено значење - ‘квантитативно исцрпан, вредан’ – *...износићу трегодишње вино...*

3. Пренесено значење - ‘непаран, 2+1’: *...на онда све три ћевојке сваку с њезинијем радом, једну за другом...; Био један цар па имао три сина; ...и у оној рекавици имају три шибљике...*

4. Пренесено значење - ‘целовит, који чини јединство’: *Био један цар, па имао три сина и једну кћер...; ...али му не смедне казати да је имала три кћери па да их је нестало...; Има њих три брата змаја...; Бијаше један цар, и имађаше три сина и три ћерке.*

5. Пренесено значење - 'несвакидашњи, редак, непотпун' – ... и под бором тророги кам..., ...и кад дођеш на једну тророгу главицу..., ...ал' ето се помоли аждаха са три главе, па на браћу јуриши, да их сва три прождере; ...већ ме бију троструком канџијом,/ нагоне ме да им лице љубим...

Од давнина низу посебно важних сакралних бројева, који су описивали основне координате Света, припада број три. Он је обележавао број сфера: небо, земљу, подземни свет (свет мртвих). У многим религијама постоје три главна божанства - Света Тројица у хришћанству; Шива, Вишна и Брахма у индуизму; Озирис, Изиди и Гор у Древном Египту. Према источном погледу на свет, у основи свега суштинског налазе се три главна принципа: ин, јан и дао. У питагорејској школи ово је био најзавршенији, најсветији број, који у себи има хармонију и равнотежу, симболизује почетак, постојање и крај света.

Првим бројем у читавом низу традиција, укључујући и старокинеску, сматра се број три. Он отвара бројчани низ и квалификује се као савршени број. Три није само представа апсолутног савршенства, надмоћи (на пример: улога броја три као суперлатива: тресвети, треклети, итд), већ и основна константа митско-поетског макрокосмоса и социјалне организације, укључујући и норме стандардног причања. На пример: три сфере васељене, три највише вредности, божанска тројица, или троипостас, троглава божанства типа словенског Триглава, староиндијског Тримурта. Такође, могу се упоредити имена митолошких ликова са унутрашњим обликом три: Трит, Трајтаон, Тритон, Типтолем, Тритогенем, итд, три јунака бајке, три члана социјалне структуре и три социјалне функције, тројни принцип композиције и уметничких дела. На пример: облик трилогије, триптиха или терцин (Топоров 1982: 630).

Број три се такође пореди са идејом времена. Број три је у космогонији повезан са трочланом поделом света. Том броју одговара идеја три света и три стихије, као и вертикална оса времена, где се просторни оријентири изједначавају са временским.

Пошто број три представља идеални модел сваког процеса који претпоставља три етапе: стварање – развитак – нестајање (почетак – средина – крај), он је постао синоним сваке жељене промене. Осим времена, број три обележава и простор – архаична представа васељене исказана је у тростепеној подели (ваздух – земља – подземни свет), што у различитим видовима сликовно исказује дрво света. (Топоров 1981:79).

Модел личних заменица: ја – ти – он, може бити изражен и првим трима основним бројевима. На тај начин броју три би одговарала заменица он, односно оно о чему се говори а није присутно. То је била погодна основа да се тим бројем исказује табу, који је спречавао ступање у директан однос човека са боговима или демонима. Такав облик забране види се у замени имена демона или бога бројем три. (Раденковић 1984:335).

Број три се врло често јавља код Срба: веровање да три суђенице одређују судбину детета после његовог рођења; три обредна купања у људском животу – кад се роди, пред венчање и кад умре; са три зовине или дренове гранчице шара се чесница; о слави се палила трокрака свећа; веровало се ако у кући умре у току године двоје, те године ће умрети и трећи, итд. (Кушлић 1970:457)

Симболика броја три дошла је до изражаја у народним бајањима, бајкама и епским песмама. По правилу бајања се сваки пут изводе најмање по три пута, што је чак ушло као саставни део једне басме, где се каже *“Ја трипут рекох, тебе одмакох,/ ја опет дођох, тебе не нађох”*.

У Војводини се бајало крај бунара са три струка траве, три пута у недељи, и свако се бајање понављало три пута. (Туцаков 1960:84). У Левчу, да не би „ноћнице“ нашкодиле детету стуцали би на преврнутој трonoжној столици три чешња белог лука, живи угљен и маст и тиме га мазали по одређеним местима.

Често главни јунак доживи три авантуре или реши три тешка задатка пре него што постигне циљ. Утростручавање је и иначе омиљени поступак у композицији бајке. У смишљено компонованој бајци *„Чардак ни на небу ни на земљи“* главна лица су три брата - од којих је најмлађи, као и иначе у бајкама и сродним умотворинама, у свему најбољи, затим њихов отац, њихова сестра и змај (чобанче је епизодична личост), дакле опет троје. Најмлађи брат доживљава три авантуре: пењање на „чардак“, убијање змаја и кажњавање браће. Змај је убијен тек трећим ударцем. Свог најмлађег брата, пошто је убио змаја, сестра у два маха уводи у по три собе, у прве три – била су три добра коња, у друге три - три лепе девојке. Да би казнио браћу и чобанче најмлађи брат три пута силази са „чардака“ на земљу. Интересантна је и сама улога чардака. Њега можемо упоредити са дрветом света и трострепеном поделом васељене (ваздух – земља – подземни свет). Чардак овде има функцију подземног света, али он левитира и смештен је горе, изнад, а не испод земље. Тројство је, дакле, доследно спроведено.

У бајци *„Златоруни ован“* главни јунак мора да изврши три задатка: да засади виноград који ће узрети за седам дана, да сазида двор од слонове кости и да из неког далеког царства доведе цареву кћер. Да би извршио трећи задатак мора претходно да купи три чудотворне животиње: орлушину, рибу златне крљушти и голуба: царева кћи трипут покушава да се спасе. И Змија младожења у истоименој бајци мора да изврши три задатка, па тек онда да добије цареву кћер за жену.

У бајци *„Права се мука не да сакрити“* у поток бацани новчић који слуга добија за награду два пута тоне и тек трећи пут заплива поврх воде

„Девојка бржа од коња“ три пута измиче цареву сину и осталим такмичарима који је јуре на коњу (пушта мала крила, баца длаку из главе из које „израсте страшна гора“ и пушта сузу од које „букнуше страшне ријеке“, и измакла би да је царев син не закле *три пута именом божјим да стане*.

У овом погледу изузетно је занимљива врло сложена композиција бајке *„Баш челик“*. Од тренутка када три царева сина пођу да траже три своје сестре, бајка би се могла поделити на три дела: убијање аждаје на путу, подвиг најмлађег брата и његов живот на царском двору и тражење Баш-челика. У оквиру ова три дела епизоде су опет засноване на тројству: три су аждаје убијене; живот најмлађег брата у царском двору дели се на троје: убијање девет (три пута по три) дивова, налажење њихова победника и жењење царевом кћери. У борби са Баш-челиком најмлађи царевић је три пута губио живот.

Примера утростручавања има у бајкама толико да се поступак може узети као правило. Уколико у неким бајкама недостаје трећи члан низа, сигурно се ради о збаворављању једне епизоде или о лошој репродукцији причалаца.

У добро испречаним бајкама трочлани низови дати су у градацији. Скоро у свим наведеним примерима градација је одржана. У првој од три собе са коњима у бајци „Чардак ни на небу ни на земљи“ коњ има сребрну опрему, у другој златну, у трећој од драгог камења. У првој соби девојачкој „*дјевојка је сједила за златнијем ђерђефом и златном жицом везла*“, у другој је „*дјевојка златне жице испредала*“, у трећој „*бисер низала, и пред њом на златној тепсији од злата квочка с пилићима бисер кљуцала*“. На градацију се нарочито пази при излагању задатака које главни јунак треба да изврши или препреке које треба да савлада да би постигао циљ („*Златоруни ован*“, „*Змија младожења*“, „*Дјевојка бржа од коња*“).

Међу бајкама чију садржину чине породични односи има их са композицијом заснованом на паралелизму делова. Тако су компоноване, на пример, три бајке у Вуковој збирци са мотивом о злој маћехи и незаслужено гоњеној пасторци: „*Маћеха и пасторка*“, „*Опет маћеха и пасторка*“ и „*Како су радиле онако су и прошле*“. У свима трима у шуми остављена пасторка постиже срећу: удаје се за царевића, постане још лепша него што је била „*кад плаче бисер јој из очију иде, кад говори златне руже на уста излазе*“ или доноси сандук пун дуката. Маћеха, кад то види, отера и своју кћер у шуму не би ли и она исто постигла: ова пролази кроз иста искушења као и пасторка, али с несрећним исходом: растргне је лав, постаје још ружнија „*крваве су јој сузе ишле из очију, кад би говорила прскала би и балила*“ или, уместо дуката, донесе кући сандук са две отровне змије које уједу и њу и њену мајку. Паралелизам делова одржан је и у већини српских варијанти бајке „*Али-Баба и четрдесет разбојника*“.

Новим и сличним паралелизмима сродна су понављања истих слика или дијалога, на пример кад неки човек мора више пута причати своју судбину или се више пута, најчешће три, понавља слична сцена.

У бајци „*Аждаја и царев син*“, која по мотиву личи на легенду о светом Ђурђу, у два маха има понављања. У почетку приче дословно се понавља опис како три царева сина један за другим иду у лов, па наиђу на зеца који их одводи у неку рекавицу, где прва два брата прогута аждаја. (Када су укључене у атмосферу бајке, животињама махом припада делокруг помоћника, било да су приказане са фантастичним особинама (крилати коњ, лисица са способностима преображавања, џиновска змија или птица, итд) или из захвалности притичу у помоћ главном јунаку). У другом делу приче три пута се скоро дословце понавља подужи опис борбе царевог сина и аждаје. (Латковић 1991:88-90).

На основу свега наведеног можемо извести закључак да број *ТРИ* у српским приповеткама и епским песмама има изразито позитивну конотацију. Његово номинативно значење је непаран, 2+1, сматра се срећним, добрим и његова улога је да штити и помогне. Његова пренесена значења су: целовит, који чини јединство; временски исцрпан - кратак, непотпун, несавршен, када тај временски период уједно може бити и дуг, целовит, савршен, односно некада је три дана или три ноћи дуже од целе године. Три је такође количински исцрпан, интензиван, када је три често веће и више од стварно већих количина. Три уз одређене именице као што су тророги кам, троглава аждаха, трострука канџија има пренесено значење несвакидашњи, редак, непотпун. Уз именицу трегодишње вино има пренесено значење квантитативно исцрпан, вредан.

Трећи

Даље наводимо деривате назива за број *три*. Најфреквентнији по броју примера у српским народним приповеткама и епским песмама је редни број *ТРЕЋИ*. Наводимо класификацију и преглед свих лексема из лексичко-семантичких поља уз које стоји:

1. *Одређен временски период:*

- дан (6), година (3), јутро (2), неђеља, ноћ, поноћ

2. *Квантитативна јединица:*

- пут (10)

3. *Бића:*

- ђевојка (5), зет (2), човек (2), баба (2), друг (2), син, брат, змај, комшија, Мрљавчевић Гојко, момче Пријепољче, Милош од Поцерја, побратим, Косанчић Иван, Топлица Милан, војвода, бербер, цар Отамановић

4. *Елементи фауне:*

- прасе (3), коњ (2), кокот, јегуља

5. *Елементи флоре:*

- јабука

6. *Делови тела:*

- срце

7. *Производи човекове делатности:*

- сирац, прстен, черег, совра, ђердан, соба

8. *Елементи топоса:*

- хатар (2), воденица (2), конак (2), варош, црква

9. *Разно:*

- слово (2), војска (2), добро (2), живот, објед, игра, ријеч

Значења:

1. Примарно номинативно значење – ‘трећи’, редни број. Редни број се прави од превојног степена **tr-* додатком суфикса *-to: trêt*. Тај суфикс добија још *-io* *трећи*. (Skok 1971: 501)

2. Номинативно значење – ‘следећи по реду, следећи у низу’: *Најпослије га одведе и у трећу собу ће је за јаслима био кулатаст коњ...; А најпослије уведе га у једну собу у којој је трећа ђевојка бисер низала...; По трећи пут изиђе глас из бурета...*

2а Номинативно значење – ‘следећи по старости’: *Онда и трећи син пође у лов, не би ли и браћу нашао...; Кад буде ред на трећега брата да чува крушку...*

3. Пренесено значење – ‘последњи у низу’ – *Онда и трећи син пође у лов, не би ли и браћу нашао...; ...кад опет домало нађе трећу бабу ће сједи украј пута...*

4. Пренесено значење – ‘набрајање; трећи пут, понављање радње’: *Кад га удари трећи пут...; Кад он и трећи пут замахне да га удари...; Кад трећи дан осване, он се опет оправи на језеро...*

5. Пренесено значење – ‘разбрајање’: *... једна везе, друга плете, а трећа (ђевојка) пјевајући прђију шије...; Град градила три брата рођена,/ до три брата три Мрљавчевића:/ једно бјеше Вукашине краље,/ друго бјеше Угљеша војвода,/ треће бјеше Мрљавчевић Гојко...; ...једни мију, други косу брију,/ а трећи им нокте*

сарезују...; ...на три стране војску раићерао:/ једну војску сабљом исјекао,/ другу војску Шарцем погазио,/ трећу војску пред цара догнао...

6. Пренесено значење – ‘топосно исцрпан, интензиван’: *...па завитла њим чак на трећи хатар.*

7. Пренесено значење – ‘трипут, понављање радње’ – *И тако три пута пљуну један другоме у уста...; ...у три маха закуми га да се миче.; ...и заклињем те по трипут од неба до земље...; ...заповједи да се три пута затруби у трубу да чује сватко...*

8. Пренесено значење – ‘утројен’ – *Ти носи једнога господара, а ја троје: носим газдарицу, и у њој дете, па у себи ждребе*

Као што видимо из наведених примера, варијанта броја *три* – *трећи* има номинативна значења: *следећи по реду, следећи у низу; следећи по старости; набрајање* и пренесена значења: *трећи пут, понављање радње; разбрајање; просторно исцрпан, интензиван; последњи у низу*; док дериват *трипут* има пренесено значење *повнављање радње*. У српским народним приповеткама и епским песмама назив за број *ТРЕЋИ* се обично користи за постизање кулминације и расплета и он је као и три увек позитиван, срећан, добар.

Тридесет

ТРИДЕСЕТ у истраживаном корпусу најчешће стоји уз лексеме из *Бића*: девојка (7), момак (4), јањичар (4), делија (3), капетан (3), ћириција (2), јунак, сужањ, чобан, слушкињица, роб; *Производи човекове делатности*: дукат (8), буздован (4), топ (4), весло (3), конопац, катан, цекин; *Одређен временски период*: година (6), дан; *Јединица мере*: ћеса блага (3), аршин; *Елементи фауне*: коњ (3), јаје; *Квантитативна јединица*: путац (2); *Елементи топоса*: конак.

Значења

1. Примарно номинативно значење – ‘тридесет’, сложени број

2. Номинативно значење – ‘количински исцрпан, много’: *...па пуни и мјери, док напунимо вреће за све тридесет коња; Тада му цар даде тридесет јаја и рече му...; Даље рече како може на годину од осам краставаца добити тридесет цекина...*

2а Пренесено номинативно значење – ‘временски исцрпан, дуго’: *Након тридесет дана донесе га срећа у царев град...; Прође време тридесет година...; ...дај ми, царе, коња разломљена,/ нејахана тридесет година...*

2б Пренесено значење – ‘топосно исцрпан, веома далек, удаљен’: *...кад виђеше да овај јуноша тридесет аришина преко свих бедема даље пребаци...*

3. Пренесено значење – ‘узраст иницијације’: *...одрастао од петнаест љета,/ као друго од триест година...*

4. Пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан, велика вредност’: *...отишло је тридест ћеса блага...; ...узе с' собом тридест девојака,/ свакој даде по тридест дуката...; Даде њему тридесет дуката...*

Као што следи из самих значења броја *тридесет*, најчешћа значења лексичко-семантичких варијанти су ‘количински исцрпан, много’, ‘временски исцрпан, дуго’, ‘просторно исцрпан, далеко’ и ‘квантитативно исцрпан, велика вредност’.

Следе бројеви који у себи садрже основни број три добијен његовим множењем или сабирањем са другим бројевима, чиме се само истиче симболика овог броја и његов доживљај као позитивног, доброг, срећног броја.

ТРИСТА се у истраживаном корпусу спаја са следећим лексемама из: *Одређен временски период*: година, дан; *Бића*: калуђер (14), Маџар (8), деца (6), мајстор (5), неимар (5), јаничар (5), ђак (4), сватови (4), свештеник (3), Угричић (3), друг (2), пратилац (2), удовица, Сремљанин, Сарајлија, светитељ; *Делови тела*: глава (2); *Производи човекове делатности*: дукат (7), цекин (3), сто (3), катан (2); *Јединица мере*: ока качамака (3), товар блага (2), аков вина, аков ракије; *Елемент топоса*: извор (3); *Разно*: јад, трепетљика, парусија, враг.

1. Примарно номинативно значење – ‘триста, сложен број, 3×100 ’

2. Пренесено значење – ‘количински исцрпан, много’: ...и у њој *триста* акова вина и *триста* акова ракије...; ...на је одријех (*буху*) на мијех и набих три стотине товара...; ...који бијаше закувао казан од *триста* ока качамака...

2.а) Пренесено значење – ‘квантитативно исцрпан, велика вредност, скуп’: ...и ево ти *триста* цекина и један коњ...; ...код мене су три *ћемера* блага,/ у свакоме по *триста* дуката...; ...гола сабља три стотин' дуката,/ коре су јој три стотин' дуката,/ а гајтани три стотин' дуката.

2.б) Пренесено значење – ‘временски исцрпан, дуго’: ...на узорах три стотине дана, те све посијах шеницу...; ...та за мало, за три стотин' година!

Називи за остале сложене бројеве од броја три

ТРИ ХИЉАДЕ стоји уз лексеме из: *Разно*: војска (2), катан и има значење:

1. Примарно номинативно значење – ‘три хиљаде, сложен број, 3×1.000 ’

2. Номинативно значење – ‘количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација’: ...три хиљаде састави катана...; Довео сам три хиљаде војске,/ а не водим него пет стотина!

ТРИДЕСЕТ ХИЉАДА стоји уз реч војска (4) и такође има значење:

1. Примарно номинативно значење – ‘три хиљаде, сложен број, 3×1.000 ’

2. Номинативно значење – ‘количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација’: ...оде цару триест хиљада' војске...

ТРИДЕСЕТ ШЕСТ стоји уз реч златни буздован (3) и има значење ‘тридесет шест, сложен број, $3 \times 10 + 3 + 3$ ’ и ‘количински одређен’: ...на слугина плећа набројише/ триест и шест златни буздована...

ТРИДЕСЕТ ТРИ (33, редупликација, иконичност, понављање истог броја) стоји само уз реч кула и има значења: ‘тридесет три, сложен број, $3 \times 10 + 3$ ’ и ‘количински одређен’: ...видите ли бијела Карловца/ и у њему тридест и три куле?

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве *три*, *трећи* њихових деривата и сложених бројева од броја *три*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *три* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	непаран, 2+1	Био један цар па имао три сина...
2	целовит, који чини јединство	Бијаше један цар, и имађаше три сина и три ћерке.
3	временски исцрпан, кратко, непотпун, несавршен; дуго, целовит, савршен	...па ту кобилу и ждребе ваља чувати три ноћи, ко за три ноћи сачува кобилу и ждребе...
4	количински исцрпан, интензиван	...кад тамо, а то три вола печена, три пећке хлеба и три акова вина.
5	несвакидашњи, редак, непотпун	...ал' ето се помоли аждаха са три главе, па на браћу јуриши, да их сва три прождере
6	квантитативно исцрпан, вредан	...износићу трегодишње вино...

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *три* у српском фолклору

Р. бр.	Деривати броја три	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	трипут	трипут, понављање радње	И тако три пута плуну један другоме у уста...
2	троје	утројен	Ти носи једнога господара, а ја троје: носим газдарицу, и у њој дете, па у себи ждребе

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *трећи* у српском фолклору

Р. бр.	Редни број трећи	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	трећи	следећи по реду, следећи у низу	А најпослије уведе га у једну собу у којој је трећа ђевојка бисер низала...
2	трећи	следећи по старости	Кад буде ред на трећега брата да чува крушку...
3	трећи	набрајање; трећи пут, понављање радње	Кад он и трећи пут замахне да га удари...;
4	трећи	разбрајање	...на три стране војску рашћерао:/ једну војску сабљом исјекао,/ другу војску Шарцем погазио,/ трећу војску пред цара догнао...
5	трећи	просторно исцрпан, интензиван	...па завитла њим чак на трећи хатар.
6	трећи	последњи у низу	Онда и трећи син пође у лов, не би ли и браћу нашао.

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *три* у српском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	тридесет	количински исцрпан, много	Тада му цар даде тридесет јаја и рече му....
2	тридесет	временски исцрпан, дуго	...дај ми, царе, коња разломљена,/ нејакхана тридесет година...
3	тридесет	просторно исцрпан, веома далек, удаљен	...кад виђеше да овај јуноша тридесет аршина преко свих бедема даље пребаци...
4	тридесет	узраст иницијације	...одрастао од петнаест љета,/ као друго од триест година...

Р. бр.	Редни број трећи	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
5	тридесет	квантитативно исцрпан, велика вредност	...отишло је тридест ћеса блага..
6	тридесет три	количински одређен	...видите ли бијела Карловца/ и у њему тридест и три куле?
7	тридесет шест	количински одређен	...на слугина плећа набројише/ триест и шест златни буздована...
8	триста	количински исцрпан, много	...и у њој триста акова вина и триста акова ракије..
9	триста	квантитативно исцрпан, велика вредност, скуп	...код мене су три ћемера блага,/ у свакоме по триста дуката...
10	триста	временски исцрпан, дуго	...та за мало, за три стотин' година
11	три хиљаде	количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација	Довео сам три иљаде војске,/ а не водим него пет стотина!
12	тридесет хиљада	количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација	...оде цару триест хиљад' војске...

Назив за број девет

По фреквентности забележених примера у истраживаном корпусу следи назив за број *ДЕВЕТ* који је забележен 151 пут (док је *деветсто* *деведесет пет* забележен 2, а бројеви *деветсто*, *деветсто деведесет шест*, *деветсто деведесет седам*, *деветсто деведесет осам*, *деветсто деведесет девет* и *девет хиљада* по једанпут) уз следеће лексеме: *Бића*: Југовић (29), брат (11), везир (6), шура (5), сестра (4), див (3), син (3), ђевојка, владика, целат, пурњаја, паша, удовица, сиротица, кума, људи; *Елементи фауне*: златна пауница (9), соко (5), коњ (3), љути лав (3), кукавица (2); *Одређен временски период*: година (25); *Делови тела*: глава (3), соколово перо; *Елементи топоса*: воденица (3), виноград (2), пут; *Јединица мере*: литар вина (3), стадо, аршин; *Производи човекове делатности*: соба (2), врата (2), прстен, бојно копље, кључ; *Хронотон*: краљевина и *Разно*: зијамент (2), тренутак (2), ура (2), језик.

Значења броја девет:

1. Примарно номинативно значење - 'свесловенски главни број из прасловенског доба, девет, 3+3+3 или 3x3,' (Skok 1971: 398)

2. Примарно значење - 'количински одређен; много': *...еда ли ти што знаш за девет златних пауница?; Остани ти ту код двора и ево ти девет кључева...; ...у пећини гори велика ватра и ту има девет дивова...*

2а Пренесено значење - 'временски одређен; брзо – дуго - кратко': *Трећи (змај) вели: „Ја могу за девет тренутака“; ...боловала (млада Павловица) девет годин' дана...; ...ето данас девет годин' дана/ како је се јадан оженио...*

3. Пренесено значење - 'тачно одређен тренутак': *Док сјутри дан, девет ура зазвони, ево цара...; ...да ће сјутра на девет ура ујутру цар доћи на његов брод.*

Значајна је разлика између *девет* и *десет* кад се упореди са истим бројем у балтичкој групи. Док је за десет постојала потпуна паралела са литванским, тако да се за десет може казати да је то балтословенски број, за девет не постоји таква паралела. Литвански *devyni*, летонски *devini* немају замену за *-тъ*. То значи да је девет у прасловенско доба аналогички образован према десет независно од балтичкога, или боље након распада балтословенске језичке заједнице. Са бројем осам завршио се један систем. Индоевропски **oktōu* представља бројање са основицом четири: $2 \times 4 = 8$, а с бројем девет почиње према таквом схватању заиста нов начин бројања. (Skok 1971: 398)

Основно симболичко значење броја девет у српској и сродним културама, изражено многобројним примерима, јесте преобраћање, прелаз, промена. Корен његове симболике треба тражити у одразу архаичног система бројања, као и могућности да се трајање месечевог циклуса може исказати кроз три деветодневна временска периода.

Трагови културних радњи на Балкану у којима је број девет био од посебног значаја проналажени су из различитих временских периода. Треба споменути илирско светилиште у Атеници код Чачка, које се састоји од девет рупа унутар квадрата, распоређених по три у правилне размаке. (Стипчевић 1981:151). Или код Римљана је постојало деветодневно празновање – *novendialis* (*novem* + *dies*) – ради умилошћавања богова у случају лоших знакова. Такође је познат и њихов празник сахрањивања пепела на девети дан после кремације, који се називао – *pulveres novendialis*.

Код Срба на Косову задржала се космолошка представа да постоје два неба: горње и доње – горње се састоји од *девет ката*, и на том последњем кату налази се престо Бога. (Вукановић 1986:456). Девет нивоа неба варијанта је блискоисточне представе о постојању седам небеса.

Многобројна веровања код Јужних Словена, нарочито она која се тичу нечисте силе или култа мртвих, везана су за број девет. У Црној Гори (Паштровићи), ако се посумња да је неки покојник постао вампир, отварао му се гроб и пробадан је са девет трнових колаца. (Вукмановић 1960:24). По народном веровању, ђаво и змија се могу убити ако се ударе само једном. (Филиповић 1972:195). У Метохији се задржало веровање до данашњих дана да је најбољи начин заштите од чуме ако се око села узоре девет бразда ралом или плугом са упрегнутих девет пари волова. (Ђорђевић 1985:152). Бајалица из околине Лесковца, да би умилоствила самовиле које су донеле болест човеку, носила је на брдо девет лепиња и његову кошуљу. (Ђорђевић 1985:152). У Тимочној крајини (код Влаха) после смрти човека месило се девет лепиња за девет жена које би дошле у кућу покојника. (Првуловић 1969:77)

Код Срба Крајишника на Банији, ако умиру деца, узимало се од девет жена по имену Стоја девет праменова вуне, и од тога се плела врпца за повијање детета. (Беговић 1986:264-265). У околини Бољевца човек кога је ујео бесан пас пио је три пута дневно воду у којој је било потопљено – из девет кућа по корица хлеба, мало нагоретине од бакрача и мрвица које скину из наћви у тим кућама. (Грбић 1909:238). Као средство против кашља у Левчу је узимано вино које је девет девојака преточило кроз резе на својим вратницама. (Бушетић 1911:556). У истом крају је постојало веровање да се нервни болесник може излечити ако једе по једно

парче на дан од неслане погаче умешене од брашна које је добијено од деветогодишње пшенице и испечене на пустом огњишту. (Мијатовић 1909:420). Из истог краја је и веровање да ће породиља имати доста млека ако поједе црва из пања или колач који је пренет преко девет вода и у сваку од њих умочен. (Мијатовић 1909:420). Дете које је претрпело страх на Косову су купали у води где је потопљено девет ивера – три од стожера а шест од коца. (Вукановић 1986:489). При бајању од страха у Поморављу бројали су девет туђих димњака и на девети се *набацивао* плач и страх. (Момировић 1938:78). У околини Бољевца бајали су на реци с девет камичака. (Грбић 1909:223). У Хомољу, породиљу за коју се верује да су нападе бабице, купали су водом захваћеном с девет извора, у којој је три дана стајало девет струкова траве мишјакиње убране после заласка сунца, с ливаде што је први пут те године покошена. (Милосављевић 1913:99).

Да је деветка постала општепознати стереотип у магијском лечењу, говори и један догађај описан у народној приповеци. Наиме, жена, пошто се посвађала са мужем, да би му напакостила, слагала је болесног цара да је њен муж лекар који може да га излечи. Муж, под претњом смрти, да би одложио погубљење, за цара смишља овакав „рецепт“: *„Нађи девет никад некошених ливада, па кад у њима порасте трава висока девет прстију, скупи девет момака нека ју покосе са косама новим, а девет девојака нека ју купе са новим вилама, па онда то сено нек се кува у девет нових казана, и с том водом купај се и оздравићеш“*. Цар је све учинио како му је човек рекао и оздравио“. (Шкарић 1939:207)

Слично изразу дани су му одбројани у значењу *крај му је на видiku*, поступци одбројавања у бајању на симболичан начин уводе неко дешавање са неизвесним током у стање јасно предвидљивог и жељеног краја. Модел целине од девет делова гради се различитим знаковним средствима – ритуалним поступцима, сликовно и вербално. (Раденковић 1984:344-345)

Називи за сложене бројеве од броја девет

Број *ДЕВЕТСТО* стоји уз реч дукат и има функцију да истакне значај и вредност броја девет (9x100) и значење ‘количински исцрпан, изузетно много’: *Даћу тебе девет стотиница/ све жутијех у злату дуката*.

Број *ДЕВЕТСТО ДЕВЕДЕСЕТ ПЕТ* стоји уз реч људи (2) и има значење ‘количински исцрпан, изузетно много’: *...но не дође му више него девет стотина деведесет и пет људи*, као и бројеви *ДЕВЕТСТО ДЕВЕДЕСЕТ ШЕСТ* и *ДЕВЕТСТО ДЕВЕДЕСЕТ СЕДАМ* који стоје уз реч људи *...и тако царски зет добије девет стотина и деведесет и шест људи; ...и тако царски зет добије девет стотина и деведесет и седам људи*.

Исто важи за бројеве *ДЕВЕТСТО ДЕВЕДЕСЕТ ОСАМ* и *ДЕВЕТСТО ДЕВЕДЕСЕТ ДЕВЕТ* (који је посебно интересантан, јер представља утројавање, односно иконичност или редупликацију истог броја 999), који стоје уз реч друг: *...и тако добије девет стотина и деведесет и осам друга; ... и тако царски зет добије девет стотина и деведесет и девет друга* и сви представљају последње у низу до целог броја, до 1000, односно имају функцију вишестуког утројавања.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *девет* и сложених бројева од њега.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *девет* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	временски одређен; брзо – дуго - кратко	...ето данас девет годин' дана/ како је се јадан оженио...
2	тачно одређен тренутак	...да ће сјутра на девет ура ујутру цар доћи на његов брод.
3	количински одређен; много	...у пећини гори велика ватра и ту има девет дивова...

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *девет* у српском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	деветсто	количински исцрпан, изузетно много	Даћу тебе девет стотиница/ све жутијех у злату дуката.
2	деветсто деведесет пет	количински исцрпан, изузетно много	...но не дође му више него девет стотина деведесет и пет људи
3	деветсто деведесет шест	количински исцрпан, изузетно много	...и тако царски зет добије девет стотина и деведесет и шест људи
4	деветсто деведесет седам	количински исцрпан, изузетно много	...и тако царски зет добије девет стотина и деведесет и седам људи
5	деветсто деведесет осам	количински исцрпан, изузетно много	...и тако добије девет стотина и деведесет и осам друга
6	деветсто деведесет девет	количински исцрпан, изузетно много	... и тако царски зет добије девет стотина и деведесет и девет друга

Назив за број четири

Следећи по френквентности примера је назив за број *ЧЕТИРИ* који је забележен 93 пута (док је *четрдесет* забележен 15, *четири хиљаде*, *четрдесет четири* и *четрдесет хиљада* по једанпут) и стоји уз следеће лексеме из: *Одређен временски период*: година (3), јутро (3), дан; *Бића*: патријар (11), човек (5), чауш (4), стари проигуман (3), слуга (3), бан (3), војвода, робиња, људи, жена, богородица; *Јединица мере*: черег (2), ока; *Делови тела*: нога (2), зуб, око; *Производи човекове делатности*: књига (2), копље; *Топос*: пут (4), воденица, камен, табор и *Разно*: страна (26), пара (4), грана, сахат, угао, дирек.

Значења броја четири:

1. Примарно номинативно значење - 'балтословенски и свеславенски главни именички број 4 из прасловенског доба. Према старословенском *četyre*, *četyri*, 2+2 или 2x2' (Skok 1971: 317)

2. Номинативно значење - 'количински одређен': *...и сузе ронећи на четири ока...; ...и заклавиши је сва четири черега метне у торбу...*

2а Номинативно значење - 'временски одређен': *...ћераше се четири сахата...;...ево има четири године...*

2б Номинативно значење - 'квантитативно одређен': *„Колико то вриједи?“ А они му кажу: „Четири паре“. „Е“, вели, „добро: четири паре данас, четири*

сјутра, то је осам, а четири прекосјутра, то је дванаест итд. Да сам ја тај занат знао, не бих данас чувао сеоскијех говеда.“; ...златне токе од четири оке...

3. Симболичко значење - ‘раскршће, крст, распеће’: *Гледи царе на четири стране...; Стојан своју послушао мајку:/ гради књиге на четири стране...; ...што је земље на четири стране...*

Број *четири* игра значајну мању улогу у магијским ритуалима и веровањима. Он се пре свега асоцира са четири стране света, са четири угла куће, са четири краја крста, итд. Сходно једном српском веровању, да би се зауставила смрт у породици, где је умрло осамнаесторо људи, требало је по савету видара у поноћ ћутке направити четири лутке, ископати четири рупе код четири угла куће и закопати тамо лутке. (Толстаја 2003: 54)

Називи за сложене бројеве од броја четири

Број *ЧЕТРДЕСЕТ* стоји уз лексеме: *Бића*: слуга (4); *Одређен временски период*: дан (3), лето, *Производи човекове делатности*: левер (4) и *Разно*: конак (3). Има следећа значења:

1. Примарно номинативно значење - ‘број, четрдесет, 4x10’

2. Номинативно значење - ‘количински одређен’: ...и *четрест од града левера...*; ...*Арап има четрдесет слугу...*; *Куд те сила сломи преко мора/ на далеко четр'ест конака...*

2а Номинативно значење - ‘временски одређен, дуго’: ...у *кол'јевци од четр'ест дана!*; *Стајала је глава у кладенцу/ лепо време – четрдесет лета.*

Број *ЧЕТРДЕСЕТ ЧЕТИРИ* (редупликација, икониичност, понављање истог броја 44) забележен је само уз реч град, и његово значење је - ‘количински одређен, 40+4’ чиме се само истиче и појачава вредност и јачина бројева 40 и 4, односно број 4 даје броју 40 додатну снагу: ...*те узимљу по мору градове,/ четрдесет и четири града.*

Број *ЧЕТРДЕСЕТ ХИЉАДА* стоји само уз реч војска, и његово значење је - ‘количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација 4x10.000’, чиме се опет појачава снага и вредност броја 4: ...*за њим је војске четр'ест хиљада...*, као и код броја *ЧЕТИРИ ХИЉАДЕ* који је забележен само уз реч људи: ...*да и четири хиљаде људи појело и попило не би.*

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *четири* и сложених бројева од њега.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *четири* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	количински одређен	...и заклавши је сва четири черега метне у торбу...
2	временски одређен	...ћераше се четири сахата...
3	квантитативно одређен	...златне токе од четири оке...
4	раскршће, крст, распеће	...што је земље на четири стране...

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *четири* у српском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	четрдесет	количински одређен	...Арап има четрдесет слугу...
2	четрдесет	временски одређен, дуго	Стајала је глава у кладенцу/ лепо време – четрдесет лета.
3	четрдесет четири	количински одређен	...те узимљу по мору градове,/ четрдесет и четири града.
4	четири хиљаде	количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација	...да и четири хиљаде људи појело и попило не би.
5	четрдесет хиљада		...за њим је војске четр'ест хиљада...

Назив за број *седам*

Последњи по фреквентности примера у језику српских народних приповедака и епских песама је назив за број *СЕДАМ*. Забележен је 41 пут (док је *седамдесет* забележен 8, *седамдесет седам* и *седамсто* по 5, *седамнаест* 3, *седамдесет седам хиљада* 2 и *седамдесет четири* једанпут) и стоји уз следеће лексеме: *Бића*: син, везир, девојка, Југовићи; *Јединица мере*: кула гроша и дуката (3), товар блага (2); *Одређен временски период*: година (12), дан (9), вече; *Хронотоп*: краљевина (2); *Производи човекове делатности*: огледало, вино од седам година и *Разно*: колана (2), небеса (2), башчалук, пут.

Значења броја седам:

1. Примарно номинативно значење - 'седам, свесловенски и прасловенски *sedmъ*, бројна именица 3+4' (Skok 1971: 212)
2. Номинативно значење - 'количински одређен, много': ...*седам кула гроша и дуката...*; ...и *влашкијех седам краљевина...*
- 2а Номинативно значење - 'временски одређен; брзо': ...и да за *седам дана* донесе с њега нова вина; ...а за *седам дана* имаћеш *грожђа зрела*.; ...а за *седам дана* биће *град готов*.
3. Пренесено значење - 'стар, вредан, редак': ...*износићу трегодишње вино/ и ракију од седам година...*; ...донесе му *крчмарица Јања/ рујна вина од седам година...*
4. Символичко значење - 'узраст иницијације, вечито млад': ...*све поћера кљасто и слијепо, / и нејако од седам година...*

Има основа за тврђење да је број *седам* карактеристичан за семитску и неке друге културе Средоземља, а да је деветка обележје индоевропских магијско-религијских текстова. Преко Јевреја и Турака седмица је пренета у оквиру неких магијских обреда и веровања и на Балкан. (Раденковић 1984: 336-337)

Броју седам се код многих народа приписује сакрално значење. У словенској традицији он се најчешће односи на јединице времена или на лица. Интересантне су именице изведене од броја седам: *седмаче* „недоношче које је било у утроби 7 месеци“; *седмакиња* „девојка од 7 година“; *седмица*; *седмиња* „помен на седми дан од смрти некога. (Skok 1971: 212)

У западној Србији у магијској заштити од градоносних облака, помиње се седмогодишња девојка која је родила дете и цело поље покрила пеленама. И у бајкама се срећемо са ликом седмогодишње девојке (и у руском и украјинском корпусу) која је најмудрија и решава нерешиве задатке. Управо је овај узраст кључан. Са седам година је неко вечито млад, то је доба невиности, после ког се улази у свест одраслих и већ са 12 или 14, 21 или 24 године (на једном примеру и 30) говори се да је та особа стара, односно постаје одрасла и зрела.

У појачаном виду број *седам* може бити исказан и као *седамдесет* или *седамдесет седам*. На пример, у басми из Србије њена ритмичка структура се гради понављањем броја седамдесет: „Пошла седамдесет мајстора, седамдесет секира, седамдесет сење, седамдесет брадве...” (Поповић 1983: 17).

Називи за сложене бројеве од броја седам

Број *СЕДАМДЕСЕТ* је у истраживаном корпусу забележен уз лексеме: див (4), бојнокопљаник и рана (3) и има значење: ‘количински одређен; много’: ...*ту нађоше студену пећину,/ али у њу седамдесет дивах...*, као и број *СЕДАМДЕСЕТ СЕДАМ* (редупликација, икониичност, понављање истог броја 77) који је забележен уз лексеме из *Разно*: капија (2), *Производи човекове делатности*: брод и *Бића*: јунак: ...*како ј' проклет' Арап исекао/ седамдесет и седам јунака...*

Број *СЕДАМСТО* стоји уз лексеме из: *Производи човекове делатности*: грош (4) и *Бића*: сват и има значење ‘количински одређен; велика вредност’: ... *а сад нема више до седам стотина гроша?*

СЕДАМНАЕСТ је забележен само уз лексему рана (3) са значењем ‘количински одређен’: *На јунаку рана седамнаест...*, док је *СЕДАМДЕСЕТ СЕДАМ ХИЉАДА* са значењем ‘количински одређен; изузетно много; хиперболизација’ забележен уз лексему Србаљ (2), а *СЕДАМДЕСЕТ ЧЕТИРИ* само уз лексему просац: ...*седамдесет и четири просца...* Функција свих изведених бројева је да појачају значај и вредност броја *седам*.

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за број *седам* и сложених бројева од њега.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *седам* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	количински одређен, много	...седам кула гроша и дуката...
2	временски одређен; брзо	...а за седам дана имаћеш грожђа зрела.
3	стар, вредан, редак	...износићу трегодишње вино/ и ракију од седам година...
4	узраст иницијације, вечито млад	...све поћера кљасто и слијепо,/ и нејако од седам година...

Лексичко-семантички потенцијал назива за сложене бројеве од броја *седам* у српском фолклору

Р. бр.	Сложени бројеви	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	седамнаест	количински одређен	На јунаку рана седамнаест.
2	седамдесет	количински одређен, много	...ту нађоше студену пећину,/ али у њу седамдесет дивах..
3	седамдесет четири	количински одређен, много	...седамдесет и четири просца...
4	седамдесет седам	количински одређен, много	...како ј' проклет' Арап исекао/ седамдесет и седам јунака...
5	седамсто	количински одређен; велика вредност	... а сад нема више до седам стотина гроша?

Назив за број десет

Последњу групу по френквентности примера у истраживаном корпусу представљају називи за бројеве који у себи садрже број *ДЕСЕТ* и њихова функција је да истакну његову вредност и значај. Највише пута забележен је назив за број *ХИЉАДА* са 69 примера, следе *СТО* са 47, *ДЕСЕТ* са 13 и *СТО ХИЉАДА* са 4.

ДЕСЕТ је забележен уз лексеме: *Квантитативна јединица*: пут (3); *Одређен временски период*: година (3), дан; *Бића*: људи, шћерца мезимица; *Елементи фауне*: крава, во и *Разно*: брва дубровничка.

Значења броја десет:

1. Примарно номинативно значење - 'балтословенски и свесловенски главни број, из прасловенског доба. Некада се деклинирао као именица деклинације *i*, тако у староцрквенословенском. Био је према томе апстрактум по тој деклинацији и одговарао по значењу грчком *δεκάς*, *-άδοξ*, која је реч постала интернационална: декада. То је било и првобитно значење: десет је значило „прва декада“. (Skok 1971: 394)

2. Номинативно значење - 'количински одређен, много': ... али му је баишча тако била урађена као да је у њој радило десет људи...; Даље стане се зет фалити, како има више од десет крава и волова...

2а Пренесено значење - 'временски одређен; дуго/кратко; узраст': Послије десетак дана дотрчи уплашен сељанин...; ...момчић од десетак-петнаест година...; Када наста година десета...

3. Пренесено значење - 'завршен низ; заокружена целина': Рани мајка девет мили сина/ и десету шћерцу мљезиницу...; Нема куда љуба Драгијина,/ отворила деветора врата/ и десету браву дубровничку...

Десети је последњи у низу, крајњи, заокружује целину, означава много, завршен низ.

Називи за бројеви који у себи садрже број десет

Назив за број *ХИЉАДА* (10x100) забележен је уз следеће лексеме из *Бића*: сватови (29), људи (3), мајстор (2), Латин (2), јунак (2), сараор, просилац, другар; *Одређен временски период*: година; *Јединица мере*: ока; *Квантитативна јединица*:

дукат (24), цекин и *Разно*: глас, и има значење ‘количински одређен, изузетно много’: ...спреме вечеру за хиљаду људи...; ‘квантитативно одређен, велика вредност’: ...и рече му (цар) да ће му дати за њу (длаку) хиљаду цекина...; ‘временски одређен, изузетно дуго’: ...стајаће ти хиљаду година/ задужбина твоја Раваница.

СТО (10x10) је забележен уз лексеме из *Бића*: сватови (10), људи (2), ратар, жена, Латин; *Производи човекове делатности*: бравица (5), плуг; *Јединица мере*: кабао (воде) (5); *Квантитативна јединица*: цекин (10), дукат (6), грош (4) и *Разно*: аспра, и има значење ‘количински одређен, изузетно много’: Али на врата од пећине бијаше приваљена велика плоча, коју сто људи не би могло помаћи. и ‘квантитативно одређен, велика вредност’: ...и обрече дати с благословом сто гроша онеме који је буде нашао.

СТО ХИЉАДА (10x10000) забележен је уз лексеме јањичар и војска (3), и има значење ‘количински одређен, изузетно много; хиперболизација’: Султан царе у Косово сиђе/ са својих сто хиљада војске...

На основу извршеног истраживања наводимо у табелама лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве *десет*, *хиљада*, његовог деривата *сто хиљада* и броја *сто*.

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *десет* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	завршен низ; заокружена целина	Нема куда љуба Драгијина/ отворила деветора врата/ и десету браву дубровничку...
2	количински одређен, много	... али му је башча тако била урађена као да је у њој радило десет људи...
3	временски одређен; дуго/кратко; узраст	Послије десетак дана дотрчи уплашен сељанин...;

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *хиљада* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	количински одређен, изузетно много	...спреме вечеру за хиљаду људи...
2	квантитативно одређен, велика вредност	...и рече му (цар) да ће му дати за њу (длаку) хиљаду цекина...
3	временски одређен, изузетно дуго	...стајаће ти хиљаду година/ задужбина твоја Раваница.

Лексичко-семантички потенцијал деривата назива за број *хиљада* у српском фолклору

Р. бр.	Деривати броја хиљада	Значења	Пример из приповедака и песама
1	2	3	4
1	сто хиљада	количински одређен, изузетно много; хиперболизација	Султан царе у Косово сиђе/ са својих сто хиљада војске...

Лексичко-семантички потенцијал назива за број *сто* у српском фолклору

Р. бр.	Лексичко-семантичка варијанта	Пример из приповедака и песама
1	2	3
1	количински одређен, изузетно много	Али на врата од пећине бијаше приваљена велика плоча, коју сто људи не би могло помаћи
2	квантитативно одређен, велика вредност	...и обрече дати с благословом сто гроша онеме који је буде нашао.

Закључак

На основу свега наведеног можемо закључити да у језику српских народних приповедака и епских песама, као најстаријих жанрова фолклора најважнију улогу имају називи за бројеве *један*, *два* и *три*, њихови деривати и сложени бројеви ових бројева, што потврђује највећа фреквентност примера ових бројева у истраживаном корпусу. За њима следе називи за бројеве *девет*, *четири*, *седам* и *десет*.

Назив за број *један*, а посебно његов еквивалент за бројање у низу, редни придев *први* у језику фолклора има велики симболички и магијски значај. *Један* има позитивну конотацију, сматра се добрим и веома вредним, што најбоље потврђују његове лексичко-семантичке варијанте (укупно 13): 'један, једини, јединац'; 'првенац'; 'првобитан'; 'сам'; 'исти'; 'једино, само'. Он такође може означавати 'нешто неодређено, непознато', али и 'тачно одређено, познато'; 'понављање неке радње'; 'тачно одређено, одабрано место'; 'део нечега'; 'један од два'; 'истовремено, одједном, заједно'; 'одједном, брзо, изненада'. За разлику од бројева *два* и *три* он може да стоји сам, независно од њих и да буде довољан. За нас је интересантан и пример енантосемије код различитих значења једног истог броја. Тако *један* има значење 'неко неодређен, непознат, било ко' према 'тачно одређен, познат'. За разлику од броја *један*, за редни придев *први* забележили смо свега 3 лексичко-семантичке варијанте: 'први по реду, први пут, набрајање'; 'првобитан'; 'најпре'. Већи број лексичко-семантичких варијанти назива за број *један* у односу на редни придев *први* потврђује разлике у лексичко-семантичком потенцијалу ова два броја.

Назив за број *два* у српском фолклору углавном има позитивну конотацију, сматра се добрим, има велики магијски значај и симболичку употребу. Он углавном представља 'пар, два иста'; 'близанице'; 'више од један, довољно, много'; 'једнаке делове, половину нечега'; 'још један исти такав'; 'нови, другачији'; 'још', али и 'супротан'; 'другачији'; 'далек, удаљен'; 'други, остали'; 'велику вредност'; 'градацију' што потврђују и његове лексичко-семантичке варијанте. *Два* у себи увек садржи два дела, две половине нечега, два иста. У нашем истраживању дошли смо до закључка да лексичко-семантички потенцијал броја у фолклору одговара или се спаја са упоредном формом речи која је садржана у таквом еталону. То се, пре свега, односи на назив за број *други* који има сасвим другачије порекло од броја *два* (исто као у руском и украјинском језику). Лексичко-семантичке варијанте назива за број *други* говоре о разликама у лексичко-семантичком потенцијалу у односу на основни број *два*. *Други* је 'следећи по реду, означава набрајање, градацију'; он је 'неко непознат, било ко', али и 'другачији, који се разликује'. *Други* значи 'супротан, преко пута', али и 'далек, веома удаљен'. *Други* такође значи 'још један такав, исти'; 'нов, другачији', али и 'још'; 'остали'; 'преостали'.

Најчешћа лексичко-семантичка значења назива за број *три* су: 'добар, успешан'; 'срећан, позитиван'; 'најмлађи, последњи, крајњи'; 'редак, несвакидашњи'; 'скуп, изузетно вредан'. *Три* увек има добру, позитивну конотацију, магијски значај и симболичку употребу. Он је добар, успешан, срећан, позитиван, изузетно вредан, у себи садржи збир бројева *један* и *два*.

Број *девет* представља сабирање и множење броја *три* што говори о његовој позитивној конотацији. Најчешћа лексичко-семантичка значења су:

‘временски одређен’, ‘брзо, кратко’. Он је претпоследњи у низу, преостали до коначног – до *десет*.

Назив за број *четири* представља удвајање броја *два*, његово сабирање, односно множење, чиме позитивно, добро има још већу позитивну конотацију. Најчешћа лексичко-семантичка значења су ‘раскршће, распеће, крст’ и ‘квантитативно одређен’. Симболику и значај назива за број *четири* још више истичу његови сложени бројеви: *четрдесет*, *четрдесет четири*, *четири хиљаде* и *четрдесет хиљада* који само повећавају његову улогу градацијом.

Седам представља збир бројева *три* и *четири* и његова најчешћа лексичко-семантичка варијанта је ‘стар, редак, вредан’; ‘тачно одређен узраст, млад’; ‘временски одређен, брзо’. Он се везује за ретке, вредне предмете и квалитете, као што су вино и ракија од седам година. Сложени бројеви од овог броја *седамдесет*, *седамдесет седам*, *седамсто*, *седамдесет седам хиљада* само истичу значај симболике и јачину овог броја.

Број *десет* је последњи у низу, збир бројева *девет* и *један*. Он заокружује целину, затвара круг. Његова лексичко-семантичка значења су: ‘завршен низ, заокружена целина’; ‘временски одређен, кратко, млад’. Остали бројеви – *сто*, *хиљада*, *сто хиљада* само представљају градацију, хиперболизацију броја *десет* и увек завршавају низ, заокружују целину.

У језику српских народних приповедака и епских песама постоје примери када нека значења бројева нису увек у складу са њиховом нумеричком вредношћу. На пример, код значења ‘количински исцрпан, много’, 77 српских јунака вредније је од 100.000 турских војника (*...како ј' проклет' Арап исекао/ седамдесет и седам јунака.../Султан царе у Косово сиђе/ са својијех сто хиљада војске...*); или, код значења ‘временски исцрпан, дуго/кратко’, некада је временски краћи период важнији, вреднији и дужи од стварно дужег временског периода (*...златну јабуку која за једну ноћ и цвета и узре.../...а за седам дана имаћеш грозђа зрела...;*); или код значења ‘одређен узраст’ особа од петнаест година може бити зрелија од особе од тридесет година (*...одрастао од петнаест љета,/ као друго од триест година...*).

Запазили смо да у оквиру једне лексичко-семантичке варијанте различити бројеви могу бити синоними, најчешће за значење ‘количински исцрпан, вредан, скуп’ када се међусобно смењују бројеви 10, 100, 1.000, 100.000, или 40, 44, 4.000, 40.000, или 3.000, 30.000, или 1.200 (*дванаест стотина*), 2.000, 20.000 (по принципу множења са 10, односно 100).

РЕЗУЛТАТИ КОМПАРАТИВНО-ТИПОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ СЕМАНТИЧКОГ ПОТЕНЦИЈАЛА НАЗИВА ЗА БРОЈЕВЕ У РУСКОМ, УКРАЈИНСКОМ И СРПСКОМ КОРПУСУ

На основу компаративно-типолошке анализе лексичко-семантичког потенцијала назива за бројеве у руском, украјинском и српском језику проучаваног на материјалу народних бајки, билина, историјских песама, дума и епских песама забележених у XIX веку можемо тврдити да се лексичко-семантичке варијанте назива за бројеве у сва три истраживана корпуса подударају што је условљено сличностима свих концептуализација код сва три народа.

Можемо тврдити да смо одговорили на све постављене циљеве.

Бројење, одбројавање, избројавање, средства су мисаоне оријентације. Познато је да извесни аритметички системи проистичу из архаичних начина мишљења, да представљају неку врсту опипљиве везе између облика материје и психе, и да се формирају као типични за поједине културе. Бројеви названи стереотипним појављују се зависно од функције коју имају у остваривању усменог уметничког дела, од врсте и намене дела, од културног и историјског раздобља његовог настанка и средине, и др.

Са етимолошког и поредбеног аспекта бројеви остају најмање проучавана врста речи у историјској русистици, украјинистици, србистици. У историјској славистици настало је уверење да су бројеви као самостална врста речи у словенским језицима плод касног развоја и до XVII века о тој врсти речи може се говорити само условно. У прасловенском језику бројеви нису образовали јединствени систем, одликујући се морфолошком неистородношћу и шаренилом синтаксичких веза. Вероватно је то подстакла претходна научна традиција, у којој се издвајање бројева, према суштини, темељило на генетској типологији и поредило са граматичким поистовећивањем бројева са придевима и именицама. Илузија о неразвијености бројева као врсте речи код Словена своје коренове вуче от тога што нису биле разјашњене њихова функционално-семантичка усмереност и морфосинтаксичка природа које су одређивале све њихове следеће граматичке трансформације. У складу са новим теоретским представама, самосталност бројева као врсте речи приписује се њиховим парадигматским и синтагматским својствима, међу којима је најизраженија особина строга регулативност и хијерархија семантичке организације. Тако велико достигнуће човечанства, као што је разумевање бројева и бројчаних веза одражава се у језику сасвим својеврсно и индиректно преноси постигнуто мишљењем. За сваки језик то је непоновљиво на свој начин. Као и свуда и свугде, у језицима то идиоматски и зависи од општег карактера граматичког устројства језика.

На основу нашег истраживања изводимо закључак да у језику руских народних бајки и билина, најважнију улогу имају називи за бројеве *три*, *два* и *один*, њихови деривати и сложени бројеви, што потврђује највећа фреквентност примера ових бројева у истраживаном корпусу, највећем по броју примера од сва три истраживана корпуса. За њима следе називи за бројеве *четыре*, *семь*, *девять* и *десять* који непосредно представљају измењени облик ових бројева добијених њиховим сабирањем, односно множењем: $2+2=4$, или $2 \times 2=4$; $3+4=7$, или $3+3+1=7$; $3+3+3=9$, или $3 \times 3=9$ и $7+3=10$, или $2+4+3+1=10$, или $9+1=10$ - односно завршетак

једног круга, затварање једне целине, завршетак низа. У језику украјинских народних бајки, дума и историјских песама најважнију улогу имају називи за бројеве *один*, *два* и *три*, њихови деривати и сложени бројеви који су по броју примера и најфреквентнији. За њима следе називи за бројеве *десять*, *чотири* и *сім*. У језику српских народних приповедака и епских песама најважнију улогу имају називи за бројеве *један*, *два* и *три*, њихови деривати и сложени бројеви. За њима следе називи за бројеве *девет*, *четири*, *седам* и *десет*. Како следи, у истраживаним корпусима руског, украјинског и српског језика не подударују се најфреквентнији називи за бројеве: у руском је то назив за број *три*, док је у украјинском и српском језику то назив за број *один/један*. По фреквентности примера у сва три језика следи назив за број *два*, док је на трећем месту у руском језику назив за број *один*, а у украјинском и српском назив за број *три*.

Збирна табела са приказом најфреквентнијих назива за бројеве по броју примера у корпусима руског, украјинског и српског језика.

Број	Број примера		
	руски	украјински	српски
три/три/три	873	274	478
два/два/два	794	382	502
один/один/један	456	417	687
четыре/чотири/четири	88	33	93
семь/сім/седам	88	26	41
девять/дев'ять/девет	42	7	151
десять/десять/десет	63	34	13

За сва три језика посебно је интересантна улога назива за број *три*, његових деривата и сложених бројева који увек прати закономерност догађаја, понављања радње, број задатака и јунака на путу ка остварењу веома захтевног циља, углавном на веома удаљеном месту, (у руском и украјинском језику) на самом крају света који је тридесето царство, држава, земља. Он има функцију заштите и правилност употребе у фабули бајке, редоследу понављања поступака, градацији тежине препрека које јунак савлађује до остварења свог коначног циља. Он је добар, срећан, савршен, завршен, јединствен, у себи садржи збир бројева *један* и *два*. У руском фолклору *три* представља збир бројева *два* и *один* који су несавршени, незавршени, и увек се комбинују да би се постигло савршенство и склад који у себи садржи број *три*. Лексичко-семантички потенцијал овог броја чине лексичко-семантичке варијанте: 'добар, успешан'; 'срећан, позитиван'; 'градација: најлепши, најбољи, најстарији, најмлађи, последњи, крајњи'; 'оноземалски'; 'чудесан фантастичан'; 'скуп, изузетно вредан, редак'. У украјинском језику најчешћи лексичко-семантички потенцијал назива за број *три* чине лексичко-семантичке варијанте: 'целовит, који чини јединство'; 'последњи по реду', 'последњи у низу', 'крајњи' и 'вредан, редак', а у српском језику: 'добар, успешан'; 'срећан, позитиван'; 'најмлађи, последњи, крајњи'; 'редак, несвакидашњи'; 'скуп, изузетно вредан'. У сва три језика *три* управо има функцију заштите, па самим тим и добру, позитивну конотацију, магијски значај и симболичку употребу.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број три и заступљености његових лексичко-семантичких варијанти у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број три	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
три/три/три	непаран, 2+1	+	+	+
	целовит, који чини јединство	+	+	+
	временски исцрпан	+	+	+
	количински исцрпан, интензиван	+	+	+
	квантитативно исцрпан; вредан	+	+	+
	несвакидашњи, редак, непотпун	+	-	+
	вишекратан	+	-	-
	троједини	+	-	-
	свет, свечан	+	-	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број трећи/третий/трећи и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Редни број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
третий/ третій/трећи	следећи по реду, следећи у низу	+	+	+
третий/ третій/трећи	последњи у низу	+	+	+
третий/-/трећи	следећи по старости	+	-	+
третий/ третій/трећи	трећи пут, понављање радње	+	+	+
третий/-/-	набрајање	+	-	-
третий/-/трећи	разбрајање	+	-	+
третий/-/-	различит од осталих	+	-	-
третий/-/-	остварење циља, постизање успеха	+	-	-
-/-/трећи	просторно исцрпан, интензиван	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за сложене бројеве од броја три и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
тринадцатъ/ тринадцять/-	количински исцрпан, много	+	+	-
тринадцатъ/ тринадцять/-	временски исцрпан, дуго	+	+	-
тридцатъ/ тридцять/тридесет	вредносно исцрпан, много, вредан	+	+	+
тридцатъ/ тридцять/тридесет	временски исцрпан, дуго	+	+	+
тридцатъ/ тридцять/тридесет	топосно исцрпан, веома далек, удаљен	+	+	+
тридцатъ/-/-	оноземаљски, загробни свет, свет мртвих	+	-	-
-/-/тридесет	количински исцрпан, много	-	-	+
-/-/тридесет	узраст иницијације	-	-	+
тридцать три/- /тридесет три	количински исцрпан, много	+	-	+
тридцать три/-/-	временски исцрпан, дуго	+	-	-
тридесет шест	количински одређен	-	-	+
тридევять/-/-	просторно исцрпан, веома далек, удаљен	+	-	-
тридევять/-/-	оноземаљски, загробни, свет мртвих	+	-	-
тридევять три/-/-	просторно исцрпан, веома удаљен	+	-	-
тридцать восемь/-/-	количински исцрпан, много	+	-	-
тридцать девять/-/-	количински исцрпан, много	+	-	-
триста/триста/триста	количински исцрпан, много	+	+	+
триста/триста/триста	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	+	+	+
-/-/триста	временски исцрпан, дуго	-	-	+
триста п'ятдесят	количински исцрпан, много		+	-

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
три тисячи/-три хиљаде	количински исцрпан, изузетно много	+	-	+
три тисячи/ три тисячі/-	квантитативно исцрпан, изузетно скуп, велике вредности	+	+	-
-/-тридесет хиљада	количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација	-	-	+
триста тысяч/-/-	количински исцрпан, изузетно много	+	-	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала деривата назива за број три и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Деривати броја три	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
-/потрійний/-	утројен	-	+	-
-/тричі/трипут	трипут, понављање радње	-	+	+
-/-троје	утројен	-	-	+

За разлику од назива за број *три*, назив за број *два* у руском фолклору углавном има негативну конотацију, сматра се лошим, али његов магијски значај и симболичка употреба ништа мање не заостају за бројем *три*. Он углавном представља ‘пар, два иста’; ‘близанице’; ‘још један исти такав’; ‘страшан, лош’; ‘супротан’; ‘остали, други’; ‘средњи, следећи по реду’; ‘скуп, изузетно вредан, редак’, што потврђује и његов лексичко-семантички потенцијал. Он управо претходи броју *три* и његово несавршенство и незавршеност доприносе још јачој позитивној конотацији броја *три*. За разлику од руског фолклора, назив за број *два* у украјинском и српском фолклору углавном има позитивну конотацију, сматра се добрим, има велики магијски значај и симболичку употребу. У украјинском језику *два* представља ‘пар, два иста’; ‘близанице’; ‘једнак, парни део нечега’; ‘опозитиван који у себи садржи два кључно различита понуђена’; ‘обоје, заједно’; ‘суседни’, али и ‘супротан’; ‘другачији’; ‘далек, удаљен’; ‘други, остали’, што потврђује и његов лексичко-семантички потенцијал. Управо је он последњи у низу до броја *три*, претходи му и наговештава његову потпуност и савршенство. Лексичко-семантички потенцијал назива за број *два* у српском фолклору чине лексичко-семантичке варијанте: ‘пар, два иста’; ‘близници’; ‘више од један, довољно, много’; ‘једнаки делови, половина нечега’; ‘још један исти такав’; ‘нови, другачији’; ‘још’, али и ‘супротан’; ‘другачији’; ‘далек, удаљен’; ‘други, остали’; ‘велика вредност’; ‘градација’. *Два* у себи увек садржи два дела, две половине нечега, два иста, нешто удвојено, срасло, нераскидиво.

У нашем истраживању у сва три језика дошли смо до закључка да лексичко-семантички потенцијал броја у фолклору одговара или се спаја са упоредном формом речи која је садржана у таквом еталону. На пример, назив за број *другой/другий/други* који има сасвим другачије порекло од броја два - изводи се из индоевропског **dhrugh-* (**dherough-*) порекло води од **dher*, или од индоевропског **dhreu-/dhru-* Од веза типа старословенског *дрoугъ* развило се придевско и бројчано значење „други, другачији“ које постоји у свим словенским језицима. Лексичко-семантичке варијанте назива за број *другой/другий/други* говоре о разликама у лексичко-семантичком потенцијалу у односу на основни број *два*.

Интересантно је и да у целом истраживаном корпусу руског језика нисмо забележили ниједан пример редног броја *второй* „други, следећи по реду“ који је назив за број *другой* у потпуности потиснуо из употребе.

Вреди поменути да је у руском корпусу забележено чак 13 (у украјинском 6, а у српском 7) различитих сложених бројева који у себи садрже број *два* (12, 20, 22, 24, 25, 27, 29, 120, 200, 2.000, 12.000, 20.000, 25.000). То можемо објаснити потребом за сталним истицањем и потврђивањем значаја и симболике броја *два*, а посебно његове негативне конотације, било да се ради о сабирању или о множењу са основним бројем *два*. У том смислу највише креативности има у руском језику.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број два и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број два	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
два/два/два	количински одређен, 1+1	+	+	+
	временски одређен/временски исцрпан	+	+	+
	паран	+	+	+
	више од један, довољно; много	+	-	+
	једнак, парни део нечега	+	-	+
	близанци	-	+	+
	набрајање, разбрајање, градација	+	-	-
	вишекратан	+	-	-
	опозитиван	-	+	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала деривата назива за број два и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Деривати броја два	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
вдвоем/ удвох, вдвох/-	заједно, удвоје	+	+	-
двойчата/-/-	близанци	+	-	-
-/-/двојица	исте врсте	-	-	+
-/-/надвоје	једнаки делови, пола од нечега	-	-	+
оба/оба/оба	обојица, обе; двојица, две	+	+	+
пара/-/-	пар, два исте врсте	+	-	-
-/-/двапут	набрајање	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број *другой/другий/други* и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Други	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
другой/ другой/други	следећи, набрајање, градација	+	+	+
другой/-/-	тачно одређен, познат	+	-	-
другой/-/други	неко, непознат	+	-	+
другой/-/други	набрајање, одбројавање	+	-	+
другой/ другой/други	супротан, преко пута	+	+	-
другой/ другой/други	другачији, који се разликује	+	+	+
другой/-/-	саставни део нечега, половина	+	-	-
другой/-/други	још један такав, исти	+	-	+
другой/-/други	ново, другачије	+	-	+
другой/ другой/други	остали	+	+	+
-/другий/-	један од два, други крај	-	+	-
-/другий/други	топосно исцрпан, далек, удаљен	-	+	+
-/другий/-	временски удаљен	-	+	-

Други	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
-/другий/-	суседни	-	+	-
-/-/други	још	-	-	+
-/-/други	преостали	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за сложене бројеве од броја два и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
дванадцать/ дванадцять/дванаест	количински одређен	+	+	+
дванадцать/ дванадцять/дванаест	временски одређен; подне-поноћ; тачно одређен тренутак	+	+	+
дванадцать/ дванадцять/дванаест	количински исцрпан, много	+	+	+
-/-/дванаест	велика вредност; скупо	-	-	+
дванадцать/ дванадцять/дванаест	узраст	+	+	+
дванадцать/ дванадцять/-	временски исцрпан, дуго	+	+	-
дванадцать/-/-	добро чуван, добро обезбеђен	+	-	-
дванадцать/-/-	фантастично, страшно, моћно биће	+	-	-
дванадцать/-/-	множење, увећавање и јачање броја 3	+	-	-
-/дванадцять/-	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	-	+	-
двадцать/-/двадесет	количински исцрпан, много	+	-	+
двадцать/-/двадесет	временски исцрпан, дуго	+	-	+
двадцать/-/-	запремински исцрпан, тежак	+	-	-
двадцать/-/-	просторно исцрпан, далек	+	-	-
двадцать/ двадцять/-	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	+	+	-
двадцать/-/-	набрајање, градација	+	-	-
-/двадцять/двадесет	узраст, стар	-	+	+
двадцать два/-/-	количински исцрпан, много	+	-	-
-/-/двадесет два	временски исцрпан, дуго	-	-	+
двадцать четири/- /двадесет четири	количински исцрпан, много	+	-	+
-/двадцять чотири/-	временски исцрпан, дуго	-	+	-
двадцать пять/-/-	запремински исцрпан, тежак	+	-	-
двадцать пять/ двадцять п'ять	временски исцрпан, дуго	+	+	-
двадцать пять	просторно исцрпан, далек	+	-	-
двадцать пять/ двадцять п'ять/-	квантитативно исцрпан, скуп	+	+	-
-/двадцять п'ять/-	количински одређен	-	+	-
-/двадцять п'ять/-	узраст, стар	-	+	-
двадцать семь/-/-	количински исцрпан, много	+	-	-
двадцать девять/-/-	велика снага	+	-	-
двадцать девять/-/-	нешто огромно, ретко	+	-	-
сто двадцать/-/-	временски исцрпан, изузетно дуго, читава вечност	+	-	-
двести/ двісті/двеста	количински исцрпан, много	+	+	+
двести/ двісті	квантитативно исцрпан, скуп	+	+	
-/-/дванаест стотина	количински исцрпан, изузетно много; хиперболизација	-	-	+
-/ двісті п'ятдесят	узраст, веома стар	-	+	-
две тысячи/-/-	квантитативно исцрпан, скуп	+	-	-

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
дванадцать тысяч/-/дванаест хиљада	количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација	+	-	+
дванадцать тысяч/-/-	квантитативно исцрпан, скуп	+	-	-
двадцать тысяч/-/-	квантитативно исцрпан, скуп, веома вредан	+	-	-
-/-/двадесет хиљада	количински исцрпан, изузетно много, хиперболизација	-	-	+
двадцать пять тысяч /-/-	квантитативно исцрпан, скуп, веома вредан	+	-	-

У руском, украјинском и српском фолклору назив за број *один/один/један*, а посебно његов еквивалент за бројање у низу, редни придев *первый/перший/први* у језику фолклора има велики симболички и магијски значај. Он има позитивну конотацију, сматра се добрим, мада изолованим, отуђеним и веома вредним. Лексичко-семантички потенцијал назива за број *один* у руском језику чине лексичко-семантике варијанте: ‘један, једини, јединац’; ‘довољан’; ‘сам, сам-самцијат’; ‘исти’; ‘једино, само’; ‘највиши степен неког обележја’; ‘први по реду’. *Один* такође може означавати ‘нешто неодређено, непознато’; ‘истовремено обављање неке радње’; ‘велику сличност са нечим’ и ‘понављање неке радње’. Сличан је и лексичко-семантички потенцијал назива за број *один* у украјинском језику који чине лексичко-семантичке варијанте: ‘један, једини, јединац’; ‘први по реду’; ‘првобитан’; ‘сам’; ‘исти’; ‘једино, само’; ‘први, најважнији, најбољи, највећи, суперлатив’, ‘нешто неодређено, непознато’, али и ‘тачно одређено, познато’; ‘понављање неке радње’; ‘тачно одређено, одабрано место’; ‘део нечега’; ‘један од два, половину или део целине’. Лексичко-семантички потенцијал назива за број *један* у српском језику чине лексичко-семантичке варијанте: ‘један, једини, јединац’; ‘првенац’; ‘првобитан’; ‘сам’; ‘исти’; ‘једино, само’. *Један* такође значи ‘нешто неодређено, непознато’, али и ‘тачно одређено, познато’; ‘понављање неке радње’; ‘тачно одређено, одабрано место’; ‘део нечега’; ‘један од два’; ‘истовремено, одједном, заједно’; ‘одједном, брзо, изненада’. За разлику од бројева *три* и *два* он може да стоји изолован, сам, независно од њих и да буде довољан, или да означи нешто преко мере, више него довољно, више од коначног, крајњег, заокруженог, затворене целине, што потврђују његови деривати: 100+1, 10+1, 1000+1.

За разлику од назива за број *један*, за редни придев *первый* у руском језику забележили смо свега 3 лексичко-семантичке варијанте: ‘први по реду, набрајање’; ‘најбољи, најлепши, најомиљенији, најважнији, најхрабрији, највећи, највиши степен неког обележја’ и ‘одмах, одједном, из првог пута’ (уз именицу раз); 5 лексичко-семантичких варијанти у украјинском језику за редни придев *перший*: ‘први по реду, први пут, набрајање’; ‘првобитан’; ‘најпре, пре свега’; ‘први, најважнији’; ‘први, највећи, најбољи, суперлатив’ и 3 лексичко-семантичке варијанте у српском језику за редни број *први*: ‘први по реду, први пут, набрајање’; ‘првобитан’; ‘најпре’. Интересантна је лексичко-семантичка варијанта редног броја *перший* - «први, највећи, најбољи, суперлатив» *найперший (брехун)* која је забележена само у украјинском корпусу. Већи број лексичко-семантичких варијанти назива за број *один/один/један* у односу на редни придев *первый/перший/први* потврђује разлике у лексичко-семантичком потенцијалу ова два броја које потичу из особености њихове етимологије.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број *один/один/један* и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број један	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
один/один/један	неки, неодређен, непознат	+	+	+
	тачно одређен; познат	+	+	+
	једном; једанпут; некад	+	-	-
	временски одређен	+	+	+
	сам; сам-самцијат	+	+	+
	један, једини, јединац	+	+	+
	исти	+	+	+
	квантитативно мали, кратак, једини	+	-	-
	истовремени; одједном, заједно	+	-	+
	један те исти, понављани	+	+	+
	из једног пута	+	-	-
	брз, изненадан	+	-	+
	један за другим, набрајање	+	-	-
	довољан	+	-	-
	лаконичан (уз именицу слово)	+	-	-
	поређење, градација	+	-	-
	сличан, исти	+	-	-
	количински одређен	-	+	+
	тачно одређен временски период	-	+	-
	први по реду	-	+	+
	једино, само	-	+	-
	топосно одређен	-	+	-
	један од два, део нечега	-	+	+
	тачно одређено, одабрано место	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број *первый/ перший/први* и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Редни придев	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
первый/ перший/први	први по реду; први пут, набрајање	+	+	+
первый/ перший/први	најбољи, најлепши, најомиљенији, најважнији, најхрабрији, највећи, највиши степен неког обележја	+	+	-
первый/-/-	одмах, одједном, из првог пута	+	-	-
-/перший/први	првобитан	-	+	+
-/перший/први	најпре, пре свега	-	+	+
-/перший/-	први, најважнији	-	+	-

Број *четыре/чотири/четири* представља удвајање броја *два*, његово сабирање, односно множење. Најчешће се једна целина дели на четири једнака дела, окреће се на четири стране пре почетка било каквог похода. У руском језику на тај начин нешто несавршено, лоше добија још негативнију конотацију, али пошто се назив за број *четыре* најчешће повезује и са крстом, раскршћем, распећем, четири стране света, четири годишња доба, четири фазе неког циклуса његова конотација постаје позитивна и његова улога кључна, посебно кроз назив за број *сорок* који има изузетан симболички и магијски значај, посебно у обредима рађања и сахрањивања, као почецима и завршецима животног циклуса. За разлику од руског језика, у украјинском и српском језику назив за број *чотири/четири* позитивном, добром броју *два* од кога је и настао сабирањем или множењем даје још већу позитивну конотацију. Симболику и значај назива за број *чотири* још

више истичу његови називи за сложене бројеве : *чотири тисячі* и називи за бројеве *сорок*, и *сорок тисяч* који само повећавају његову улогу градацијом. Код примера за значење ‘временски исцрпан’ у комбинацији са бројем *сім*, *чотири* је увек више од мере, прекомеран (*сім год ще й чотири*, 7+4). У српском језику најчешћи лексичко-семантички потенцијал назива за број *четири* је ‘раскршће, распеће, крст’ и ‘квантитативно одређен’, а називи за његове сложене бројеве *чотрдесет*, *чотрдесет четири*, *четири хиљаде* и *чотрдесет хиљада* још више истичу његову симболику и значај.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број четири/чотири/четири и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број четири	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
чотири/чотири/четири	количински одређен	+	-	+
	временски одређен	+	+	+
	крст, раскршће, распеће	+	-	+
	двапут, дуго више	-	+	-
	квантитативно одређен	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала деривата назива за број четири/чотири/четири и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Деривати броја четири	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
вчетвером/-/-	учетворо, заједно	+	-	-
четверо/-/-	заједно, скуп исте врсте	+	-	-
-/начетверо/-	разделити на четири дела, четири стране	-	+	-
-/четвертий/-	тачно одређен тренутак	-	+	-
-/четвертий/-	набрајање, следећи по реду	-	+	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број сорок/сорок/чотрдесет и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број чотрдесет	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
сорок/сорок/чотрдесет	количински одређен	+	+	+
сорок/-/чотрдесет	временски исцрпан, дуго	+	-	+
сорок/-/-	тежак	+	-	-
сорок/-/-	количински исцрпан, велико мноштво	+	-	-
сорок/сорок	квантитативно исцрпан, јефтин, мале вредности	+	+	
-/сорок/-	топосно одређен	-	+	-
сорок один/-/-	количински исцрпан, много	+	-	-
-/-/чотрдесет четири	количински одређен	-	-	+
сорок восемь/-/-	количински одређен	+	-	-
сорок тисяч/ сорок тисяч/чотрдесет хиљада	количински исцрпан, изузетно много	+	+	+
-/сорок тисяч/-	изузетно велика вредност	-	+	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за сложене бројеве од броја четири и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
четырнадцать/чотирнадцять/-	узраст иницијације	+	+	-
четырнадцать/-/-	количински одређен	+	-	-
-/чотирнадцять/-	временски одређен, дуго	-	+	-

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
-/п'ятдесят чотири/-	временски исцрпан, дуго	-	+	-
-/вісімдесят чотири/-	количински одређен, много	-	+	-
чотиреста/-/-	количински исцрпан, много	+	-	-
-/чотири тисячі/четири хиљаде	количински исцрпан, изузетно много	-	+	+

Семь/сім/седам представља збир бројева *три* и *четири*. Његов најчешћи лексичко-семантички потенцијал у руском језику чине лексичко-семантичке варијанте: ‘фантастичан, редак, несвакидашњи, страшан’; ‘храбар, mudar’; ‘веома удаљен’. Он се везује за страшна несвакидашња бића, змајеве, аждаје са седам глава. Тада има негативну конотацију. Када се везује за децу – седмогодишњака или седмогодишњакињу који својом мудрошћу и храброшћу надмашују најхрабрије и најмудрије има позитивну конотацију. Такође одређује велику удаљеност, јер се златно царство или држава налазе иза седам врста (слично *тридесетое* или *тридесетое царство* које је на крају света), често су недостижна и у њих стижу само одабрани. На конотацију овог броја управо утиче улога бројева који чине његов збир – паран и непаран, негативан и позитиван, лош и добар, зао и срећан, *три* и *четири*. Његови сложени бројеви *семьдесят*, *семьдесят семь*, *семьсот*, *семь тысяч* само истичу значај симболике и јачину овог броја. У украјинском језику најчешћи лексичко-семантички потенцијал назива за број *сім* је ‘количински одређен, целовит’ (када *сім* стоји у синонимијском односу са *три*); ‘редак, несвакидашњи’; ‘храбар, mudar’; ‘узраст иницијације, вечно млад’. Он се везује за несвакидашње, ретке предмете, најчешће *пищаль семип'ядную*. Такву пушку могу носити само одабрани јунаци што истиче позитивну конотацију овог броја. Седмогодишњак или седмогодишњакиња својом мудрошћу и храброшћу уливају наду и мудрост народу, што опет потврђује његову позитивну конотацију, јер је дете од седам година невина душа. Узраст од седам година је такође и узраст иницијације, када је неко вечно млад, безгрешан, mudar и храбар. За следећи узраст од 14, 21, 30 година (сабирање са бројем 7), каже се да је неко већ стар, односно зрео, одрастао, односно, та особа је закорачила у следећу фазу живота када његове одлуке и подвизи немају толики значај као одлуке које доносе девојке/мушкарци од седам година. Сложени бројеви од броја *сім* *сімдесят* *сім* (77, иконичност и редупликација), *сімсот* и *сімсот п'ятдесят* само истичу значај симболике и јачину овог броја. У српском језику најчешћи лексичко-семантички потенцијал назива за број *седам* чине лексичко-семантичке варијанте: ‘стар, редак, вредан’; ‘тачно одређен узраст, млад’; ‘временски одређен, брзо’. Он се везује за ретке, вредне предмете и квалитете, као што су *вино* и *ракија од седам година*.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број *семь/сім/седам* и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број седам	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
Семь/сім/седам	количински одређен; целовит	+	+	+
	просторно одређен	+	-	-
	временски одређен	-	+	+
	стар, вредан, редак	-	-	+
	узраст иницијације, вечно млад	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала деривата назива за број *семь/сім/седам* и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Деривати броја седам	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
семеро/-/-	седморо, заједно, збир, укупно	+	-	-
семиглавый/-/-	фантастично, страшно биће	+	-	-
семилетка/-/-	седмогодишњак(иња), вечно млад, узраст иницијације	+	-	-
семигривенник/-/-	квантитативно одређен, новчић од 7 гривни	+	-	-
-/семип'ядная пицаль/-	вредан, редак	-	+	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за сложене бројеве од броја *семь/сім/седам* и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
-/-/седамнаест	количински одређен	-	-	+
семьдесят/-/ седамдесет	количински исцрпан	+	-	+
-/-/седамдесет четири	количински одређен, много	-	-	+
семьдесят пять/-/-	количински исцрпан	+	-	-
семьдесят <i>семь</i> /-/ седамдесет седам	количински исцрпан, много	+	-	+
семьсот/ сімсот/-	количински исцрпан	+	+	-
-/сімсот/ седамсто	вредносно одређен, много	-	+	+
-/сімсот п'ятдесят/-	количински исцрпан, много	-	+	-
семь тысяч/-/-	квалитативно исцрпан, веома вредан	+	-	-

У руском и украјинском језику свуда где стоји број *сім/седам* може стајати и број *дев'ять/дев'ять* који пре свега представља збир бројева *три*, односно множење тог броја. Његове лексичко-семантичке варијанте у руском језику су: 'фантастичан, страшан, несвакидашњи, редак'; 'веома удаљен', само што је фантастично несвакидашње биће још страшније и царство на крају света је још удаљеније, па самим тим и недостижније. *Девет* је такође последњи у низу до завршене целине, до броја *десет*. Девет месеци је период потребан за сазревање плода и рађање новог живота, што га чини савршеним. И његова је конотација у зависности од лексичко-семантичког значења позитивна или негативна, али је за разлику од броја *седам* чешће позитивна, управо због троструког броја *три* који је у њему садржан. Његови сложени бројеви – *дев'яносто* и *дев'яносто дев'ять* још више истичу његову симболику и утројавање. Интересантно је да је у украјинском језику број *дев'ять* изузетно мало фреквентан са свега 7 забележених примера у истраживаном корпусу. Он скоро увек има иста значења и значај као број *сім*, тако да се њим увек може и заменити, што говори о примеру синонимије различитих бројева ($9=7$, $7=3$). У српском језику најчешћи лексичко-семантички потенцијал назива за број *девет* чине лексичко-семантичке варијанте: 'временски одређен', 'брзо, кратко'. Он је претпоследњи у низу, преостали до коначног – до *десет*.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број *дев'ять/дев'ять/девет* и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број девет	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
дев'ять/дев'ять/девет	временски одређен, кратко-дуго	+	-	+
	време сазревања плода	+	-	-
	просторно одређен, далек, загробни свет	+	-	-
	тачно одређен тренутак	-	-	+
	количински одређен, много	-	-	+

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала деривата назива за број девет/дев'ять/девет и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Деривати броја девет	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
девятый /-/-	следећи по реду; последњи у низу до десет, крајњи	+	-	-
девятиглавый/-/-	чудовиште, страшно биће	+	-	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за сложене бројеве од броја девет/дев'ять/девет и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Сложени број	Значења	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
дев'яносто/-/-	узраст, дубока старост	+	-	-
дев'яносто/-/-	квантитативно исцрпан, скуп, вредан	+	-	-
дев'яносто девет'ять/-/-	количински исцрпан, изузетно много; последњи у низу до целог броја, до 100	+	-	-
-/-/деветсто	количински исцрпан, изузетно много	-	-	+
-/-/деветсто деведесет пет	количински исцрпан, изузетно много	-	-	+
-/-/деветсто деведесет шест	количински исцрпан, изузетно много	-	-	+
-/-/деветсто деведесет седам	количински исцрпан, изузетно много	-	-	+
-/-/деветсто деведесет осам	количински исцрпан, изузетно много	-	-	+
-/-/деветсто деведесет девет	количински исцрпан, изузетно много	-	-	+

У сва три језика број *десять/десять/десет* је последњи у низу, збир бројева *девет* и *један*. Он заокружује целину, затвара круг. Више од њега је више него довољно, више него што треба, него што се сме. Његов лексичко-семантички потенцијал у руском језику чине лексичко-семантичке варијанте: 'завршен низ, заокружена целина'; 'довољно, у изобиљу'; 'велика вредност, скупо'. Сви бројеви који у себи садрже *десять* – *сто, тысяча, десять тысяч* само представљају његову градацију, хиперболизацију и увек завршавају низ, заокружују целину. Лексичко-семантички потенцијал назива за број *десять* у украјинском језику чине лексичко-семантичке варијанте: 'топосно исцрпан, удаљен, далек'; 'временски исцрпан'. Даље од десетог царства се не може, оно је последње у низу, изједначава се са загробним животом. Десет година је изузетно дуг временски период током ког јунак мора да служи, ставља се на искушење. Сви бројеви који у себи садрже овај број – *сто, тысяча, десять тысяч* само представљају његову градацију, хиперболизацију и увек завршавају низ, заокружују целину. Ови бројеви могу бити и синоними, најчешће за значење 'количински исцрпан, вредан, скуп' када се међусобно смењују бројеви *10, 100, 1.000, 10.000*, (принцип множења са 10, али и додавање једног броја „преко“ – 1 да би било више него што је довољно, чиме се започиње нови низ или декада, као и код *11, 101*). Лексичко-семантички потенцијал назива за број *десет* у српском језику чине лексичко-семантичке варијанте: 'завршен низ, заокружена целина'; 'временски одређен, кратко, млад'.

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за број дејаст/дејаст/дејет и заступљености његових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број десет	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
дејаст/дејаст/дејет	завршен низ; заокружена целина	+	-	+
	количински исцрпан, много	+	+	+
	узраст, млад	+	-	+
	довољно, у изобиљу	+	-	-
	квантитативно исцрпан, вредан, скуп	+	-	-
	временски исцрпан	-	+	+
	топосно исцрпан, далек	-	+	-
	тачно одређено време, тренутак	-	+	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за бројеве са сто и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број са сто	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
сто/сто/сто	узраст, изузетно стар, искусан	+	+	-
	квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп	+	+	+
	велика снага	+	-	-
	количински исцрпан, изузетно много	-	+	+
-/сто один/	количински исцрпан, много	-	+	-
-/сто дејаст	количински исцрпан, много	-	+	-
-/сто шестдесет	количински исцрпан, много	-	+	-

Збирна табела са приказом лексичко-семантичког потенцијала назива за бројеве са хиљада и заступљености њихових ЛСВ у корпусима руског, украјинског и српског језика

Број са хиљада	Лексичко-семантичка варијанта	Заступљеност		
		руски	украјински	српски
тјасјача/тјасјача/хиљада	квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп	+	-	-
	просторно исцрпан, веома далек	+	+	-
	количински исцрпан, изузетно много	-	+	+
	временски одређен, изузетно дуго	-	-	+
дејаст тјасјач/ дејаст тјасјач/дејет хиљада	квантитативно исцрпан, веома вредан, скуп	+	+	+
-/-сто хиљада	количински одређен, изузетно много; хиперболизација	-	-	+

У језику руских народних бајки и билина и српских народних приповедака и епских песама постоје примери када нека значења бројева нису у складу са њиховом нумеричком вредношћу. На пример, у руском језику некада је 3 дана и 3 ноћи дуже од 9 дана и 9 ноћи, јер је труд уложен у краћи временски период важнији од периода који стварно дуже траје (*А царская погоня плавала три дня, три ночи./девятъ дней гуляет, да потом девятъ дней богатырским сном спит...*). У српском језику код значења 'количински исцрпан, много', 77 српских јунака вредније је од 100.000 турских војника (*...како ј' проклет' Арап исекао/ седамдесет и седам јунака.../Султан царе у Косово сиђе/ са својјех сто хиљада војске...*); или, код значења 'временски исцрпан, дуго/кратко', некада је временски краћи период важнији, вреднији и дужи од стварно дужег временског периода (*...златну јабуку која за једну ноћ и цвета и узре.../...а за седам дана имаћеш грожђа зрела...;*); или код значења 'одређен узраст' особа од петнаест година може бити зрелија од особе од тридесет година (*...одрастао од петнаест љета,/ као друго од триест година...*).

Интересантна је синонимија и спојивост различитих бројева кроз поједине лексичко-семантичке варијанте, када често један број можемо заменити другим а да значење и смисао остану непромењени. На пример, у руском језику код лексичко-семантичке варијанте ‘просторно исцрпан, веома удаљен’ приликом спајања са именицама *верста, царство, государство, королевство, земля*, број *семь* можемо заменити бројевима *девять, тридевять, тридевять три* и *тридцать* и сви ће се они понашати као синоними, јер сви означавају пут на веома удаљено место које се у језику бајки изједначава са загробним или подземним светом. Фантастично, страшно, ретко биће *змей, чудо-юдо* може имати 3, 7, 9, 12 глава, што потврђују различите варијанте исте бајке, или виšekратно појављивање таквог бића у једној истој бајци, али сваки пут са већим бројем глава (углавном множењем са бројем 3 – 3, 9, 12). Увећавање броја глава фантастичног бића повећава његов страшан изглед али истиче управо и све већу храброст јунака и његову спремност да истраје у остварењу свог циља. У сва три језика код лексичко-семантичке варијанте ‘количински исцрпан, вредан, скуп’ често се са истим значењем смењују бројеви 10, 100, 1.000 или 10.000 (принцип множења, у овом случају са бројем 10), или бројеви 20, 200, 2.000, 20.000, 25.000 (у овом случају ради се о множењу са 100), или 30, 300, 3.000, 300.000 (принцип множења са 10, односно 100), или 70, 700, 7.000, или 40, 41, 48, 400, 40.000 (принцип множења са 10, али и додавање једног броја „преко“ – 1 да би било више него што је довољно, чиме се започиње нови низ или декада, као и код 11, 101, 1.001, 10.001).

Интересантни су и примери енантисемије у сва три језика код различитих значења једног истог броја. Тако *один/один/један* има значење ‘неки, неодређен, непознат’, али и ‘тачно одређен, познат’. *Другой/другий/други* има значење ‘тачно одређен, познат’ према ‘неко непознат’.

Нашу пажњу привукао је узраст „девојака“ и „момака“ од 7 година (ретко 12 или 10). Неко ко је вечно млад и мали има најчешће 7 година. У овом добу главна јунакиња (ретко јунак) је изузетно паметна, храбра и мудра особа. Она је мудрија од много старијих и искуснијих особа које превазилази својом памећу, довитљивошћу и спретношћу. Она кроз игру решава наизглед нерешиве задатке и добија највећу, заслужену награду. То нас наводи на закључак да узраст од 7 година, који можемо квалификовати и као узраст иницијације, говори о невиности, безгрешности, детињству. Ово је уједно и време незрелости после ког дата особа почиње да сазрева и да прелази у следећу, вишу фазу, доба зрелости, односно доба када је особа одрасла или „стара“. „Стара“ особа има већ 14 (24), 21 или више од 30 година, односно сваки следећи узраст увећава се за 7 година, чиме се наглашава значај поменутог узраста иницијације.

На основу наведених резултата истраживања можемо тврдити да код назива за бројеве у језику руских, украјинских и српских народних бајки, билина, историјских, епских песама и дума постоје одређена неподударања. То се, пре свега, односи на:

1. неподударање фреквентности примера
2. неподударање заступљености појединих бројева
3. неподударање лексичко-семантичког потенцијала.

Највише различитих бројева забележено је у руском језику – укупно 60, следи српски са 57 и украјински са 46. Такође, у руском језику забележена је и највећа фреквентност примера у односу на српски и украјински језик. Назив за број *три* је забележен са скоро дупло више примера у односу на српски и са скоро четири пута више примера у односу на украјински језик. Самим тим постоји већа заступљеност значења назива за број *три* у руском (чак 9) у односу на српски (6) и украјински језик (5). То говори и о постојању више лексичко-семантичких варијанти назива за број *три* у руском језику у односу на српски и украјински језик. Ово сем објашњења да је руски корпус најобимнији, што смо у раду неколико пута наглашавали, можемо такође објаснити и тиме да управо назив за број *три* функционише као неизоставни члан композиције народне бајке (пре свега фантастичне), као најстаријег жанра фолклора, као обавезни модел структуре фабуле, редоследа понављања, броја задатака и препрека на путу до остварења тог задатка, има кључну улогу и увек се употребљава као заштита од злих сила и помоћ која долази од Бога.

Назив за број *два* је у руском језику забележен са дупло више примера у односу на украјински језик и са скоро 300 примера више у односу на српски језик. Оволику фреквентност примера објашњавамо симболичким значењем које назив за број *два* има у руском језику: лош, несрећан, негативан, паран. Он увек претходи броју *три* који је спасоносан, добар, позитиван, непаран и са бројем *један* чини његов збир. У српском и украјинском језику фреквентност примера за *три* и *два* је скоро иста, јер и *три* и *два* у оба језика имају позитивну конотацију. Лексичко-семантички потенцијал назива за број *два* се углавном подудара у сва три језика што потврђују и његове лексичко-семантичке варијанте (у руском 8, у српском 7, у украјинском 6).

Број примера назива за број *један* највећи је у српском корпусу, а уједно је то и најфреквентнији број у српском и украјинском корпусу што говори о већој именичкој употреби овог броја у односу на његову нумеричку употребу. И овде постоји неподударање заступљености значења у истраживаним корпусима сва три језика. Највише лексичко-семантичких варијанти забележено је у руском језику (чак 17) у односу на украјински (13) и српски (13) језик.

По фреквентности примера и лексичко-семантичком потенцијалу називи за бројеве *четири* и *седам* се углавном подударају у сва три корпуса. Број *седам* у сва три корпуса може стајати као синоним броја *девет*.

Интересантна је највећа фреквентност назива за број *девет* у српском корпусу, скоро четири пута већа у односу на руски корпус, док је у украјинском језику овај број забележен са свега 7 примера! У украјинском језику број девет има искључиво нумеричку функцију и због тога није забележена ниједна лексичко-семантичка варијанта овог броја које постоје у друга два корпуса. У српском језику најчешћа лексичко-семантичка варијанта назива за број *девет* је ‘количински одређен’, (ово значење није забележено у руском језику), следи лексичко-семантичка варијанта ‘временски одређен’. У руском језику забележена је лексичко-семантичка варијанта ‘удаљен, загробни свет’, док је такво значење непознаница у српском језику. Број *девет* и у руском и у српском језику представља градијацију броја *три*.

Називи за остале бројеве забележени су са мање фреквентним бројем примера и због тога нису заузели централно место у нашем истраживању, јер је у питању чисто нумеричка употреба, што потврђују лексеме уз које најчешће стоје.

Збирна табела са приказом броја примера свих осталих забележених мање фреквентних назива за бројеве у корпусима руског, украјинског и српског језика.

Број	Број примера		
	руски	украјински	српски
пять/п'ять/пет	38	22	4
шесть/шість/шест	85	8	23
восемь/вісім/осам	9	10	6
пятнадцать/п'ятнадцять/петнаест	18	3	17
шестнадцать/шіснадцять/шеснаест	1	0	1
восемнадцать/вісімнадцять/осамнаест	8	2	1
пятьдесят/п'ятьдесят/педесет	32	12	2
пятьдесят четыре/п'ятьдесят чотири/педесет четири	0	2	0
шестьдесят/шістдесят/шездесет	2	0	7
восемьдесят/вісімдесят/осамдесет	4	0	1
восемьдесят четыре/вісімдесят чотири/осамдесет четири	0	1	0
пятьсот/п'ятсот/петсто	21	2	7
шестьсот/шістсот/шесто	0	2	2
восемьсот/вісімсот/осамсто	0	0	4
полторы тысячи/півтори тисячі/хиљада и по	3	0	0
пять тысяч/п'ять тысяч/пет хиљада	3	0	1
шесть тысяч/шість тысяч/шест хиљада	2	1	0
восемь тысяч/вісім тысяч/осам хиљада	0	2	0
пятьдесят тысяч/п'ятдесят тысяч/педесет хиљада	4	1	0
шестьдесят тысяч/шістдесят тысяч/шездесет хиљада	0	0	4

Према највећој фреквентности примера од свих осталих забележених мање фреквентних назива за бројеве у корпусима руског, украјинског и српског језика издвајамо назив за број *шесть/шість/шест* који је са највише примера забележен у руском корпусу (85) и спаја се са следећим лексемама: шестиглавый змей (15), голова (8), человек (6), братья (5), дети (4), лето (4), корабль (4), корова (3), сутки (2), сердце (2), стекло (2), Симеон (2), цепь (2), замок (2), богатырь (2), год (2), курочка, жеребец, овца, черная печать, аршин, ворона, неделя, молодец, щеня, сын, месяц, полк, крыло, час, глаз, кошка, рубль, верста, као и деривати: шестерка коней и шестикрылый конь. У српском корпусу назив за број *шест* забележен је са 23 примера и стоји уз лексеме: змија шестокрила (9), шестоперац (6), товар блага (4), крило (2), уво, утва шестокрила. У украјинском језику назив за број *шість* забележен је са 8 примера уз лексеме: мажа (2), чоловік, козак, карбованець, миль, рицарь. За овај број можемо рећи да представља збир бројева 3 (3+3) или да је добијен њиховим множењем (3x2), односно да се ради о удвајању броја 3, чиме се истиче његов значај и симболика.

Међу осталим забележеним бројевима према фреквентности примера следи назив за основни број *пять/п'ять/пет* и називи за сложене бројеве изведене од њега: *пятьдесят/п'ятьдесят/педесет*, *пятьсот/п'ятсот/петсто* и *пятнадцать/п'ятнадцять/петнаест*.

Назив за број *пять* је у руском корпусу забележен са 38 примера и спаја се са следећим лексемама: верста (4), лето (4), рубль (3), гусь (3), голова (2), час (2), сутки (2), курочка, овца, барашок, нога, корабль, старичок, печь хлеба, раз, горошек, мешок, год. Забележили смо и следеће деривате назива за број *пять*: пјатеро (3), пјатак (2), пятиглавый змей, пятипудовая палка. У српском језику назив за број *пет* забележен је са 4 примера и стоји уз лексеме: говедо, чоек, пут, товар блага. Назив за број *п'ять* је у украјинском језику забележен са 22 примера уз лексеме: нагайка (6), карбованець (2), сажень (2), діти, віз, пара коней, дуб, хвилина, година, віл, музика, день, ніч, місяць, чоловік. Број *пет* представља збир бројева 3+2 и везује се са старим системом бројања по пет - по прстима, односно по песницама руку.

Назив за број *пятьдесят* је у руском корпусу забележен са 32 примера и спаја се са следећим лексемама: рубль (11), пуд (7), верста (3), жена, штука, кузнец, сажня, матрос, лето, шаг, царство, четверть, стежа, человек. У украјинском језику назив за број *п'ятьдесят* забележен је са 12 примера уз лексеме: різка (4), палиця (4), бук, літо, золоті (гроші) (2), док је у српском забележен са свега 2 примера уз лексеме цекин, талијер. Број *педесет* добијен је множењем основног броја 5 (3+2) са бројем 10, чиме се само истиче његова нумеричка вредност.

Назив за број *пятьсот* је у руском корпусу забележен са 21 примером и спаја се са следећим лексемама: рубль (15), лошадь (2), пуд (2), верста, хворостина. У украјинском језику назив за број *п'ятсот* забележен је са 7 примера уз лексеме літо и рицарь, док је у српском језику назив за број *петсто* забележен са 17 примера уз лексеме сват (6) и црни Арапин. Број *петсто* добијен је множењем основног броја 5 са бројем 100 (или 5x10x10), чиме се градијски поново истиче његова нумеричка вредност.

Назив за број *пятнадцать* је у руском корпусу забележен са 18 примера уз следеће лексеме: лето (9), год (3), пуд (3), копейка (2), верста. У украјинском језику назив за број *п'ятнадцять* забележен је са свега 3 примера уз лексеме шаг (2) и рік. Назив за број *петнаест* је у српском језику забележен са 17 примера уз лексеме: дан (11), љето (2), година (2), комад, ноћ. Број *петнаест* добијен је сабирањем основног броја 5 (3+2) и броја 10 и његова функција у истраживаном корпусу искључиво је нумеричка.

Остали називи за бројеве забележени су са малим бројем примера, често само са 1 примером и често само у једном од истраживаних корпуса, те на њих нисмо могли применити компаративно-типолошку анализу и самим тим их нисмо уврстили у наше истраживање.

Бібліографија

1. Аникин 2001: В. П. Аникин, Русское устное народное творчество, *Высшая школа*, Москва, 2001
2. Апресян 1974: Ю. Д. Апресян, Лексическая семантика, Синонимические средства языка, *Наука*, Москва, 1974
3. Апресян 1974: Ю. Д. Апресян, Экспериментальное исследование семантики, *Наука*, Москва, 1974
4. Арполенко, Городенська, Шчербатюк 1980: Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Т. Х. Щербатюк, Числівник української мови, *Наукова думка*, Київ, 1980, стр. 3-6, 18, 53, 56, 57-74
5. Афанасьев 1995: А. Н. Афанасьев: Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. В 3 т. *Современный писатель*, Москва, 1995
6. Байбурин 1983: А. К. Байбурин, Жилище в обрядах и представлениях восточных славян, Ленинград, 1983
7. Беговић 1986: Н. Беговић, Живот Срба граничара, *Просвета*, Београд 1986, стр. 264-265
8. Березовски 1973: І. П. Березовский, Українська народна творчість (20-30 роки ХХ ст.), Київ, *Наукова думка*, 1973
9. Боровски 1982: Я. Е. Боровський, Мифологический мир древних киевлян, *Наукова думка*, Київ, 1982
10. Боровски 1992: Я. С. Боровський, Світогляд давніх киян, Київ, 1992
11. Брагинська 1997: Н. В. Брагинская, Небо. Мифы народов мира. Энциклопедия. В 2 т., *Российская энциклопедия*, Москва, 1997
12. Бугарски 1996: Р. Бугарски, Језик и лингвистика, *Чигоја штампа/ХХ век* (Сабрана дела, 2), Београд, 1996
13. Бугарски 1996: Р. Бугарски, Језик у друштву, *Чигоја штампа/ХХ век* (Сабрана дела, 4), Београд, 1996
14. Бугарски 1996: Р. Бугарски, Увод у општу лингвистику, *Чигоја штампа/ХХ век* (Сабрана дела, 6), Београд, 1996
15. Бугарски 1997: Р. Бугарски, Језици, *Чигоја штампа/ХХ век* (Сабрана дела, 9), Београд, 1997.
16. Бугарски 1996: Р. Бугарски, Писмо, *Чигоја штампа/ХХ век* (Сабрана дела, 10), Београд, 1980, стр. 37
17. Будзан 1975: Л. Ф. Будзан, Українські народні скрині. Матеріали з етнографії та мистецтвознавства, Київ, 1975
18. Булашев 1992: Г. Булашев, Український народ у своїх легендах. релігійних поглядах та віруваннях, *Довіра*, Київ, 1992
19. Ваецка 1978: Н. Н. Ваецкая, Языческая символика славянских архаичных ритуалов, *Наука*, Москва, 1978
20. Васильев: 2003: С. Васильев, Митологија и религија древних Словена, *Дечја књига*, Четврто допуњено издање, Београд, 2003
21. Василько: 2004: З. С. Василько, Символіка фольклорного образу, Львів, 2004

22. Васић 1984: С. Васић, Психолінгвістика, *Институт за педагошка истраживања*, Београд, 1984
23. Винтер 1989: В. Винтер, Некоторые мысли об индоевропейских числительных, *Вопросы языкознания*, 1989, № 4
24. Власов 1985: В. Г. Власов, Русский народный календарь. Советская этнография, 1985, № 4
25. Вовк 1995: Х. К. Вовк, Студії з української етнографії та антропології, *Мистецтво*, Київ, 1995
26. Војтович 2002: В. Войтович, Українська міфологія, *Либідь*, Київ, 2002, стр. 31, 128-129, 470, 514, 541-543, 545, 582-587
27. Волицька 1992: І. В. Волицька. Театральні елементи в традиційний обрядовості українців Карпат кінця ХІХ – поч. ХХ ст., Київ, 1992
28. Воропай 1958: О. Воропай, Звичаї нашого народу, Етнографічний нарис, *Українське видавництво*, Мюнхен, 1958 р.
29. Ворф 1979: Б. Л. Ворф, Језик, мисао и стравност (ур. Р. Бугарски), *БИГЗ*, Београд, 1979
30. Гамкрелидзе, Иванов, 1984: Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов, Идноеропейский язык и индоеврпейцы, Реконструкция и историкотипологический анализ праязыка и протокультуры, *Издательство Тбилисского университета*, Тбилисси, 1984, стр. 851-855
31. Герд, 2001: А.С. Герд, Введение в этнолінгвістику, Санкт-Петербургский государственный университет, *Издательство С.-Петербургского университета*, 2001
32. Гика 1987: М. Гика, Філософіја и мистика броја, *Књижевна заједница Новог Сада*, Нови Сад 1987, стр. 10
33. Гиро 1975: П. Гиро, Семиологија, *БИГЗ*, Београд, 1975.
34. Гнатјук 1926: В. Гнатюк, Як повстав світ: Народні легенди з історії природи й людського побуту, Львів, 1926
35. Гнатјук 1991: В. М. Гнатюк, Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія, *Либідь*, Київ, 1991
36. Гнатјук 2000: В. Гнатюк, Нарис української міфології, *Институт народознавства НАН України*, Львів, 2000
37. Головацки 1991: Я. Ф. Головацький, Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія, Київ, 1991
38. Грејвс 1992: Р. Грејвс, Мифы древней Греции, *Прогресс*, Москва, 1992
39. Грин 1978: Ц. Грин, Мишљење и језик, *Нолит*, Београд, 1978.
40. Гришченко 1993: О. Грищенко, Україна моїх блакитних днів. Народна творчість та етнографія, 1993, № 2
41. Гура 1997: А. В. Гура, Символика животных в славянской народной традиции, Москва, 1997
42. Гусев 1963: Е. Гусев, Проблемы фольклора в истории эстетике, Москва – Ленинград, 1963
43. Давидјук 1992: В. Давидюк, Українська міфологічна легенда, *Світ*, Львів, 1992

44. Давидјук 1997: В. Давидјук, Первісна міфологія українського фольклору, *Вежа*, Луцьк, 1997
45. Деретић 2004: Ј. Деретић, Историја српске књижевности, четврто издање, *Просвета*, Београд, 2004
46. Дунајевска 1987: Л.Ф. Дунаєвська, Українська народна казка, *Вища школа*, Київ, 1987
47. Дунајевска 1996: Л.Ф. Дунаєвська, Український фольклор в контексті міфології світу, 1996
48. Дунајевска 1997: Л.Ф. Дунаєвська, Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій, *Вища школа*, Київ, 1997
49. Дунајевска 2000: Л.Ф. Дунаєвська, Персонажна система української народної міфологічної прози. Аспекти поетики, 2000
50. Дунајевска 2000: Л.Ф. Дунаєвська, До проблеми світоглядної природи легенди
51. Дунајевска 2001: Л.Ф. Дунаєвська, Типологія моделюючих елементів легенди і казки, 2001
52. Дунајевска 2001: Л.Ф. Дунаєвська, Легенда і казка, 2001
53. Дунајевска 2002: Л.Ф. Дунаєвська, Проблеми конгруентності легенди і казки, 2002
54. Ђорђевић 1985: Драгутин М. Ђорђевић, Живот и обичаји народни у лесковачком крају, Лесковац 1985, стр. 152
55. Ђурић 1956: В. Ђурић, Постанак и развој народне књижевности, *Нолит*, Београд, 1956
56. Ђурић 1991: В. Ђурић, Антологија народних приповедака, Четврто издање, *Српска књижевна задруга*, Београд 1991
57. Едельман: Д. И. Эдельман, Генетическое и ареальное в системах числительных (на материале арийских языков), *Известия Академии наук*, Серия литературы и языка, т. 52, бр. 5, стр. 32-42
58. Жолобов 2001: О. Ф Жолобов, Древнеславянские числительные как части речи, *Вопросы языкознания*, Казань, 2001, № 2
59. Жолобов 2002: О. Ф Жолобов, Морфосинтаксис числительных два, три, четыре: к истории малого квантитатива. *Russian linguistics*, 2002. Vol. 26. № 1
60. Здоровега 1974: Н. І. Здоровега, Нариси народної весільної обрядовості на Україні, *Наукова думка*, Київ, 1974
61. Зелењин 1991: Д. К. Зеленин, Восточнославянская этнография, *Наука*, Москва, 1991
62. Золотарев 1934: А. М. Золотарев, Пережитки тотемизма у народов Сибири, Ленинград, 1934
63. Зујев, Широканов 1993: Ю. И. Зуев, Д. И. Широканов, У истоков первой количественной парадигмы, Стереотипы и динамика мышления, Минск, 1993
64. Иванов 1962: Вяч. Вс. Иванов, Лингвистика и исследование афазии, В сб.: «Структурно-типологические исследования», Москва, 1962

65. Иванов, Топоров 1974: Вяч. Вс. Иванов, В. М. Топоров, Исследования в области славянских древностей, Лексикологические и фразеологические вопросы реконструкции текстов, *Наука*, Москва, 1974
66. Иванов, 1978: Вяч. Вс. Иванов, Чет и нечет, Асимметрия мозга и знаковых систем, Москва, *Советское радио*, 1978, стр. 65-66, 86-87
67. Иванов 1979: Вяч. Вс. Иванов, О последовательности животных в обрядовых фольклорных текстах, Проблемы славянской этнографии, *Наука*, Москва, 1979
68. Ивашина 1998: Н. В. Ивашина, Время и число у древних словян, *Число, язык, текст*, Минск, 1998, стр. 74-76
69. Ивић 1996: М. Ивић, Правци у лингвистици, VIII издање, *XX век/Словограф*, Београд, 1996
70. Ивић 1999: М. Ивић. Лингвистички огледи, 3. Београд, *XX век*, 1999.
71. Ивченко 1955: М. П. Івченко, Числівники української мови, Київ, 1955
72. Ивченко 1962: М. П. Івченко, Сучасна українська мова, Київ, 1962
73. Идельсон 1925: Н. Идельсон, История календаря и хронология, Ленинград, 1925
74. Иоселева 1965: М. Я. Иоселева, Происхождение магических чисел, в сб. Страны и народы Востока, в 4, Москва, 1965
75. ИРЛ 1946: История русской литературы, 2 том, Литература 1220-х-1580-х гг., Часть первая, *Издательство академии наук СССР*, Москва, 1946
76. Исаченко 1961: А. В. Исаченко. О грамматическом значении. Вопросы языкознания, 1961, 1
77. ИУК 1998: Історія української культури у п'яти томах, томи 2 і 3, НАН України (гол. ред. Б. Є. Патон), *Наукова думка*, Київ, 2001
78. Јанковић 1951: Н. Јанковић, Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба, Београд, 1951
79. Юдин 1994: А. В. Юдин, Русская традиционная народная духовность, Москва, 1994
80. Карпенко 1996а: Ю. О. Карпенко, Слов'янська міфологія і український фольклор, Мова та стиль українського фольклору, Київ, 1996а
81. Карпенко 1998: Ю. А. Карпенко, Проблематика числа в славянской мифологии и числобог «Велесовой книги», Одесса, *Число, язык, текст*, Минск, 1998, стр. 100-107
82. Ковальчук 1992: О. Ковальчук, Українське народознавство, *Освіта*, Київ, 1992
83. Колеса 1898: Ф. Колесса, Людові вірування на Підгір'ю. Етнографічний збірник. Львів, 1898, т. 5, стр. 76-98
84. Копиленко 1993: М. М. Копыленко, Средства выражения количества в русском языке, Алма-Ата, 1993
85. Коринфский 1995: А. А. Корифинский, Народная Русь, Круглый год сказаний, поверий, обычаев и пословиц русского народа, *Русич*, Смоленск, 1995
86. Костомаров 1994: М. Костомаров, Слов'янська міфологія, *Либідь*, Київ, 1994
87. Кринична 1987: Н. А. Криничная, Русская народная историческая проза: Вопросы генезиса и структуры, Ленинград, 1987

88. Кристал 1996: Д. Кристал, Кембричка енциклопедија језика, *Нолит*, Београд, 1996., стр. 59, 100, 102
89. Курилович 1962: Е. Курилович, Очерки по лингвистике, Москва, 1962
90. Кушлић, Пантелић, Петровић 1970: Ш. Кушлић, Н. Пантелић, П. Ж. Петровић, Српски митолошки речник, *Нолит*, Београд 1970, стр. 47-48, 457-460
91. Лановик, Лановик 2005: М. Лановик, З. Лановик, Украјинська усна народна творчість, Знання-Пресс, Київ, 2005
92. Латковић 1991: Др Видо Латковић, Народна књижевност, V издање, *Научна књига*, Требник, Београд, 1991., стр. 88-89
93. Левкијевска, Плотникова 1999: Е. Е. Левкиевская, А. А. Плотникова, Двоедушники. Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Под общ. ред. Н. И. Тослтого. Москва, 1999, т. 2, стр. 29-31
94. Леонтјев 1976: А. Леонтјев, Психологический аспект языкового значения, Принципы и методы семантических исследований, Москва 1976, стр. 56-57
95. Лихоталь 1981: Т. Лихоталь, Повесть о славных богатырях, златом граде Киеве и великой напасти на землю русскую, *Советская Россия*, Москва, 1981
96. Лозко 2006: Г. Лозко, Украјинське народознавство, Видавництво «Артек», Київ, 2006
97. Лосев 1991: А. Ф. Лосев, Философия. Мифология, Культура, *Полит-издат*, Москва, 1991
98. Лосев 1994: А. Ф. Лосев, Миф. Число. Сущность, Москва, 1994
99. Лукинова 1986: Т. Б. Лукинова, Имя числительное, Историческая типология славянских языков, Ред. А. С. Мельничук, Киев, 1986
100. Лукинова 1993: Т. Б. Лукинова, Категорія кількості як елемент духовної культури давніх слов'ян, XI Міжнародний з'їзд славістів. *Слов'янське мовознавство: Доповіді*, Київ, 1993
101. Лукинова 1997: Т. Б. Лукинова, Із спостережень над вживанням чисел у замовляннях. Украјинський діалектологічний збірник. Кн. 3. Пам'яті Тетяни Назарової. Київ, 1997, стр. 310-321
102. Лукинова 2000: Т. Б. Лукинова, Числівник в слов'янських мовах (порівняно-історичний нарис), *НАН України, Інститут мов ім. О. О. Потебні*, Київ, 2000, стр. 12-17, 40-73
103. Майков 1994: Л. Н. Майков, Великорусские заклинания, изд. 2-е, СПб, 1994, стр. 42, 78-79
104. Макарчук 1994: С. Макарчук, Етнографія України, Львів, 1994
105. Максимовић 1994: Ј. Максимовић. Боје и бројеви у медицинској терминологији, Фолклор у Војводини, 1994, 8
106. Маркевич 1991: Н. А. Маркевич, Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. Украјинці: народні вірування, повір'я, демонологія, *Либідь*, Київ, 1991
107. Матвејева 1961: Г. И. Матвеева, История имени числительного, Новосибирск, 1961
108. Мелетински 1958: Е. М. Мелетинский, Герой волшебной сказки, Москва, 1958

109. Мелетински 1976: Е. М. Мелетинский, Поэтика мифа, *Наука*, Москва, 1976
110. Милер 1964: Миллер Дж.А. Магическое число семь плюс или минус два. О некоторых пределах нашей способности перерабатывать информацию // Инженерная психология. Перевод с английского языка, Москва, 1964
111. Милошевић-Ђорђевић, 1966: Н. Милошевић-Ђорђевић, Прилог проучавању структуре српскохрватске народне приповетке – новела – легендарна прича, Београд, 1966
112. Милошевић-Ђорђевић, 1996: Р. Пешић, Н. Милошевић-Ђорђевић, Народна књижевност, *Требник*, Београд, 1996
113. Милошевић-Ђорђевић, 2000: Н. Милошевић-Ђорђевић, Од бајке до изреке (обликовање и облици српске усмене прозе), *Друштво за српски језик и књижевност Србије*, Београд, 2000
114. Мозолевски 1983: Б. М. Мозолевський: Скіфський степ, *Наукова думка*, Київ, 1983
115. Мутавцић 1999: П. Мутавцић. Бројеви у балканским језицима, *Српски језик*, 1999, IV
116. НОР 1961: Народ о религии, На материалах русского, украинского и белорусского фольклора, *Государственное издательство Политической литературы*, Москва, 1961
117. Нечуј-Левицки, 1992: І. Нечуй-Левицький, Світогляд українського народу, Ескіз української міфології, *Обереги*, Київ, 1992
118. Новикова, Александрова 1978: А. М. Новикова, Е. А. Александрова, Фольклор и литература, семинарий, *Просвещение*, Москва, 1978
119. Новикова 1993: М. О. Новикова, Коментар. Українські замовляння. Київ, 1993
120. Нойгебауер 1968: О. Нойгебауер, Точные науки в древности, перевод с английского, Москва, 1968
121. Носова 1975: Г. А. Носова, Язычество в православии, *Наука*, Москва, 1975
122. Орел 1981: В. Э. Орел, Об отражении архаических числовых моделей в некоторых славянских текстах. Структура текста – 81, Тезисы симпозиума, Москва 1981, стр. 73-75
123. Панфилов 1977: В. З. Панфилов, Философские проблемы языкознания, Москва, 1977
124. Панфилов 1978: В. З. Панфилов, О некоторых закономерностях формирования порядковых числительных в связи с развитием понятия числа, Восточнославянское и общее языкознание, *Наука*, Москва, 1978
125. Пелипенко-Яковенко 1998: А.А. Пелипенко, И.Г. Яковенко, Культура как
126. Перемяков 1970: Л. Г. Перемяков, От поговорки до сказки, Москва, 1970
127. Пипер 2001: П. Пипер, Језик и простор, II допуњено издање, *Библиотека XX век*, Београд, 2001
128. Плотникова 1999: А. А. Плотникова, Доение ритуальное. Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Под общ. ред. Н. И. Толстого, Москва, 1999, т. 2, стр. 103-106
129. Поповић 1983: Љ. Поповић, Бајање из Ћићевца, *Расковник X*, бр. 35, Београд 1983, стр. 17

130. Поповић 1991: Љ. Поповић, Семантички потенцијал назива за боје у руском, украјинском и српскохрватском језику: на материјалу фолклора XIX века: магистарски рад одбрањен 13.06.1991. на Филолошком факултету у Београду.
131. Поповић 1991: Љ. Поповић, Семантика назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору, 1991, 41, стр.149-155.
132. Поповић 1992: Љ. Поповић, О семантици назива за црвену боју у руском, украјинском и српском фолклору, *Расковник*, 1992, XIII, 69-70, стр. 91-103.
133. Поповић 2006: Љ. Поповић, Значај фолклорног корпуса за когнитивна страживања језичке слике света, *Зборник резимеа Међународног научног симпозиума: «Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума»*, Београд-Краљево, Матарушка Бања, 3-6.10.2006, Београд, 2006, стр.33-34.
134. Поповић 2007: Љ. Поповић, Prototypical and Stereotypical Color in Slavic Languages: Models Based on Folklore // *Anthropology of Color: Interdisciplinary Multilevel Modeling*, eds. Robert E. Mac Laury, Galina V. Paramei, 2007, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 408-422.
135. Попович 1985: М. В. Попович, Мировоззрения древних славян, *Наукова думка*, Киев, 1985
136. Потапенко, Кузменко 1995: О. І. Потапенко, В. І. Кузьменко, Шкільний словник з українознавства, Київ, 1995
137. Првуловић 1969: Б. Првуловић, Посмртни обичаји у Тимочкој крајини, *Развитак IX*, бр. 3, Зајечар, 1969, стр. 77
138. Пропп 1955: В. Я. Пропп: Легенда. Русское народное поэтическое творчество. Москва, Ленинград, 1955, Т. 2, кн. 1
139. Пропп 1958: В. Я. Пропп: Русский героический эпос, Издание второе, исправленное, *Государственное издательство художественной литературы*, Москва, 1958
140. Пропп 1963: В. Я. Пропп: Русские аграрные праздники, Ленинград, 1963
141. Пропп 1976: В. Я. Пропп: Фольклор и действительность, Избранные статьи, АН СССР, Институт востоковедения, *Издательство «Наука»*, Москва, 1976
142. Пропп 1984: В. Я. Пропп: Русская сказка, Ленинград, *Издательство Ленинградского университета*, 1984
143. Пропп 2002: В. Я. Пропп: Исторические корни волшебной сказки, Москва, *Лабиринт*, 2002
144. Прохимчук 1990: Прохимчук П.П., Гармония от Пифагора до наших дней // Образ и смысл в античной культуре. Москва, 1990
145. Пушик 1994: С. Пушик, Чугайстер: міфічний персонаж української народної поезії Карпат. Народна творчість та етнографія, 1994, № 2-3
146. Раденковић 1971/1972: Љ. Раденковић, Бројеви у народној магији, *Расковник*, 19, 1971/1972
147. Раденковић 1982: Љ. Раденковић, Народне басме и бајања, *Градина – Ниш, Светлост – Крагујевац, Јединство – Приштина*, 1982, стр. 157, бр. 238; стр. 233, бр. 384, стр. 330, бр. 514

148. Раденковић 1984: Љ. Раденковић, Символика света у народној магији јужних Словена, *Просвета, Ниш/Балканолошки институт САНУ*, Београд, 1984, 321-353
149. Раденковић 1994: Љ. Раденковић, Символика бројева у традицијској култури, *Фолклор у Војводини*, 1994, 8
150. Радуновић 1988: М. Радуновић, Остала је реч, *СКЗ*, Београд 1988, стр. 297
- Реформатски 1960: А. А. Реформатский, Число и грамматика, Вопросы грамматики, Сборник статей к 75-летию академика И. И. Мещанинова. Рибакoв 1981: Б. А. Рыбаков, Язычество древних славян, Москва, 1981
151. Самарџија 1986: С. Самарџија, Шаливе народне приче, *Рад*, Београд, 1986
152. Самарџија 1997: С. Самарџија, Поетика усмених прозних облика, *Народна књига-Алфа*, Београд 1997
153. Самарџија 2002: С. Самарџија, Народне басне и приче о животињама: антологија, *Гутенбергова галаксија*, Београд, 2002
154. Самарџија 2004: С. Самарџија, Пародија у усменој књижевности, *Народна књига-Алфа*, 2004
155. Селешников 1972: С. И. Селешников, История календара и хронология, Москва, 1972
156. Сикимић 1996: Б. Сикимић, Етимологија и мале фолклорне форме, *Институт за српски језик САНУ*, Београд, 1996, Библиотека јужнословенског филолога, стр. 108-121
157. Сиркин 1969: А. Я. Сыркин, Числовые комплексы в ранних упанишадах, Труды по знаковым системам 4, Тарту 1969
158. Сиркин-Топоров 1968: Сыркин А.Я., Топоров В.Н. О триаде и тетраде. Летняя школа по вторичным моделирующим системам. Тезисы докладов. 3, Тарту, 1968
159. Скуратовски 2003: В. Скуратовський, Український народний календар, *Техніка*, Київ, 2003
160. СиБФ 1989: Славянский и балканский фольклор, Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы, Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Ответственный редактор Н. И. Толстой, «Наука», Москва, 1989
161. Сокил 1995: В. Сокил, Народні легенди та перекази українців Карпат, *Наукова думка*, Київ, 1995
163. Соколова 1970: В. К. Соколова, Русские исторические предания, *Наука*, Москва, 1970
164. Соколова 1979: В. К. Соколова, Весенние-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – начало XX века, *Наука*, Москва, 1979
165. Старицки 1992: М. Старицкий, Як зустрічали кияни Новий рік у минулі віки. Дерево пам'яті: Книга українського історичного оповідання, Вип. 2, *Веселка*, Київ, 1992
166. Степанов 1989: Ю. С. Степанов, Счет, имена чисел, алфавитные знаки чисел и индоевропейских языках, Вопросы языкознания, 1989, №о 4
167. Стипчевић 1981: А. Stipčević, Kulturni simboli kod Ilira, Akademija nauka BiH, *Posebna izdanja*, knj. LIV, Sarajevo, 1981, str. 151

168. Супрун 1965: А. Е. Супрун, О фразеологических единицах с числительными, Вопросы фразеологии, Ташкент, 1965
169. Супрун 1969: А. Е. Супрун, Славянские числительные, Становление числительных как особой части речи, *Изд. БГУ им. В. И. Ленина*, Минск, 1969, стр. 4-7, 16-19, 26-27, 40
170. Таранец 1992: В. Г. Таранец, Происхождение понятия числа и его языковой реализации (к истокам индоевропейского праязыка), Одесса, 1992
171. Таранец 1998: В. Г. Таранец, К истокам зарождения числа, Одесса, *Число, язык, текст*, Минск, 1998, стр. 234-235
172. Товстуха 1994: Є. Товстуха, Українська народна медицина, *Рось*, Київ, 1994
173. Толстаја 1984: С. М. Толстая, Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю (А-Г). Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте, *Наука*, Москва, 1984
174. Толстаја 1987: С. М. Толстая, К соотношению христианского и народного
175. Толстаја 1995: С. М. Толстая, Беременность. Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 1995, т. 1, стр. 160-164
176. Толстаја 1999: С. М. Толстая, Измерение. Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 1999, т. 2. стр. 397-399.
177. Толстаја 1999а: С. М. Толстая, Два. Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 1999а, т. 2. стр. 1-25
178. Толстаја: С. М. Толстая, Счет и число в народной традиции: семантика, оценка, магия, 2003, стр. 44-55
179. Толстој 1989: Н. И. Толстой, Славянский и балканский фольклор, Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы, *Наука*, Москва, 1989
180. Толстој 1995: Н. И. Толстој, Језик словенске културе, *Просвета*, Ниш,
181. Толстој 1995: Н. И. Толстой, Бинарные противопоставления типа правый – левый, мужской – женской, Язык и народная культура, Москва, 1995
182. Толстој 1995: Н. И. Толстой, Магические обряды и верования, связанные с южнославянскими «одномесечниками» и «однодневниками», Малые формы фольклора. Сборник статей памяти Г. Л. Пермякова, Москва 1995, стр. 144-165
183. Толстој 1995а: Н. И. Толстой, Близнецы, Славянские древности, Этнолингвистический словарь, Под общ. ред. Н. И. Толстого, Москва, 1995а, т. 1. стр. 191-193
184. Толстој 2000: Н. И. Толстой, Без четырех углов изба не строится, (Заметки по славянскому язычеству, 6), Славянский и балканский фольклор, Народная демонология, Москва, 2000, стр. 9-24
185. Топорков 1991: А. Л. Топорков, Структура и функции сельского застольного этикета у восточных славян, *Этнознаковые функции культуры*, Москва, 1991

186. Топоров 1969: В. Н. Топоров, К реконструкции индоевропейского ритуала и ритуально-поэтических формул (на материале заговоров), Труды по знаковым системам 4, Тарту, 1969, стр. 24-32
187. Топоров 1982: В. Н. Топоров, Числа, Мифы народов мира: Энциклопедия, том 2, *Издательство «Советская энциклопедия»*, Москва, 1982, стр. 629-631
188. Топоров 1981: В. Н. Топоров, Число и текст, Структура текста – 81, Тезисы
189. Топоров 1998: В. Н. Топоров, Заметка о числовом коде русских загадок, Москва, *Число, язык, текст*, Минск, 1998
190. Туцаков, Кнежевић 1960: Јован Туцаков и Сребрица Кнежевић, Жене народни лекари и апотекари у Војводини, Зборник Матице српске за друштвене науке, св. 27, Нови Сад 1960, стр. 84
191. УНВ 1991: Українці: народні вірування, повір'я, демонологія, Київ, 1991
192. Успенски 1978: Б. А. Успенский, Культ Николы на Руси в историко-культурном освещении. Труды по знаковым системам, Тарту, 1978
193. Успенски 1982: Б. А. Успенский, Филологические разыскания в области славянских древностей. Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского, *Издательство Московского университета* Москва, 1982
194. Флоренски 1971: Флоренский П.А. Пифагоровы числа. Труды по знаковым системам. № 5. Тарту, 1971
195. Фролов 1974: Б. А. Фролов, Числа в графике палеолита, Новосибирск, 1974
196. Хабургајев 1980: Г. А. Хабургаев, Становление русского языка (пособие по исторической грамматике), *Высшая школа*, Москва, 1980
197. Чајкановић 1984: В. Чајкановић, Студије из српске религије и фолклора,
198. Шевельова 1997: М. Н. Шевелева, Старославянский язык, *«Диалог МГУ»*, Москва, 1997
199. Щерба 1957: Л. В. Щерба, Избранные работы по русскому языку, Москва, 1957

Речници:

Руски језик:

1. Бошкович Р. – Маркович В. *Сербско-русский словарь*, Белград, 1997
2. Даль В. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва, 1978-1980, т. 1-4
3. ЕС: *Этнолингвистический словарь* (под общ. ред. Н. И. Толстого), Москва, 1995, т. 1.
4. ЕС: *Этнолингвистический словарь* (под общ. ред. Н. И. Толстого), Москва, 1999, т. 2.
5. Ожегов С. И. *Словарь русского языка* (Советская энциклопедия), Москва, 1968
6. Ожегов С. И. *Словарь русского языка* (Русский язык), Москва, 1989
7. Полянец Р. Ф-Мадатова-Полянец С. М. *Русско-хорватский или сербский словарь*, Загреб, 1987
8. Тресиддер Дж. *Словарь символов*, Москва, 1991
9. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка в 4 т*, Москва, 1964

Украјински језик:

1. ЕСУМ: *Етимологічний словник української мови в 7 т*. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Наукова думка, Київ, 2003
2. ЛСД: *Літературознавчий словник-довідник* (гол. ред. Р. Т. Гром'як), Київ, 1997
3. НРУС: *Новий російсько-український словник* (гол. ред. А. П. Івакин), Київ, 2002
4. НТСУМ: *Новий тлумачний словник української мови* (укл. В. В. Ярменко. О. М. Сліпушко), т. 1-3, Київ, 2004
5. СЛУМ: *Словник української мови* (гол. ред. І. К. Білодід), т. 1-11, Київ, 1980
6. СОС: *Сучасний орфографічний словник* (гол. ред. С. М. Крисенко), Харків, 2001
7. Менац А. - Коваль А. П. *Українсько-хорватський або сербський словник* (А. Менац-А. П. Коваль), Загреб, 1979
8. ФСУМ: *Фразеологічний словник української мови* (гол. ред. Л. С. Паламарчук), т. 1-2, Київ, 1999
9. В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури, словник-довідник*, Видавництво «Довіра», Київ, 2006

Српски језик:

1. РСКЈ: *Речник српскохрватског књижевног језика* (Матица српска), т. 1-6, Нови Сад
2. Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili sprkoga jezika* (JAZU), т. 1-3, Zagreb, 1971-1973

3. Ш. Кушлић, Н. Пантелић, П. Ж. Петровић, *Српски митолошки речник* (Нолит), Београд 1970

Извори примера

За руски језик:

НРС: А. Н. Афанасьев, *Народные русские сказки* в трех томах, Государственное издательство художественной литературы, Москва, 1957 г.
Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа
Былины в 25 томах (*том первый*), Свод русского фольклора, Санкт-Петербург, „Наука“, Москва, Издательский центр „Классика“, 2001

За украјински језик:

НПРК: Иван Якович Рудченко, *Народні південно-російські казки*, Київ, 1868, 1870

МКППП: Иван Иванович Манжура, *„Малоруські казки, перекази, прислів'я, повір'я, записані в Катеринославській губернії“*, 1894

КО: *Казки та оповідання з Поділля в записах 1850-1860-их рр*; випуск I-II з передмовою А. М. Лободи; Упорядкував Микола Левченко, науковий секретар Філологічної катедри, дійсний член Етнографічної комісії, Київ 1928

УНД: Колесса Філярет, *Українські народні думи*, Львів, Видання товариства «Просвіта», 1920

УНД: *Українські народні думи Т. I*, вступ Катерини Грушевської, Державиздавство України, 1927

За српски језик:

СНП: В. Стефановић Караџић, *Српске народне приповјетке*, Београд, Нолит, 1972

СНП: В. Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме (књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије)*, Београд, Нолит, 1972

Резюме

У даній дисертації автор дає огляд лексико-семантичного потенціалу назв числівників у російській, українській та сербській мовах на матеріалі російських народних казок і билин, українських народних казок, історичних пісень та дум, сербських народних оповідок й епічних пісень, записаних у XIX столітті.

На підставі порівняльно-типологічного аналізу з урахуванням етнолінгвістичного підходу визначаються й описуються загальні характеристики назв числівників, описується їх магічне значення й символіка, ілюструється типова для фольклору символіка назв числівників у російській, українській та сербській мовах. На основі критерію найчастішого використання виділяються числівники з позитивною і негативною конотацією, визначається сфера використання й характер найчастіших числівників і описується потенціал лексичних значень, характерний для кожного конкретного числівника в аналізованому корпусі. У дисертації автор вказує на основні шляхи формування семантичного потенціалу числівників і порівнює семантичний потенціал назв числівників у російській, українській та сербській мовах в дослідженому корпусі.

У дисертації автор залучає дані міфології, етимології, етнографії, етнолінгвістики, галузі вивчення реалізації значень назв числівників у конкретній мові, семантики числівників, лексикології й історії мови.

Як результат порівняльно-типологічного й етнолінгвістичного аналізу семантичного потенціалу назв числівників у російській, українській і сербській мовах автор дає огляд кореляції числівників з екстралінгвістичними реаліями, які їх визначають, а також пояснення невідповідності частотності прикладів, наявності окремих числівників й лексико-семантичного потенціалу в дослідженому корпусі.